

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKTİDAR VE MUHALEFET İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA "*PARTİZAN
RADYO*" TARTIŞMALARI (1927-1980)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOĞAN KOÇAK

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. İSMAİL EYYÜPOĞLU

ERZURUM - 2016

ÖNSÖZ

Radyo, sadece dünyada propaganda aracı olarak kullanılan bir araç değildi. Bu cihazın beraberinde getirdiği “*propaganda anlayışı*” Türkiye’de de 1936’dan itibaren gündeme gelmeye başladı. Bu da onu iktidar ve muhalefet için bir “*seçim silahı*” haline getirdi.

Bu çalışmada, radyonun icadından sonra dünyada hızlıca yayılması ve Türkiye’deki gelişimi ele alınmaktadır. Ayrıca genel seçim dönemlerinde iktidar ve muhalefet arasında bir tartışma ve propaganda kaynağı olduğu da belirtilmektedir. Özellikle 1946 ile 1960 arasındaki genel seçim dönemleri konumuz açısından dikkate değerdir. İktidar ve muhalefet partilerinin konuya yaklaşımı ve uygulamada yaşananlar bilimsel ilkeler doğrultusunda incelenmeye çalışıldı. Radyonun siyasal yaşamı nasıl ve ne oranda etkilediği üzerinde duruldu.

Muammer Aksoy’un 1960’ta yayınladığı “*Partizan Radyo ve D.P*” isimli kitabı konumuzla doğrudan ilgiliydi. Büyük bir emeğin ürünüydü. Ancak arşiv belgesi kullanılmamıştı. Çalışmamızda bu konu üzerine yoğunlaştık ve daha fazla kaynağa ulaşmaya çalıştık.

Bu çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm’de; radyonun icadına kısaca değinildi. Tarihi süreçte propaganda kavramı açıklanmaya çalışıldı. Radyo ve propaganda arasındaki ilişki değerlendirildi. Türkiye’de radyonun 1920-1946 arasındaki durumu, gelişimi ve devlet tarafından propaganda amaçlı kullanılmaya başlanması üzerinde duruldu. İktidarın radyoyu çeşitli devlet kurumları aracılığıyla kendine bağladığı anlatıldı. Bunu bazı anlaşma ve yasalar aracılığıyla yaptığı belirtildi.

İkinci Bölüm’de; 1946, 1950, 1954 ve 1957’deki genel seçim dönemlerinde radyonun propaganda aracı olarak kullanılması üzerinde duruldu. Çok partili yaşama geçişle birlikte iktidarın radyodan beklentisi anlatılmaya çalışıldı. CHP ve DP iktidarlara döneminde radyonun propaganda amaçlı kullanımını değerlendirildi. Radyonun muhalefet ve iktidar ilişkilerini nasıl etkilediği açıklanmaya çalışıldı. Ayrıca radyonun tek bir iktidar partisi tarafından “*partizanca*” kullanılması

hakkında bilgi verildi. Radyonun 1960'tan sonra üstlendiği işlev ve iktidar partisi tarafından yönlendirilmesi irdelendi.

Çalışmada; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden, TBMM Zabıt Ceridesi'nden, TBMM Albümü'nden, dönemin gazete ve dergilerinden faydalanıldı. İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi başta olmak üzere, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane ve İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanelerindeki konuyla ilgili kitap ve süreli yayınlardan yararlandı. Hazırlanan bu tezde bilimsellik ön planda olup, gereken detaylı bilgi verilmeye çalışıldı.

Bu çalışma hazırlanırken olabildiğince birinci elden kaynaklar incelendi. Ele alınan siyasi dönemlerin havasını yansıtan ve basında çıkan haber ve makaleleri ön plana alan bir yol izlendi. Başta “*Cumhuriyet*” gazetesi olmak üzere “*Milliyet*”, “*Resmi Gazete*”, “*Sabah*”, “*Ulus*”, “*Akşam*”, “*Vatan*”, “*Son Posta*”, “*Hürriyet*”, “*Kudret*”, “*Zafer*” gazeteleri incelendi. Öte yandan, sırasıyla “*TBMM Tutanak Dergisi*”, “*Düstur*”, “*Akis*” ve “*Ayın Tarihi*” dergilerinden de yararlandı. Dönemi yaşayanların anıları, yazılan inceleme yapıtlar, yüksek lisans ve doktora tezleri de çalışmada kullanıldı.

1950-1960 arası radyo üzerindeki propaganda tartışmaları fazla olduğu için basın bu çalışmada kullanıldı. Ayrıca adı geçen kişilerin özgeçmişleri dipnotta verilmeye çalışıldı. Bu isimler Türk siyasi tarihinde iz bırakmış kişiler olduğu için yeri geldiğinde dipnotta ayrıntılı olarak anlatılmaya çalışıldı. E-kaynaklardan mümkün olduğunca fazla yararlandı. Güncel bilgiye ulaşılmaya çalışıldı.

Her ihtiyacım olduğunda yanımda olduklarını bildiğim aileme, özellikle de hayatım boyunca bana her konuda koşulsuz destek veren anne ve babama katkı ve destekleri için teşekkür ederim. Ayrıca Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN'a, Prof. Dr. Sinever Esin DAYI'ya, Doç Dr. Erkan CEVİZLİLER'e, Doç. Dr. Tolga BAŞAK'a, Yrd. Doç. Dr. Asuman DEMİRCİOĞLU'na ve tüm enstitü hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek Lisans Tez eseri için yaptığım araştırma sürecinde bana yol gösteren, tavsiyelerde bulunan, iki yıla aşkın sürede çalışmalarım boyunca hoşgör

ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. İsmail EYYÜPOĞLU'na katkılarından ötürü teşekkür ederim.

Doğan KOÇAK

Erzurum-2016

ÖZET

Bu çalışmada radyonun dünyada yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte Türkiye’de de propaganda aracı olarak kullanılması anlatılmaktadır. Ayrıca seçim dönemlerinde iktidar ve muhalefet partileri arasında tartışma konusu olması incelenmektedir. 1946-1960 arasındaki genel seçimlerde iktidar tarafından “*partizan*” bir tutum ile kullanımı hakkında bilgi verilmektedir.

Radyonun özellikle 1950-1960 arasında “*ideolojik bir aygıt*” olarak kullanımına dair örnekler verilmektedir. CHP ve DP’nin iktidarlara dönemlerinde radyoyu kullanma şekilleri ve bu doğrultuda yapılan tartışmalar da ele alınmaktadır.

1936’da başlayan ve 1950-1960 arasında altın çağını yaşayan medya-iktidar ilişkisi geçmişte olduğu gibi sadece radyo üzerinden yapılmamaktadır. DP’nin radyoyu iktidarını güçlendirmek için kullandığı bir vakadır. Bu sebeple kendi iktidarlara döneminde radyo üzerinden yapılan propaganda faaliyetleri yer tutmaktadır. Süreç 1980’e kadar incelendi. Medya araçlarındaki çeşitlilik daha sonraki yıllarda yaşanan tartışmaları farklı bir noktaya taşıdı.

Anahtar Kelimeler: Radyo, Propaganda, Seçim, Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi.

ABSTRACT

In this study, along with Turkey begin to spread in the world and described the use of radio as a propaganda tool. Also choice is to examine the subject of debate between the ruling and opposition parties in the period. In the decade between 1946 and 1960 general elections by "*partisan*" provides information about the use with an attitude.

Particular, Radio "*ideological apparatus*" are given as examples of its use in 1950-1960. The CHP and the DP radio shapes using the power of the period and the debate in this direction are also discussed.

Starting in 1936 and had its golden age between 1950-1960 media-government relations are made only through the radio as in the past. DP radio is an average that is used to strengthen the power. For this reason holds the place of propaganda activities carried out over the radio during their rule. Process were examined until 1980. The debate moved to a different point of living in later years, diversity in media. Historical extension of the radio media and power relations are revealed.

Key Words: Radio, Propaganda, Election, Democratic Party, Republican People's Party.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
KAYNAKÇA	X
GİRİŞ	XVII
I. BÖLÜM.....	1
RADYONUN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE’DE BİR PROPAGANDA ARACINA DÖNÜŞMESİ	1
A- RADYONUN KULLANIMI VE ETKİ ALANI.....	1
1- Radyo’nun İcadı.....	1
2- Tarihi Süreçte Propaganda Kavramı	6
B- TÜRKİYE’DE İLK RADYO YAYINI DENEMELERİ VE PROPAGANDA ARACI OLARAK KULLANIMI.....	12
1- 1920-1927 Arasında Radyonun Türkiye’de Gelişimi	12
2- Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi (TTTAŞ)	18
3- Mustafa Kemal Atatürk ve Radyo Propagandası	20
4- Ankara ve İstanbul Radyoları’ndan Yapılan Propaganda Yayınları	23
C- 1927-1937’DE TÜRKİYE’DE RADYO YAYINCILIĞI VE PROPAGANDA	27

1- Yayıncılık Anlayışı ve Propaganda	27
2- Devlet Kontrolünde Radyo Yayıncılığını Düzenleyen İlk Tüzel Belge	31
3- Devlet Tekelinde Radyoculuğun Başlangıcı: PTT Dönemi	33
D- 1938-1940 ARASINDA RADYO YAYINCILIĞI VE PROPAGANDA.....	36
1- Yayıncılık Anlayışı ve İzlenen Dış Politika	36
2- Radyo Programlarındaki Yenilikler ve İktidar Propagandası	38
E- 1940-1946 Arasında Türkiye’de Radyo Yayıncılığı: Matbuat Umum Müdürlüğü Dönemi ve Savaş Propagandası	41
1- Yayıncılık Anlayışı ve Dış politika	41
2- II. Dünya Savaşı’nda Propaganda ve Radyo İlişkisi	49
3- Dış İlişkilerde Radyonun Yeri ve Propaganda Aracı Olarak Kullanımı	53
4- Radyo Dergisi ve Radyo Gazetesi Kapsamında Propaganda	54
II. BÖLÜM	59
GENEL SEÇİM DÖNEMLERİNDE RADYO PROPAGANDASI VE “PARTİZAN RADYO” TARTIŞMASI	59
A- 1946-1960 ARASINDA RADYO VE SEÇİM PROPAGANDASI	59
1- 1946’dan İtibaren Radyo Yayıncılığı ve Propaganda Anlayışı	59
B- 1946 GENEL SEÇİMLERİNDE RADYO PROPAGANDASI	65
1- 1946 Genel Seçimlerinde İktidar ve Muhalefet Anlaşmazlığı	65
2- İktidar ve Muhalefet İlişkileri Kapsamında Radyo Propagandası	73
C- 1950 GENEL SEÇİMLERİNDE RADYO PROPAGANDASI	79
1- 16 Şubat 1950’de Çıkarılan 5545 Sayılı Kanun İle Radyonun Propaganda Aracı Olarak Kullanımı.....	79

2- 1950 Genel Seçimlerinde Partilerin Radyodan Yaptığı Propaganda Konuşmaları	82
D- 1954 GENEL SEÇİMLERİNDE RADYO PROPAGANDASI	94
1- 1954 Genel Seçimleri Öncesi Radyo Hakkında Kanun Değişikliği	94
2- 1954 Genel Seçimlerinde Partilerin Radyodan Yaptığı Propaganda Konuşmaları	96
3- Radyonun Partilerce Kullanılmasının Yasaklanması ve Buna Gösterilen Tepkiler	103
E- 1957 GENEL SEÇİMLERİNDE RADYO VE PROPAGANDA ANLAYIŞI	107
F- 27 MAYIS 1960'TAN 1980'LERE RADYO YAYINCILIĞI VE PROPAGANDA ANLAYIŞI.....	111
SONUÇ	121
EKLER.....	126
ÖZGEÇMİŞ.....	151

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AEÜEFTB:	Ahi Evren Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
AŞ:	Anonim Şirketi
AÜTİTE :	Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
BBC.:	British Broadcasting Corporation
Bkz.:	Bakınız
Çev:	Çeviren
DEÜAİTE:	Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Drl:	Derleyen
E.T. :	Erişim Tarihi
İABUA:	İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi
İÜ :	İstanbul Üniversitesi
Kw:	Kilowat
PTT:	Posta Ve Telgraf Teşkilatı
s.:	Sayfa
S.:	Sayı
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM ZC:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMMTD:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TRT:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTTAŞ :	Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi
Y. :	Yıl
YDT:	Yayınlanmamış Doktora Tezi
YLT:	Yüksek Lisans Tezi
YSK:	Yüksek Seçim Kurulu

KAYNAKÇA

A- ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B- RESMİ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

Ayın Tarihi

Düstur, III/VI

TBMM Albümü 1920-2010.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

C- SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

Resmi Gazete

Akşam

Hürriyet

Kudret

Milliyet

Sabah

Son Posta

Ulus

Vatan

Zafer

2- Dergiler

Akis Dergisi

Ankara Tiyatro Araştırmaları Dergisi

Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi History Studies Dergisi.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Bartın Üniversitesi Dergisi

Chicago Üniversitesi Armed Forces & Society Dergisi

Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bölümler Fakültesi Dergisi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Araştırmalar
Dergisi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dergisi
Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi
Gazi Üniversitesi Ankara Barosu Dergisi
İletişim Araştırmaları Dergisi
İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi
İstanbul üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi
Karabük Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Kırgız–Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi
Radyo Dergisi
Radyovizyon Dergisi
Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi
Sosyal Bilimler Dergisi
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
Yeditepe Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Dergisi

D- ANSİKLOPEDİLER

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, IX, Anadolu Yayıncılık, 1983.
Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, II, İstanbul, 1968.

E- HATIRALAR

ÖYMEN, A., **Öfkeli Yıllar**, İstanbul, 2009.
HİTLER, A., **Kavgam**, İstanbul, 2010.

F- ARAŞTIRMA ESERLER

AHISKA, Meltem, **Radyonun Sihirli Kapısı**, İstanbul, 2005.
AKSOY, Muammer, **Partizan Radyo ve DP**, Ankara, 1960.
ARMAOĞLU, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, 2004.
AZİZ, Aysel, **Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler**, Ankara, 1996.

- BAİNES, John -MALEK, Jaromir, **Eski Mısır**, İABUA, (Çev: Zeynep Aruoba, Oruç Aruoba), II, İstanbul, 1986.
- BAŞAK Tolga, **Milli Mücadele Günlerinde Cevat Dursunoğlu**, Ankara, 2010.
- CANKAYA, Özden - YAMANER, Melike Batur, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, İstanbul, 2012.
- CANKAYA, Özden, **Bir Kitle İletişiminin Tarihi TRT 1927-2000**, Ankara, 2015.
- CEM İsmail, **TRT'de 500 Gün**, İstanbul, 1976.
- CEM, İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, 1997.
- ÇELEN Kuter, **Adolf Hitler Kimdir?**, İstanbul, 2015.
- EBERLE, Henrick – UHL, Matthias, **Hitler Kitabı**, (Çev: Mustafa Tüzel), İstanbul, 2009.
- ERBAŞ, Mehmet Akif, **Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak TRT ve Tarih Belgeselciliği**, (Basılmamış Doktora Tezi), AÜTİTE Ankara, 2011.
- EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, 1990.
- GEÇİKLİ, Recep Murat, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum'da Siyasi Hayat**, Ankara, 2010.
- GEÇİKLİ, Recep Murat, **Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri**, İstanbul, 2016.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, İstanbul, 1982.
- GÜLİZAR, Jülide, **Haberler Bitti Şimdi Oyun Havaları**, Ankara, 1994.
- HURDEMAN, Anton A., **The Worldwide History Of Telecommunications**, New Jersey, 2003.
- İNANÇ, Gül, **Türkiye Cumhuriyeti Toplumsal Değişim Sürecinde Taşınmış Olduğu Misyona ve Yayın Politikasıyla Ankara Radyosu (1938-1945)**, (Yüksek Lisans Tezi) DEÜAİTE, İzmir, 1994.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna**, Ankara, 1980.
- KURUOĞLU, Huriye, **Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo**, Ankara, 2006.
- MACİT, Muhammet Hanifi, **Faşizm ve Nazizm**, Ankara, 2007.
- Muhalefette İsmet İnönü, Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**, (Dr: Sabahat Erdemir), İstanbul, 1956.

- MAHMUTOĞLU, Tansu Barış, **1923-1960 Yılları Arasında CHP'nin Seçim Çalışma ve Propagandaları**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2015.
- OSKAY, Ünsal, **Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon**, Ankara 1971.
- ÖYMEN, Onur, **Bir Propaganda Silahı Olarak Basın**, İstanbul, 2014.
- QUALTER, Terence. H., **Propaganda ve Psikolojik Savaş**, (Çev: Ünsal Oksay), Kanada, 2011.
- SARMAŞIK, Jale, **Radyo ve Televizyon Yayınlarını Denetim Yöntemleri**, İstanbul, 1993.
- SÖZER, Zeki, **Halkın Sesinden İktidarın Borazanına**, İstanbul, 2014.
- TAN, Nail, **Atatürk Dönemi Kültür Kurumlarından Örnekler**, Ankara, 2006.
- TOKER, Metin, **DP'nin Altın Yılları**, Ankara, 1990.
- TOKER, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul, 1970.
- TRT, **Dünden Bugüne Radyo Televizyon 1927-1990**, Ankara, 1990.
- TUĞRUL, Semih, **Türkiye'de Televizyon ve Radyo Olayları**, İstanbul, 1975.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul, 1952.
- TUNCER, Erol, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler(1877-2002)**, Ankara, 2002.
- ZÜRCHER, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, 2003.

G- MAKALELER

- AKIN, Fehmi, "12 Temmuz Beyanname'sinin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, VII, S.2, (Güz-2005), s.92-109.
- AKINCI, Abdulvahap, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, IX, S.1, Eskişehir, (Nisan-2014), s.55-72.
- AKKAYA, Bülent, "Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı", **Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi**, S.28, (Ocak-2012), s.1-17.

ASKER, Asker, “DP’nin Radyoyu İktidar Aracı Yapması: 1957 Seçim Sonuçlarının Radyo Aracılığıyla Erken Yayınlanması”, **Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, XII, S.1, (Nisan-2014), s.125-156.

AVŞAR, Zakir, - KAYA, Emre, “Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bölümler Fakültesi Dergisi**, II, S.23, Sivas, (Ekim-2012), s.113-126.

AYİTER, Kudret, “Anayasanın Özerk Kuruluşları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XXV, S.2, Ankara, (Kış-1968), s.23-72.

AZİZ, Aysel, “Yurdumuzda TRT Dışındaki Yayının Durumu” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXVI, S.4, (Bahar-1971), s.114-137.

BOYRAZ, Burak - CANTÜRK, Ali, “Amerika Birleşik Devletleri Örneğinde İkinci Dünya Savaşı Dönemi Askeri Propaganda Posterleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VII, S.33, (Güz-2014), s.497-503.

ÇAKIR, Hamza, “Türkiye’de Reklamın Tarihçesi”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi**, S.3, (Aralık-1996), s.251-260.

ÇAKMAK, Diren, "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)", **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, II, S.3, (Kış-2008), s.153-186.

ÇİFTÇİ, Ahmet, “Kitle Haberleşmesindeki Gelişmeler Yeni Radyo Ve Televizyon yayını nasıl olmalıdır”, **Gazi Üniversitesi Ankara Barosu Dergisi**, S.4, (Nisan-1992), s.513-550.

DEMİR, Şerif, “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları”, **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S.12, (Haziran-2007), s.37-60.

DOĞAN, Duygu Çağlar, “Sinemanın Toplum Hayatındaki Rolü ve Denetimi”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, S.2, Ankara, (Haziran-2010), s.77-86.

DUMAN, Önder, “Atatürk Döneminde Romanya’dan Türk Göçleri (1923-1938)”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.45, Samsun, (Bahar-2008), s.23-40.

ERKIŞ, İbrahim Uğur – SUMMAK, Mehmet Erkan, “Propaganda ve Dış Politika”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, XIV, S.1-2, (Güz-2011), s. 293-310.

FİNCH, Lynette, “Psikolojik Propaganda: Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Fikirlerin Fikirlerle Savaşı”, **Chicago Üniversitesi Armed Forces & Society Dergisi**, (Çev: Rengin Gün), XXVI, S.3, (Bahar-2000), s.80-99.

GÜNEŞ, Günver – AKDAĞ, Menderes, “Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Adnan Menderes'in Aydın İlindeki Siyasi Faaliyetleri (1946-1950)” **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, XIII, S.27, Aydın, (Güz-2013), s.185-224.

KARADAĞ, Nurhan, “Radyo Tiyatrosu Eğitimi”, **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, VII, Ankara, (Yaz-2010),s.163-173.

KARATAŞ, Murat, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin Siyasal İktidar Anlayışı”, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi (1946-1950)**, VII, S.29, (Güz-2014), s.505-522.

KARTARI, Asker, “Bir Dönemin Gündelik Yaşamında Radyo”, **İletişim Araştırmaları Dergisi**, S.2, Ankara, (Haziran-2004), s.143-146.

KAYA, Yakup, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kökten Modernleşmenin Bir Göstergesi Olarak Musiki İnkılâbı”, **History Studies Dergisi**, IV, S.1, Ankara, (Ocak-2012), s.279-296.

KOÇ, Nurhan, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Radyo”, **Karabük Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 8, S.15, (Bahar-2012) s. 69-103.

KUYUCU, Mihalis, “Türkiye’de Özel Radyo Yayıncılığı: Ulusal Ölçekte Yayın Yapan Özel Radyo Kanallarının Yapıları Üzerine Bir Araştırma” , **Yeditepe Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Dergisi** , S.7 İstanbul, (Güz-2013), s.135-155.

ODYAKMAZ, Necla, “Propaganda Aracı Olarak Radyo”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.12., (Ocak-2002), s.317-326.

ÖZÜÇETİN Yaşar, “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kırşehir”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, I, S.5, (Kasım-2008), s.635-657.

SERARSLAN, Meral, “Türkiye’nin siyasal ortamında özerklik kavramı ve TRT kurumunun özerklik dönemi (1964-1972)”, **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi**, II, S.1, Konya, (Güz-2001), s.65-80.

TEKDEMİR, Aziz, “*Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti*”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, I, S.1, (Ocak-2011), s.109-132.

TOKDEMİR, Olgü, “Susun Radyoevi Konuşuyor”, **Radyovizyon Dergisi**, S.17, Ankara (Ocak-2015), s.7-64.

UÇAR, Lalifer Balibeyoğlu, “Türkiye’de Radyo Yayıncılığı: 1927’den Günümüze Radyo Yayıncılığı”, **Radyovizyon Dergisi**, S.1, Ankara, (Temmuz-2009), s.6-11.

YILMAZ Ensar, “1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Sonuçları”, **Bartın Üniversitesi Dergisi**, V, S.4, Bartın, (Ekim-2010), s.541-549.

Ğ- E- KAYNAKLAR

<http://birgunbiryerde.blogspot.com.tr> (E.T 21.12.2015)

<http://cevadmehduhalar.com> (E.T 18.02.2016)

<http://inventors.about.com> (E.T 15.07.2014)

<http://www.ayintarihi.com> (E.T 29.02.2016)

<http://www.siemens.com.tr> (E.T 02.02.2016)

<http://www.tdk.gov.tr> (E.T 20.12.2015)

<http://www.trt.net.tr> (E.T 15.02.2016)

<http://www.yesilhoca.com> (E.T 28.02.2016)

<http://www.ysk.gov.tr> (E.T 01.03.2016)

<https://en.wikipedia.org> (E.T 21.12.2015)

<https://www.hathitrust.org> (E.T 27.12.2015)

<https://www.tbmm.gov.tr> (E.T 10.02.2016)

www.islamansiklopedisi.info (E.T 18.02.2016)

GİRİŞ

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özellik aklını kullanması ve iletişime geçebilmesidir. Bu bağlamda iletişimin tarihsel bir evrim geçirdiğini söylemek mümkündür. Bu evrim konuşabilmek, yazının icadı, yazıyı matbaa ile çoğaltmak ve telgrafın icadından uydulara kadar gelişen elektronik iletişim araçlarından yararlanmak olarak bilinmektedir¹.

Toplumsal sınıfların ortaya çıkmasıyla birlikte iletişim araçları genelde toplumun üst tabakası tarafından yönlendirildi. Amaç insanların baskı altında tutulması ve sahip olunan gücün kaybedilmemesiydi. Devletlerin ortaya çıkmasıyla, iletişim araçlarının kullanımı yasal hâle geldi².

Modern devletler, teknolojinin getirdiği olanaklardan yararlanmaktadır. Buna siyasi pragmatizm ve ideolojik baskı da dahildir. Kitle iletişim araçlarından biri olan radyo, içinde bulunulan toplumun özelliklerini temel hareket noktası olarak görür. Yukarıda da ifade edildiği üzere ideolojik bir görünüme bürünebilir. Kitleyi manipüle etmek, insanları pasif hâle getirmek, tüketimi kamçulamak, toplumların biliçaltılarına etkide bulunmak bunlardan bir kaçırdır³.

İletişim politikası uzmanı Kaarle Nordenstreng ve Tapio Varis, kapitalist toplumlarda kitle iletişim araçlarının halka fayda sağlamak dışında da kullanıldığını örneklerle ortaya koymaktadır. Onlara göre kitle iletişim araçlarının toplumu yönlendirmek, düzenin toplumsal alternatiflerini kötülemek, toplumdaki sınıf farklılıklarını gizlemek, ticaret ve endüstri sisteminin bir ögesi olarak kâr sağlamak gibi kötü yanları da vardı: Mevcut düzeni ve egemen dünya görüşünü tehdit eden radyo toplumda sıkı bir biçimde kontrol edilmelidir. Günümüzde radyo ve diğer kitle iletişim araçlarının hem ulusal hem de uluslararası düzeyde dünyayı değiştirme doğrultusundaki katkıları giderek artmaktadır⁴.

Propaganda, insanların duygu ve düşüncelerinin yanı sıra inançlarını de etkileyen ve bunu yapabilmek için de her türlü tekniği kullanan özel bir yöntemdir. Propaganda kelimesi Latince'deki "*propagare*" kelimesinden gelmektedir⁵. Bu

¹ Uygur KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, Ankara, 1980, s.1.

² Friederich ENGELS, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (Çev. Kenan Somer), Ankara, 2000, s.157.

³ Ünsal OSKAY, *Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon*, Ankara, 1971, s.4-5

⁴ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.2,3.

⁵ Huriye KURUOĞLU, *Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo*, Ankara, 2006, s.11.

kelime, “yayılacak şeyler” anlamına gelmektedir⁶. İnsanların bilinçlerini etkileme amacı taşıyan bu özel yöntem, devletlerin ortaya çıkışından itibaren kullanılmaktadır. Propaganda ilk kez eski Yunan'da kullanılmaya başlandı. Tarihte, “Otuz Yıl Savaşları”⁷ olarak bilinen savaşların başlangıcından hemen sonra Papa XV. Gregory, hıristiyan olmayan ülkeler ve gönderilen misyonerler vasıtasıyla Hıristiyanlığın yayılmasını gözeten “*Congregatio de Propaganda Fide*”ni kurdu⁸.

Radyonun ne amaçla kullanıldığı önemlidir. Bu araç icadından bu yana sadece bir eğlence aracı olarak kullanılmadı, aynı zamanda ülkelerin, devletlerin ve hükümetlerin kullandığı tehlikeli bir propaganda aracı da oldu. Kitle iletişim araçları ile yapılan yayınlarla her eve ulaşan bilgi ve değerlendirmeler, insanların düşünce sistemini etkilemektedir. Ayrıca ülke çıkarıyla bağdaşmayan politikalar halka kolayca benimsetilmektedir. Bu propaganda yöntemini kullananlar arasında en başta Almanya ve Sovyetler Birliği gelmektedir. Amerika, İngiltere ve Fransa sonradan bu yöntemi kullanan ve geliştirenler arasındadır⁹.

Radyo ve diğer kitle iletişim araçlarının toplum üzerinde etkili olabilmesinin bir şartı, muhalif görüşlerin geniş halk kitlelerine ulaşmasının engellenmesi idi. Bu gerçekleştirilebilirse, toplum tek tip düşünecek ve istenilen yönde kolaylıkla yönlendirilebilecekti. Ancak karşı görüşler medya kuruluşları aracılığıyla geniş halk kitlelerine ulaştırılabilirse, halk doğruyu yanlıştan ayıracaktı. Propagandanın kullanıldığı tarihin ilk dönemlerinden itibaren anti-modern devletlerin tek amacı halkı psikolojik baskı altında tutmak ve karşıt görüşleri gücünün yettiği oranda etkisiz kılmaktır¹⁰.

⁶Türk Dil Kurumu'nda ise “*Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca: Sinemaları sansür etmek, onların propagandalarına alet olmamak demektir*” olarak kullanılmaktadır. (<http://www.tdk.gov.tr/> E.T 20.12.2015)

⁷ 1618 ile 1648 yılları arasında yapılan bu savaşlara Avrupa devletlerinin çoğu katılmıştır. Savaşın ana sebebi Protestan-Katolik mücadelesidir; ancak savaşta devletlerin çoğu siyasi amaçlar için savaştı. Savaşlar Avrupa'da bir iç savaş niteliği de taşımamaktadır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Otuz_Yil_Savaşı/ E.T 21.12.2015)

⁸ Lynette FİNCH, “*Psikolojik Propaganda: Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Fikirlerin Fikirlerle Savaşı*”, **Chicago Üniversitesi Armed Forces & Society Dergisi**, (Çev: Rengin Gün), XXVI/III, (Bahar-2000), s.80.

⁹ Onur ÖYMEN, **Bir Propaganda Silahı Olarak Basın**, İstanbul, 2014, s.20.

¹⁰ O. ÖYMEN, **Bir Propaganda Silahı...**, s.20.

Baskıcı yönetimlerce idare edilen ülkelerde insanlar, “*ustaca planlanmış*” propaganda yöntemleriyle yönlendirilmektedir. Bu yöntemin başarılı olması için işbirliği şarttır. Nazi Almanyası döneminde bu durum iyi bir şekilde kullanıldı¹¹.

Radyo savaşlarda olduğu kadar, barış dönemlerinde de etkilidir. Radyoyu Almanya, ABD ve İngiltere'den çok önce uluslararası diplomatik ilişkilerde kullanan ülke Sovyetler Birliği oldu. 1926'da Sovyetler Birliği, Bessarabia¹²'nin Romanya'dan talebini radyoda dile getirerek konuyu uluslararası platforma taşımıştı. 1929'da Moskova Radyosu açıldığında dört dilde yayın yapıyorken, 1933'e gelindiğinde komünist devrimin dünyaya anlatılması ve rejimin yaygınlaştırılması için bu sayı on bire çıktı¹³.

XX. yüzyılda insanlık tarihin en büyük savaşları meydana geldi. Bu insanlık için büyük bir yıkımdı. I. ve II. Dünya Savaşı; ülkeleri, devletleri ve insanları derinden etkiledi. Bu savaşların kazanılmasında ve kaybedilmesinde devletlerin askeri güçleri, birbirleriyle yaptıkları diplomatik ilişkiler ve toplum üzerinde uygulanan propagandanın önemi büyüktü. Kitle iletişim araçlarının içerisinde radyo bu süreçte önemli bir yer tuttu. Bu araç, I. Dünya Savaşı'nda tam olarak yayılamadı. II. Dünya Savaşı'nda ise geliştirilip çok etkili bir propaganda aracı olarak kullanıldı. Bunda kitle iletişim araçlarının o dönemde o kadar çok gelişmemiş olması gelmekteydi¹⁴.

Radyo, günümüzde değişen zaman ve teknoloji karşısında yeniden tanımlanmaya ve anlatılmaya ihtiyaç duymaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar bir propaganda, eğlence ve iletişim aracı olarak kullanılan radyo, yeniden yükselişe geçtiği 2000'li yıllarda her ülkede her sınıftan insanın iletişim aracı oldu. Var olmasının farklı sebepleri olsa da, her ülkenin radyoyu kullanması için gerekçeleri bulunmaktadır. Bu gerekçeler; pek çok ülkede eğitim amacıyla kullanılması, eğlence ve özel sektörün ürünlerini pazarlama isteği, devletlerin ulusal ya da uluslararası alanda kendi ideolojilerini benimsetmeleri, yaymaları ve

¹¹ O. ÖYMEN, **Bir Propaganda Silahı...**, s.21.

¹² Kaynaklarda “*Bessarabia*” ya da “*Basarabya*” şeklinde geçmektedir. Bugünkü Moldova'nın tarihteki adıdır. Bu isim bölgeyi yöneten Basarab ailesinden gelmektedir. Bu ismi ilk kullananlar burayı 1812'ye kadar yöneten Osmanlılar oldu. 1812'de Rusların eline geçti. 1918'de Rusya'dan ayrılarak Romanya'ya katıldı. 1945'de SSCB burayı ele geçirdi. SSCB yönetiminde Moldova Cumhuriyeti adını aldı. 1991'de bağımsızlığını kazandı. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Besarabya> E.T 21.12.2015)

¹³ H. KURUOĞLU, **Propaganda ve Özgürlük...**, s.12.

¹⁴ H. KURUOĞLU, **Propaganda ve Özgürlük...**, s.12.

pekiştirmeleri, baskıcı rejimlere karşı halkın bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi olarak sıralanabilir. Günümüzde internetin sağladığı olanaklar sayesinde insanlar kolayca radyo kurup kendilerini ifade edebilmektedirler¹⁵.

Bu çalışmada, radyonun tarihsel gelişimi ve Türk siyasi hayatındaki yeri gösterilmeye çalışılmaktadır. Radyonun dünyada ortaya çıkmasından sonra Türkiye'de de yayılmaya başlaması ve kullanılması konularına değinilmektedir. Başlangıçta iletişim ve eğlence aracı olarak çıkmış olsa da, Avrupa ve Amerika'da bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. 1926'da Türkiye'de de kullanılmaya başlayan radyo, 1940'tan itibaren bir propaganda aracı olmuştur. Türkiye'de 1950-1960 arasında "*partizan*" bir özellik kazanmıştır. Bu da "*partizan radyo*" kavramının ortaya çıkmasına ve kavramın radyoya sirayet etmesine sebep olmuştur. Radyo, 1980'e kadarki döneme kadar siyasi bir araç idi.

¹⁵ H. KURUOĞLU, **Propaganda ve Özgürlük...** , s.1.

I. BÖLÜM

RADYONUN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DE BİR PROPAGANDA ARACINA DÖNÜŞMESİ

A- RADYONUN KULLANIMI VE ETKİ ALANI

1- Radyo'nun İcadı

Radyo kelimesi Latince “ışırma” anlamına gelen “radius” ve Yunanca ses anlamına gelen “fone” kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. “Radyofoni” kelimesinin kısaltılmış şekli olan radyo, elektrik dalgalarının özelliğinden yararlanılarak seslerin iletilmesi sistemidir¹⁶. Ayrıca elektrik dalgalarıyla düzenli olarak yayın yapan istasyon ve bu istasyonun programlarını düzenlemekle görevli kuruluş olarak da adlandırılmaktadır¹⁷. Elektromanyetik dalgaların özelliklerinden yararlanılarak ses ve resim görüntülerinin belirli bir yerden topluma aktarılması¹⁸ olarak adlandırılan “yayın” kelimesi ise İngilizcede “broadcasting”, Fransızca “Radiodiffusion” ve Almancadaki “rundfunk” kelimelerinden gelmektedir¹⁹.

XX. Yüzyıldaki en önemli cihazlardan biri olan radyoyu tek bir kişinin icat ettiğini söylemek doğru değildir²⁰. Radyodan önce elektrik, telgraf, telsiz telefon ve radyo dalgaları bulundu. Bu cihazların icadı radyoyu kolaylaştırdı. Bu nedenle radyo, bilimsel bir sürecin maddi sonucuydu²¹.

Yakın dönemlerde yaşayan birçok bilim adamı radyo alıcıları üzerinde çalıştı. Radyo, James Clerk Maxwell²², Henrick Rudolf Hertz²³, John Ambrose

¹⁶ Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, **Radyo TV Tarihi**, MEB, Ankara, 2008, s.3.

¹⁷ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.568194076d59e8.71871134 / E.T 15.07.2014

¹⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.568840aa863306.56101889 / E.T 15.07.2014

¹⁹ Aysel AZİZ, **Radyo ve Televizyon Giriş**, Ankara, 1981, s.6.

²⁰ <http://inventors.about.com/od/rstartinventions/a/radio.htm> / E.T 15.07.2014

²¹ MEGEP, **Radyo TV Tarihi**, s.3.

²² James Clerk Maxwell, 13 Haziran 1831’de İngiltere’de doğdu. Teorik fizikçi ve matematikçidir. En önemli başarısı elektrik ve manyetizmanın aynı şey olduğunu kendisine ait olan “Maxwell Denklemi” ile ispatladı. 1861’de ilk gerçek renkli fotoğrafı oluşturdu. 5 Kasım 1879’da İngiltere’de öldü. (https://tr.wikipedia.org/wiki/James_Clerk_Maxwell/ / E.T 15.05.2014)

²³ Henrick Rudolf Hertz, 22 Şubat 1857’de Hamburg’da doğdu. Alman fizikçisi olan Hertz, 1885’te Karlsruhe Üniversitesi’nde Fizik Profesörü unvanını aldı. 1888’de radyo dalgalarını

Fleming²⁴, Nathan Stubblefield²⁵, Lee De Forest²⁶ ve Guglielmo Marconi²⁷ gibi bilim adamlarının çalışmaları sonucunda XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. Yüzyılın başlarında gelişimini tamamlayan bilimsel ve teknik gelişmelerin bir ürünüdür²⁸.

Maxwell, 1860'ta radyo dalgalarının varlığını ispatladı. 1865'te ise keşfettiği bu dalgaların ışık hızına yakın bir hızla hareket ettiğini ileri sürdü. Maxwell'in bu keşfini Hertz geliştirdi. O, 1886'da radyo dalgaları ve ses titreşimlerinin elektromanyetik alanda ışık hızıyla yayıldığını kanıtladı. Bu dalgaların yönlendirilmiş radyo dalgalarına dönüştürülebileceğini keşfetti²⁹.

İnsan sesinin bir yerden başka bir yere manyetik dalgalar aracılığıyla aktarılması insanlık tarihi için önemli bir aşama oldu³⁰. Dünyadaki ilk radyo yayını, 1892'de Nathan Stubblefield tarafından söz ve müzik yayını şeklinde

keşfetti. “*Saniye başına titreşim*” olarak adlandırılan “*hertz*” onun isminden gelmektedir. 1 Ocak 1894'te Almanya'da öldü. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Rudolf_Hertz / E.T 16.05.2014)

²⁴ John Ambrose Fleming, 29 Kasım 1849'da İngiltere'de doğdu. Elektrik mühendisi ve fizikçidir. “*Termiyonik vana*” veya “*vakum tüpü*”nü icat eden ilk kişidir. Marconi Şirketi'nde danışmanlık yaptı. Aynı zamanda photometry, elektronik, kablosuz telgraf (radyo) alanlarında ve elektriksel ölçümlere katkıda bulundu. 18 Nisan 1945'te İngiltere'de öldü. (https://en.wikipedia.org/wiki/John_Ambrose_Fleming/E.T 16.05.2014)

²⁵ Nathan Stubblefield, 22 Kasım 1860'da Amerika Kentucky'de doğdu. Amerikalı mucit ve Kentucky kavun yetiştiricisidir. 1892'de “*ses frekansı*”, “*ses frekansını iletme*” ve “*radyo dalgalarını yakın mesafelere aktarma*” gibi konular üzerinde çalışmalar yaptı. 1 Ocak 1902'de halka ses ve müzik dalgalarının uzak mesafelere aktarılabilirliğini gösterdi. 28 Mart 1928'de Amerika'da öldü. (https://en.wikipedia.org/wiki/Nathan_Stubblefield /E.T 16.05.2014)

²⁶ Lee De Forest, 26 Ağustos 1873'te Kaliforniya'da doğdu. ABD'li mucit olan De Forest yüz sekseninde patentin sahibidir. Radyonun babası olarak bilinmektedir. Radyoyu geliştiren De Forest, bu buluşu “*Bir Görünmez Gök İmparatorluğu keşfettim. Soyut, fakat granit kadar sağlam*” sözleriyle açıkladı. Hareketli filmlerde sesin filme aktarılmasında önce oldu. 1906'da elektron tüpünü geliştirdi. Bu da yirminci yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan elektronik dalını doğurdu. 1902'de “*Amerikan De Forest Telsiz Şirketi*”ni kurdu. 30 Haziran 1961'de ABD'de öldü. (https://en.wikipedia.org/wiki/Lee_de_Forest / E.T 16.05.2014)

²⁷ Guglielmo Marconi Markizi, 25 Nisan 1874'te İtalya'da doğdu. Elektrik mühendisidir. “*Uzun mesafeli radyo iletişimi*”, “*Marconi yasası*” ve “*telsiz telgraf sistemi*” üzerine yaptığı çalışmalar ile ünlüdür. Radyonun geliştirilmesine katkıda bulundu. Kablosuz telgrafın gelişimine katkılarından dolayı 1919'da Nobel fizik ödülünü aldı. 1897'de Marconi Şirketi'ni kurdu. Şirket kendinden önce gelen fizikçi ve araştırmacıların çalışmalarını kullanarak ve değişiklikler yaparak radyonun ticari bir başarı kazanmasını sağladı. 17 Aralık 1902'de Kuzey Amerika'dan Atlantik yakasına ilk radyo iletisini gönderdi. 20 Temmuz 1937'de İtalya'da öldü. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Guglielmo_Marconi / E.T 16.05.2014)

²⁸ A. AZİZ, **Radyo ve Televizyona Giriş**, s.8.

²⁹ Mihalis KUYUCU, “*Türkiye'de Özel Radyo Yayıncılığı: Ulusal Ölçekte Yayın Yapan Özel Radyo Kanallarının Yapıları Üzerine Bir Araştırma*”, **Yeditepe Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Dergisi**, S.7 (Güz-2013), s.4.

³⁰ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden ...**, s.7

gerçekleştirildi³¹. Radyo ile yapılan ikinci girişim ise 1898'de New York-Medison Park'ında halka açık olarak Nikola Tesla³² tarafından yapıldı. Bu girişim uzaktan kontrollü bir deneydi. Bu deneyde Nikola Tesla, parktaki gölün üzerine anten direği olan bir tekne koydu. Teknenin içine bir radyo alıcısı yerleştirdi. Halkın isteği doğrultusunda ileri, sağa, sola ve geri gitme ile ışıkları yakıp söndürme gibi çeşitli emirleri teknedeki uzaktan radyo alıcısına gönderdiği sinyaller ile gerçekleştirdi³³.

Radyo ve telsiz konularında çalışan Marconi ise sesi önce kısa sonra uzun mesafelere aktardı. 1901'de telsiz ile ses titreşimlerini aktarmayı başardı. Teknik olarak dinleyiciye yönelik ilk radyo yayını Reginald Fessenden³⁴ tarafından 1906'da yapıldı. Fessenden'ın kendisi tarafından geliştirilen araçlarla yapılan yayında keman dinletileriyle İncil'den bazı bölümler okundu. Bu yayının ilk dinleyicileri New York limanında telsiz alıcısı olan gemicilerdi³⁵. Bir konserden canlı yayın yaptığı ve kendisinin de bir şarkı söylediği bu yayın, Karayip Adaları'ndan bile dinlenebildi³⁶.

De Forest da bu alanda çeşitli deneyler yaptı. O, 1907'de daha önce Ambrose Fleming tarafından icat edilen “*vacuum triod*” adlı “boşluk tüpünü” geliştirdi. Bu tüpü kullanarak radyo alanına yeni bir buluş kazandırdı. Ayrıca 1909'da Eiffel Kulesi'ne bir anten yerleştirip, bir takım denemeler yaptı³⁷ ve ses dalgalarını bir yerden bir yere aktarmada başarılı oldu³⁸.

³¹ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden**, s.7

³² Nikola Tesla, 10 Temmuz 1856'de Avusturya'da doğdu. Sırp kökenlidir. Amerikalı mucit, fizikçi ve elektro fizik uzmanıdır. İlk kez elektriği kablosuz olarak aktardı. Telsiz, uzaktan kumanda ve elektriğin kablosuz aktarılması konularında çalıştı. 7 Ocak 1943'te ABD' de öldü. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Nikola_Tesla/E.T.18.05.2014)

³³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Nikola_Tesla#Uzaktan_radyo_kontrol.C3.BC/E.T.18.05.2014

³⁴ Reginald Aubrey Fessenden, 6 Ekim 1866'da Kanada'da doğdu. Radyo teknolojisinin öncülerinden olan Kanada asıllı ABD'li mucittir. Uzun süreli ilk radyo yayını gerçekleştirdi. 1887'de New Jersey'de Thomas Edison'un laboratuvarının baş kimyagerliğine getirildi.1900'de ABD hava tahmin bürosu için telsiz telgraf deneyleri yaptı. 1908'de Pittsburgh Üniversitesi'nde elektrik profesörlüğü yaptı. Telsiz haberleşme konusu üzerinde çalıştı. 22 Temmuz 1932'de öldü. (https://en.wikipedia.org/wiki/Reginald_Fessenden/E.T.19.05.2014)

³⁵ Zeki SÖZER, **Halkın Sesinden İktidarın Borazanına**, İstanbul, 2014, s.15

³⁶ <http://taymz.com/t/42/E.T.20.05.2014>

³⁷ Bu denemelerden en önemlisi de onun New York Metropolitan Operası'nda vermiş olduğu konserin naklen yayınlanmasıdır. De Forest 1916'da New York'ta kurduğu radyo istasyonunda sürekli olarak denemeler yaptı. (A. AZİZ, **Radyo ve Televizyona Giriş**, s.10.)

³⁸ M. KUYUCU, “*Türkiye’de Özel Radyo Yayıncılığı...*”, s.4.

Radyonun iletişim aracı olarak kullanımı önce gemiden gemiye, sonra gemiden karaya oldu. “*Radyo telsizi*” olarak adlandırılan bu teknik buluş, çeşitli haberleşmelerde kullanılmaya başlandı. ABD’de bu aracın hızla gelişmesi, radyo kullanımıyla ilgili bir takım düzenleyici yasaların çıkarılmasını gerektirdi. Bu amaçla 1910’da “*telsiz gemi yasası*”³⁹ çıkarıldı. Böylece radyo telsizi ile yapılan haberleşme düzenlendi. Çıkarılan bu kanun ile White Star Line şirketine ait Olympic sınıfı bir yolcu gemisi olan “*Titanic*” adlı geminin, 15 Nisan 1912’de geçirdiği kazada⁴⁰ radyo haberleşmesi sayesinde gemide bulunan birçok kişinin hayatı kurtarıldı. Avrupa’da ise ilk düzenli telsiz kullanımı 1914’te Almanya’da gerçekleştirildi⁴¹.

I. Dünya Savaşı dünyadaki bütün ülkeleri olumsuz olarak etkiledi. Başlangıçta amatörler tarafından kullanılan radyo, ordunun savaş araçlarından biri oldu. Bu anlamda propaganda yapmak ve askere moral vermek gibi önemli görevler üstlendi. Savaş bittiğinde ise sivil yaşamda hızlı bir biçimde yayıldı⁴².

Radyo, I. Dünya Savaşı’ndan sonra gündelik hayatın bir parçası oldu⁴³. Radyo yayınlarının en hızlı geliştiği ülke ABD idi. ABD’de özel sektöre ait ilk radyo istasyonu 2 Kasım 1920’de yayın yapmaya başladı. “*KDKA*” adlı kanalda sadece seçimle ilgili bir haber yayınlandı. Böylece Pittsburg’da başkanlık seçimi sonuçları radyo aracılığıyla duyuruldu⁴⁴. Bu yayını beş yüz ile iki bin arasında kişi dinledi. Bu radyo kanalı, iki yıldan fazla bir süre haber, müzik ve spor programlarını akşam saatlerinde yayınladı⁴⁵. Yani ilk düzenli radyo yayını “*seçim haberleriyle*” başladı. 1921’de ABD’de düzenli yayın yapan radyo istasyonu sayısı dört; Mayıs 1922’de dokuz; Aralık 1922’de ise üç yüz doksan iki idi⁴⁶. ABD’deki

³⁹ Telsiz Gemi Yasası, 1910’da Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından kabul edildi. Bu yasaya göre Amerika Birleşik Devletleri’ndeki tüm gemiler, kıyıda iki yüz milden daha uzakta seyahat edip, altmış yolcunun üzerinde yolcu taşınması hâlinde, kablosuz radyo ekipmanları ile donatılmış olması gereklidir. (https://en.wikipedia.org/wiki/Wireless_Ship_Act_of_1910/E.T.15.07.2014)

⁴⁰ Buz dağına çarpan gemi, toplam iki bin iki yüz yirmi dört kişiden oluşmaktaydı. Bu kazada bin beş yüz on dört kişi öldü. Geriye kalan yedi yüz beş kişi de kurtarıldı. (A. AZİZ, **Radyo ve Televizyona Giriş**, s.9.)

⁴¹ A. AZİZ, **Radyo ve Televizyona Giriş**, s.9.

⁴² MEGEP, **Radyo TV Tarihi**, s.7.

⁴³ U.KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden...**, s.7.

⁴⁴ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.15.

⁴⁵ M. KUYUCU, “*Türkiye’de Özel Radyo Yayıncılığı...*”, s.4.

⁴⁶ A. AZİZ, **Radyo ve Televizyona Giriş**, s.10.

ilk naklen yayın ise 1922'de New York ile Chicago arasındaki futbol karşılaşması sırasında gerçekleşti⁴⁷. ABD'de 1923'te radyo araç-gereçleri imal eden iki yüz yirmi iki firma vardı. 1927'de bu ülkede yedi yüz radyo istasyonu ve yedi milyon radyo alıcısı bulunuyordu. Bu da ABD'de radyonun ticari bir araç haline geldiğini göstermekteydi⁴⁸.

Amerika kıtası dışındaki ülkelerde de düzenli yayınlar gecikmedi. 1922'de İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nde; 1923'te Almanya'da; 1927'de ise Arjantin, Avustralya, İtalya, Japonya, Norveç, Yeni Zelanda, Hollanda, İsveç, İsviçre, Çekoslovakya ve Güney Afrika Birliği gibi ülkelerde radyo yayınlarına başlandı. 1925'lerin sonuna doğru radyo, artık bir iletişim aracıydı. Bu buluşun kıtalar arasında yayılmasını kolaylaştıran en belirgin özelliği toplumun haber alma, eğlenme, eğitim ve kültür gibi ihtiyaçlarını evinden dışarı çıkmadan gerçekleştirmesi idi⁴⁹.

Savaş yıllarında bilim adamlarının icatlarından toplum savaş bitince de yararlandı. Radyo kullanımı toplumsal algıya göre şekillendi⁵⁰. Radyo yayınlarının başladığı ilk yıllarda yayın türleri çok sınırlı idi. Bu yayınlar sadece haber ve müzik programlarından oluşuyordu. Fakat zamanla bu alanda yetenekli elemanların yetişmesiyle bu açık kapatıldı. Radyo yayınlarında sadece programa dayalı gelişmeler olmadı, aynı zamanda teknik gelişmeler de yaşandı. Radyo verici gücü artırıldı. Böylece programların diğer ülkelere de yayılması gerçekleştirildi. Ayrıca alıcıların transistörlü, taşınabilir, küçük olarak yapılması ve net bir ses alınmasını sağlayan "FM Bandı"nın⁵¹ bulunuşu da izleyici kitlenin çoğalmasını sağlayan teknik alandaki önemli bir gelişme idi⁵².

Bu teknolojik cihaza olan ilgi onu ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelerde bir ticari araç hâline dönüştürdü. Bu da beraberinde alt yapı yatırımını

⁴⁷ Özden CANKAYA, Melike BATUR YAMANER, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, İstanbul, 2012, s.148.

⁴⁸ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden...**, s.8

⁴⁹ A. AZİZ, **Radyo ve Televizyona Giriş**, s.10.

⁵⁰ Z.SÖZER, **Halkın Sesinden...**, s.15

⁵¹ İletişim teknolojisinde kullanılan bir modülasyon türüdür. "Frekans Modülasyonu" olarak bilinmekte, FM şeklinde gösterilmektedir. Bu modülasyon 1933'te ABD'li mühendis Edwin Howart Armstrong tarafından geliştirildi. FM istasyonunda AM'in yayınladığı işaretlerden daha çok frekans ve daha kısa dalga boyu vardır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Frekans_mod%C3%BClasyonu/ E.T 05.08.2014)

⁵² A. AZİZ, **Radyo ve Televizyona Giriş**, s.11.

getirdi. Üretim ve pazar ilişkisi gündemde öncelikli yere sahip oldu. Artık radyo üretimi bir sanayi dalı idi. Radyo reklam sektörü için de önemli bir ayardı. Ancak radyodan sadece ticaret alanında yararlanılmadı⁵³.

Radyo yayınları ilk yıllarında özel girişim ve yarı kamusal örgütler tarafından yönetildi. İstasyon sayısı, verici güç ve programlar yönünden bu yayınlar üç devreye ayrılmaktadır. Bu devreler; XX. yüzyılın ilk yıllarından 1927'e kadar geçen "telgraf devri" ya da "amatör radyoculuk çağı"; 1927 ve 1940 yılları arasındaki "olgunluk çağı"; II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra başlayan ve günümüze kadar devam eden "radyofonik kültür çağı" dır⁵⁴.

Radyonun icadında dünyada haberleşme aracı olarak kullanılan "telsiz telefon", "telli elektronik" ve "telsiz telgraf" gibi buluşlar öncü oldu. Bu nedenle bu araç varlığını telgraf ve telsiz telefon gibi icatlara borçludur. Aslında radyo, bu iki haberleşme aracının bir üst seviyesiydi. Yani haberleşme alanında geliştirilen elektrik ve elektromanyetik gelişmelerin bir sonucu idi. Ayrıca bu icadı bir kişinin bulduğunu söylemek yanlış olacaktır. Radyo birçok bilim adamının çalışması sonucu ortaya çıkan ortak bir buluştur. İcadından kısa süre sonra tüm dünyaya yayılan radyo, gündelik ve siyasi alanda kullanılmaya başlandı. Radyonun toplumlar üzerindeki etkisi devletler tarafından anlaşılınca bu araç önemli bir iletişim cihazı hâline geldi. Hayatın her alanında etkin bir iletişim aracı oldu.

2- Tarihi Süreçte Propaganda Kavramı

Propaganda tarih boyunca çeşitli şekillerde tanımlandı. Bir düşünce veya eylemi yayma anlamına gelen "propaganda" sözü Latince'deki "propagare" kelimesinden gelmektedir⁵⁵. Bu kelime, "yayılacak şeyler" anlamındadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise "Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca" olarak kullanılmaktadır⁵⁶. Propaganda kavramı sadece siyasi içerikli bir kavram değildir. Propaganda, hem duygu ve düşünceleri hem de inançları etkileyen ve bu amaca uygun olarak her türlü tekniğin kullanıldığı özel bir yöntemdir. Propaganda insanlığın başlangıcından ve devletlerin ortaya çıkışından itibaren

⁵³ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden...*, s.8

⁵⁴ A. AZİZ, *Radyo ve Televizyona Giriş*, s.24.

⁵⁵ O. ÖYMEN, *Bir Propaganda Silahı...*, s.111.

⁵⁶ <http://www.tdk.gov.tr/> E.T 20.12.2015

kullanılmaktadır. Bu özel yöntem, insanların bilinçlerini etkileme amacı taşımaktadır⁵⁷.

Propaganda toplumun tutumlarını etkilemek için hiçbir şekilde baskıya başvurmayı hedefine sadece telkin ve ikna yoluyla ulaşmaya çalışmaktadır. Bu amaçla tutum değişikliğini gerçekleştirmek için resim, grafik ve şarkı gibi bütün yöntemleri kullanma yoluna gitmektedir. Propagandanın tarih boyunca en yoğun kullanıldığı yer siyaset idi. Çünkü bu yöntem hem siyasette kullanılan bir araç hem de diplomasi, ekonomi ve güç gibi siyasetin kullandığı diğer araçlar içinde temel bir gereklilik idi⁵⁸.

Propagandanın tarihi gelişimi ilk kurulan devletlerden itibaren. Çünkü insanoğlu gruplar halinde yaşamaya başlayınca bu grupların nasıl yönetileceği sorusu ortaya çıktı. Bu soru liderlik meselesini gündeme getirdi. Böylece propagandanın başlangıcının tarihte liderlik mücadelesi ya da siyasi mücadele ile başladığını söylemek yanlış olmayacaktır⁵⁹.

Propaganda bir ikna yöntemi olarak toplumla yaşattır. İnsanın toplumda örgütlü olarak yaşamaya başlamasıyla birlikte liderler kendilerine destek bulabilmek için propagandaya başvurdu. Siyasi amaçla propagandayı tarihte ilk kullananlar firavunlardı. “Yaşayan Tanrı-Kral” ifadesiyle o dönemdeki toplumu kendilerine bağlayan bu Tanrı-krallar halk üzerindeki güçlerini yaptıkları ayin ve törenlerle sürekli olarak artırmaktaydı⁶⁰. Firavunların saray duvarlarına yaptırdıkları hiyeroglifler, onları övmek, “üstünlüklerini pekiştirmek” ve “Tanrılara kendilerini kanıtlamak” amacıyla çizilmişti. Hiyeroglifler bu anlamda bilinen en eski siyasi propaganda aracı oldu⁶¹. Hiyeroglifler dışında, inşa edilmiş olan devasa büyüklükteki piramitlerin her biri de bir “Tanrı- Kral”ı temsil ediyor ve piramidi yaptıran firavunun bu muhteşem eserdeki gücünü ortaya koyuyordu.

⁵⁷ H. KURUOĞLU, **Propaganda ve Özgürlük...**, s.11.

⁵⁸ M. Hanifi MACİT, **Faşizm ve Nazizm**, Ankara, 2007, s.95.

⁵⁹ İ. U. ERKIŞ, M. E. SUMMAK, “*Propaganda ve Dış Politika*”, s.3.

⁶⁰ İbrahim Uğur ERKIŞ, M. Erhan SUMMAK, “*Propaganda ve Dış Politika*”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, XIV, S.1-2, Konya, (Güz-2011), s.4.

⁶¹ <http://birgunbiryerde.blogspot.com.tr/2014/03/antik-msrda-firavun-kavram.html> / E.T 21.12.2015

Piramitlerin hepsi dışarıdan gelen birisi için Mısır'ın ve krallarının gücünü göstermesi ve itibar açısından bir propaganda aracı idi.⁶².

Propaganda yöntemlerinin ilk uygulamalarına Eski Yunan ve Roma'da da rastlanmaktadır. O dönemde özenle hazırlanan nutuklar halkın yönlendirilmesinde kullanılmaktaydı⁶³. Ancak bu medeniyetlerde propaganda sadece hazırlanan nutuklarla yapılmıyordu. Bunun dışında liderlerin kendi heykellerini yaptırması da bir propaganda aracı idi. Yani sanat yoluyla da insanlar üzerinde bir etki gücü sağlanmaktaydı. Roma'da yapılan devasa büyüklükteki heykeller halk üzerinde büyük bir etkiye sahipti. İmparator ölse bile halk bu heykeller aracılığıyla ona saygı duyacaktı. Devletin başına geçen kişi de, öncekinden daha büyük sanat eserleri yaptırarak toplumun dikkatini kendi üzerine çekmekteydi. Roma İmparatoru Konstantin'in kendisi için yaptırdığı heykelin baş kısmının büyük ve tonlarca ağırlıkta olması siyasi bir propagandadır. Onun gücünü temsil etmektedir. Aynı şekilde Yunan Tapınağı Parthenon'da, Perikles heykeli ve insan figürlerinin hepsinin genç, dingin ve kaslı olması o dönemdeki toplumun çoğunluğunun "*ideal insan görünümü*" düşüncesinin bir propagandasıydı⁶⁴. Propaganda ile ilgili uygulamalara Makedonya Kralı Büyük İskender döneminde de rastlanılmaktadır. "*Tanrı Zeus'un oğlu*" olarak görülen İskender, dönemin parası üzerine "*güçlü ve yenilmez*" Herakles'in yerine kendi resmini bastırması düşmanlarını psikolojik olarak etkilemek istediğini göstermektedir⁶⁵.

Tarihte, "*Otuz Yıl Savaşları*"⁶⁶ olarak bilinen savaşların başlangıcından sonra Ocak 1622'de Papa XV. Gregory Bohemya, Alsas ve Filistin'deki dini savaşlardaki son gelişmeleri öğrenerek durumun silahlı güçle kontrol edilmesi için çok geç kalındığına karar verdi. Protestan reformunun etkilerini bertaraf edebilecek yeni metotlara ihtiyaç vardı. Bu nedenle Papa Bohemya, Katolik inancının barışçıl

⁶² John BAINES-Jaromir MALEK, Eski Mısır, İABUA, (Çev: Zeynep Aruoba, Oruç Aruoba), II, İstanbul, 1986, s.213.

⁶³ O.ÖYMEN, **Bir Propaganda...**, s.111

⁶⁴ sanatkaravani.com/roma-yunan-sanatinda-propaganda/E.T 21.12.2015

⁶⁵ Burak BOYRAZ, Ali CANTÜRK, "*Amerika Birleşik Devletleri Örneğinde II. Dünya Savaşı Dönemi Askeri Propaganda Posterleri*", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VII, S.33, (Güz-2014), s.2.

⁶⁶ 1618-1648 yılları arasında yapılan bu savaşlara Avrupa devletlerinin çoğu katılmıştır. Savaşın ana sebebi Protestan-Katolik mücadelesidir; ancak savaşta devletlerin çoğu siyasi amaçlar için mücadele etti. Savaşlar Avrupa'da bir iç savaş niteliği de taşımaktadır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Otuz_Yıl_Savaşı/ E.T 21.12.2015)

propagasını gerçekleştirecek kalıcı bir örgütün gerekli olduğu yönündeki fikrini açıkladı. 22 Haziran'da Soma Katolik Kilisesi'nin “*yeni dünyaya inancı taşıyacak ve onu eskinin içinde geliştirip güçlendirecek*” resmi organı olan “*Inancı Yayma Cemaati*” anlamına gelen “*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*” oluşturuldu. Böylece ilk kez kamuoyunu etkilemek üzere fikirlerin sistemli bir şekilde dağılmasını sağlayacak resmi bir propaganda örgütü kurulmuş oldu⁶⁷. Bu dönemde Protestan kiliselerinin ortaya çıkmasıyla “*dinsel devrim*” dönemine girildi. İnancı Yayma Cemaati, Roma Katolik Kilisesi'nin karşı devriminin bir parçasıydı. Propaganda kavramı XVIII. yüzyıla kadar sadece kilise tarafından kullanıldı. Bu dönemden itibaren Fransız literatüründe de kullanılmaya başlandı⁶⁸.

Papalığa bağlı bu resmi propaganda kurumu kurulduktan sonra kilise görevlerinin bireysel anlamdaki çalışmaları sona erdi. Bunun yerine merkezi otoritenin kontrolünde bir hareket tarzı benimsendi. Katolik olmayan ülkelerde dini kitaplar ve din adamlarının misyonerler için hazırladıkları eserlerde biçim ve içerik yönünden merkezi bir denetime gidildi. 1627'de Papa VIII. Urban, misyonerler için merkezde “*Collegium Urbanum*” adlı bir okul kurdu⁶⁹.

Mısır'daki piramitler, Roma lejyonlarındaki düzen ve gösterişlilik ve Kuzey Amerika'daki kabilelerin totemlerle süslü ağaçtan sütunları propaganda için birer araçtı. Bunlardaki temel amaç; topluluklardaki liderliğin mistik tarafını pekiştirmek, topluluktakilerin üye olma duygusunu güçlendirmek, toplulukların birlikte yaşamalarını sağlamaktı. Düşmanın kendine olan güven ve cesaretini kırmak ya da düşmana karşı nefret duyguları yaratmak için oluşturulan çeşitli hikâye ve masallar da savaşlar kadar eski birer propaganda tekniği⁷⁰.

Günümüzde bile yapılan her türlü heykelin bir anlamı vardır. Yapılan heykellerin yıkılması da propaganda açısından bir anlam taşımaktadır. 2003'te Irak'ta Firdevs Meydanı'nda bulunan Saddam Hüseyin heykelinin ABD'li askerler tarafından yıkılması da buna en iyi örnektir. Bu heykelin yıkılması, Saddam

⁶⁷ Lynette FİNCH, “*Psikolojik Propaganda: Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Fikirlerin Fikirlerle Savaşı*”, *Chicago Üniversitesi Armed Forces & Society Dergisi*, (Çev: Rengin Gün), XXVI, S.3, (Bahar 2000), s.1.

⁶⁸ İ. U. ERKİŞ, M. E. SUMMAK, “*Propaganda ve Dış Politika*”, s.2.

⁶⁹ Terence H.QUALTER, *Propaganda ve Psikolojik Savaş*, (Çev: Ünsal Oksay), Kanada, 2011, s.255.

⁷⁰ T. H.QUALTER, *Propaganda ve Psikolojik Savaş*, s.3.

Hüseyin'in halk üzerindeki gücü ve iktidarının sona erdiği anlamına gelmekteydi. Bu hareketle ABD, Irak halkına ve Saddam Hüseyin'in kendisine açıkça bir mesaj vermiştir. Bu bakımdan propaganda sadece bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak değil, aynı zamanda toplum üzerinde bir korku ve kontrol gücü de yaratmaktır⁷¹.

Propaganda tarih boyunca çeşitli şekillerde tanımlandı. II. Dünya Savaşı'na kadar savaşta propagandayı bir araç olarak kullanan İngiltere ve ABD oldu. Ancak her iki devlet de bu sözcüğe kötü bir anlam yükledi⁷². Bu dönemde yaşayan Harold Lasswell⁷³, propaganda kavramını kapsamlı olarak tanımlayan kişidir. O, propagandayı “*anlamlı semboller ya da öyküler, söylentiler, haberler, resimler ve toplumsal iletişimin diğer biçimleriyle düşüncelerin denetimini ifade eder*” olarak tanımlamaktaydı. Böylece Lasswell, popüler olarak negatif anlamı olan bu kelimenin anlamını tersine çevirdi⁷⁴.

Yine bu dönemin araştırmacılarından Frederick Elmore Lumley⁷⁵ 1933'te propagandaya, “*belli bir fikir ve davranışın kökenini, bununla ilgili çıkarı, kullandığı yöntemleri, yaymak istediği içeriği ve benimseyenlerin karşılayacağı sonuçları göz önünde tutarak bu hususlardan birini, birkaçını veya hepsini göz etmek suretiyle onu yayma ve kabul ettirme gayretidir*” şeklinde bir anlam kazandırdı. Lumley'in bu sözcüğe verdiği anlam biraz daha günümüzde kullanılan negatif anlama yakındır⁷⁶.

XX. Yüzyıla kadar devletler, günümüze kıyasla birçok basit özellikler taşıyan propaganda yöntemleri kullandı. Ancak XX. Yüzyıldan itibaren propaganda alanında yöntemler oldukça geliştirildi. Gazete ve radyo gibi araçlar, bu yüzyıla

⁷¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Firdevs_Meydanı_Olayı/ E.T 21.12.2015

⁷² L. FİNCH, “*Psikolojik Propaganda...*”, s.2.

⁷³ Harold Lasswell, 13 Şubat 1912'de ABD'de doğdu. Amerikalı siyaset bilimci ve iletişim kuramcısıdır. Chicago Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Yale Üniversitesi'nde profesör oldu. O, hem Amerikan Siyaset Bilimi Derneği'nin hem de Sanat ve Bilim Akademisi'nin başkanlığını yürüttü. II. Dünya Savaşı'nda Kongre Kütüphanesi'nde Savaş Zamanı İletişim Çalışmaları Deneysel Bölümü Başkanı oldu. Propaganda ve iletişim gibi kavramların analizi üzerine çalışmalar yaptı. Aralık 18 Aralık 1978'de ABD'de öldü. (https://en.wikipedia.org/wiki/Harold_Lasswell/ E.T 23.12.2015)

⁷⁴ L. FİNCH, “*Psikolojik Propaganda...*”, s.2.

⁷⁵ Frederick Elmore Lumley 1880'de New York'ta doğdu. Amerikalı bir toplum bilimcidir. Ohio Üniversitesi'nde toplumun yönlendirilmesi, kontrolü ve propaganda üzerine çalışmalar yaptı. 1954'te ABD'de öldü. (<https://www.hathitrust.org/> E.T 27.12. 2015)

⁷⁶ İ. U. ERKİŞ, M. E. SUMMAK, “*Propaganda ve Dış Politika*”, s.2.

birlikte toplumlar üzerinde yaygın bir şekilde propaganda aracı olarak kullanıldı. Bu yüzden propaganda, radyo ile ortaya çıkmadı; fakat radyo toplumları etkilemede bir propaganda aracı olarak kullanıldı. Savaş zamanlarında olduğu kadar barış zamanlarında da propaganda mesajları radyo ile iletildi. İletişim kuramcıları insanlara açık ve gizli olarak gönderilen propaganda mesajlarını ayırtırmak ve analiz etmek için özel çalışmalar yaptılar. Onlara bu araç aracılığıyla neler yapıp yapmamaları, neleri satın alıp almamaları ve nelere inanıp inanmamaları gerektiği söylendi. Kitleleri bilinçlendirmek yerine aksi yönde koşullandıran mesajlar gönderildi⁷⁷.

Radyo ve propagandayla ilişkisi olan “*Partizan*” kelimesi ise Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*partici*” ya da “*düşmanlarına karşı mücadele verirken cephe gerisinde silahsız harekete katılan kimse*” olarak geçmektedir⁷⁸. Kavram ilk olarak II. Dünya Savaşı’ndan sonra duyuldu. Türkiye’de 1940-1960 arasında radyonun haber bültenlerinde her türlü habercilik ölçüt ve ilkelerinden uzaklaşması, dürüst habercilik ilkesine uymaması ve iktidarda olan partiyi desteklemesinden dolayı, “*Partizan*” sıfatını kazandığı görülmektedir⁷⁹. Ayrıca bu dönemde, “*Radyo İstasyonlarından Radyo Haberlerini Dinlemeyenler Derneği*” adıyla bir dernek bile kurulduğu gazetelerden öğrenilmektedir. Bu da o dönemde partizan radyoculuğuna gösterilen tepkinin bir ifadesi idi⁸⁰.

Propaganda tarih boyunca kendini gösterdi. Propagandayı şekillendiren toplumlar oldu. Bu durum propagandanın çeşitlenmesini de sağladı. Kavramsal olarak duygu, düşünceleri ve inançları etkileyen özel bir yöntemdi. Propaganda toplumun tutumlarını etkilemek için hiçbir şekilde baskıya başvurmadı. Hedefine “*telkin*” ve “*ikna*” yoluyla ulaştı. Bir ikna yöntemi olan propaganda toplumla yaşattı. Bu yöntem Yunan, Mısır ve Roma’da farklı şekillerde algılandı. Propaganda yöntemleri XVIII. yüzyıla kadar sadece kilise tarafından kullanıldı. Bu yüzyıldan sonra da dünya genelinde kendini hissettirmeye başladı. Bu yöntem günümüzde de radyo-tv ve daha başka kitle iletişim kanallarıyla kullanılmaktadır.

⁷⁷ H. KURUOĞLU, **Propaganda ve Özgürlük...** , s.11.

⁷⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57250aa8c3ed92.20072368 / 27.12.2015

⁷⁹ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden ...** , s.309.

⁸⁰ Bu dernek, dönemin Valisi Ethem Yetkiner’in emriyle bir gün sonra kapatıldı. (**Cumhuriyet**, 3 Aralık 1958, s.5.)

Radyonun gelişimi partizan kavramının ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu kavramın duyulması Türkiye’de eşit habercilik anlayışına uyulmamasının bir sonucuuydu. Bu duruma tepki olarak partizan radyoyu dinlemeyenler tarafından bir dernek bile kurulmuştur.

B- TÜRKİYE’DE İLK RADYO YAYINI DENEMELERİ VE PROPAGANDA ARACI OLARAK KULLANIMI

1- 1920-1927 Arasında Radyonun Türkiye’de Gelişimi

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de radyo yayınlarını ilk gerçekleştirenler amatörler idi. Amatör radyoculuk Amerika ve Avrupa’da farklı biçimlerde anlaşılmaktaydı. Avrupalı radyoculuktan, alıcı yaparak çeşitli radyo istasyonlarını izleme anlamı çıkarmaktaydı. ABD’de ise radyo, amatörünün kendi yapacağı yayın için küçük çapta bir radyo istasyonu kurması olarak algılanmaktaydı. Türkiye’de de durum böyle idi. Yani radyo amatörlüğü uzun yıllar, piyasadan gerekli araçları satın alarak basit bir alıcı yapmak ve yayınları izlemek şeklindeydi. Türkiye’de yayınlanan ilk radyo dergisi “*Telsiz*”de de durum aynı idi. Bu dergide amatörler için çeşitli teknik bilgilere yer verilmekteydi⁸¹.

Gazete ve dergi gibi kitle iletişim araçlarının basım-yayım masrafları fazla idi. Radyonun az masraf gerektiren ve kitlelere ulaşan bir araç olması bu icadın Türkiye’de kısa sürede önem kazanmasına neden oldu. Günümüzde “*müzik kutusu*” olarak anılan radyo, bazı toplumlar için önemini devam ettirmektedir. Örneğin, okuma-yazma oranının düşük olduğu Afrika ülkeleri ekonomik ve coğrafi nedenlerle gazete, dergi ve televizyonun çok da yaygın olmadığı ülkelerdir. Bu ülkelerde radyo en güçlü kitle iletişim aracıdır⁸².

Türkiye’de radyoculuğun alıcı yapmak şeklinde gelişmesinin sebebi, radyonun Türk toplumunun yapısı içinden çıkmamış olması idi. Bu dönemde radyoyu üretecek sanayi yoktu. Radyoya gereksinim duyacak örgütlenme, ticaret, ulaştırma vb. toplumsal kurumlar da gelişmiş değildi. Ayrıca radyo alıcı ve

⁸¹ Bu dergi telsiz telefon ile yeni tanışan halka radyoyu benimsetmek ve bir dinleyici kitlesi elde etmek amacıyla Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi (TTTAŞ) tarafından Haziran 1927’den itibaren basıldı. Dergide günün radyo programları ve saatleri hakkında ve radyo üzerine bilgiler verilmekteydi. (U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden...* , s.8.)

⁸² H. KURUOĞLU, *Propaganda ve Özgürlük...* , s.2.

vericileri uzun yıllar pahalı olduğundan amatör yayıncılık anlayışı Türkiye'de alıcı yapmaktan öteye gidemedi. Bu sebeplerden dolayı bir teknoloji ürünü ve iletişim aracı olan radyonun Türk toplumuna ve Türkiye'ye ithal edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu dönemde verici kurma ve yayın yapma işi de devletin elindeydi. Bu olanak sonradan özel bir şirket olan Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi'ne devredilecekti. Ancak bu durum radyonun devletin tekelinde olma durumunu ortadan kaldırmayacaktı. Böyle bir ortamda amatör olarak radyo istasyonu kurmak mümkün değildi⁸³.

Türkiye'de ilk radyo yayını denemesinin ne zaman yapıldığı belli değildir. Ancak bu denemelerin Cumhuriyet öncesi dönemde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Uygur Kocabaşoğlu, “*Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*” adlı eserinde, ilk radyoculardan Ruşen Ferit Kam'ın⁸⁴ radyoyu ilk kez İstanbul'un işgali sırasında dinlediğini belirtmektedir. Ayrıca 1920-1922 arasında bir Fransız savaş gemisinden yapılan müzik yayınının Darülfünun konferans salonunda üniversite öğrencilerine dinletirildiğini de ifade etmektedir⁸⁵.

1945'te Basın-Yayın Genel Müdürü olan Nedim Veysel İlkin⁸⁶ ise Türkiye'de radyo ile ilgili ilk denemenin şu şekilde yapıldığını

⁸³ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden...*, s.9

⁸⁴ Ruşen Ferit Kam, 1902'de İstanbul'da doğdu. Türk kemençe virtüözü, koro şefi ve müzik yazarıdır. Tamburi Cemil Bey'in plaklarını dinleyerek kemençe çalmasını öğrendi. Beşiktaş Askeri Rüştiye'sine devam ettikten sonra İstanbul Sultanisi ve İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1923'te Dârülelhan'da kemençe hocalığına tayin edildi. 1924 İstanbul Kız Lisesi'nde, 1925-1932 yıllarında Feriköy'deki bazı azınlık okulları ve 1925-1929 yıllarında ise Kabataş Lisesi'nde kültür dersleri öğretmenliği yaptı. Eyüp'ün Osmaniye semtinde 1926'da açılan ilk İstanbul Radyosu'nda üç yıl saz sanatkarı olarak çalıştı. Askerliğini yaptıktan sonra 1938'de Ankara Radyosu'na girdi. Ankara Radyosu'nda 1941'den itibaren on yıl süreyle İzahlı Klasik Türk Müziği programını hazırladı. 1951'de Mesut Cemil Tel'in İstanbul Radyosu'na gitmesi üzerine Ankara Radyosu'nda Klasik Koro'yu, bir müddet sonra da Kadınlar Topluluğu'nu yönetti. 1951-1953 yıllarında Ankara Radyosu Müdürlüğü görevinde bulundu. 1967'de Ankara Devlet Konservatuvarı'ndaki görevinden emekliye ayrılan Ferit Kam, 1979'da İstanbul'a döndü. 28 Temmuz 1981 tarihinde vefat etti ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi. (www.islamansiklopedisi.info/ruşen_ferit_kam/ E.T 30.01.2016)

⁸⁵ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden...*, s.11

⁸⁶ Nedim Veysel İlkin, 1901'da Sivas'ın Gürün ilçesinde doğdu. Nedim Veysel İlkin, Yüksek Ticaret ve Paris Ulum-u Siyasiye Okulu'ndan mezun olmuştur. 1926'da Hariciye Vekaleti Umuru İdariye'de memur oldu. 1927-1928 arasında Hariciye Vekaleti II. Daire I. Şube Başkatibi olarak görev yaptı. 1928-1930 arasında Berlin Büyükelçiliği'nde III. Katip ve II. Katip; 1934-1939 arasında Bern Büyükelçiliği'nde Başkatip; 1939-1942 arasında I.Daire'de Şube Müdürlüğü; 1942-1943 arasında Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü; 1943-1948 arasında “*Orta Elçi*” unvanı ile Başbakanlık Basın-Yayın Umum Müdürlüğü; 1948-1950 arasında Lahey Elçiliği Katibi Umumilik Maiyeti'nde Orta Elçi; 1950-1952 arasında Brüksel Orta Elçisi; 1952-1953 arasında Bağdat I. Sınıf

anlatmaktadır:“Yirmi iki yıl önceki hatıralarımı yokluyorum. Gözlerimin önünde şu manzara canlanıyor; Eski İstanbul Darülfünunu'nun konferans salonundayız. Orada yerli ve yabancı büyük bir davetli kalabalığı toplanmıştır. Salonun pencereye yakın bir köşesine, geniş bir masa üzerine iri boyda bir sandık büyüklüğünde simsiyah bir alet yerleştirilmiştir. Üzerinde, yanında, yine en iri boydan trombonları andıran siyah hoparlörler görüyoruz... İzahatı heyecanla dinliyoruz. Tecrübeyi heyecanla bekliyoruz. Zira hemen iki adım ötedeki Yüksek Muallim Mektebi'nden müzikli radyo neşriyatı yapılacaktır. Hoparlörden cızırtılarla çıkan ses hala kulaklarımdadır. Bu ilk tecrübeye daha çok parazit dinlemiştik...”. Bu bilgiden de anlaşılacağı üzere Türkiye’de ilk radyo yayın deneyimi 1921-1923 yılları arasında gerçekleştirildi. Şevket Süreyya Aydemir⁸⁷ ise “İkinci Adam” adlı eserinde ilk radyo yayın denemesi yapan kişinin Mesleki ve

Orta Elçisi; 1953'te Bağdat Büyükelçisi; 1953-1957 arasında Prag I. Sınıf Orta Elçisi; 1957-1960 arasında Rabat Büyük Elçisi; 1960-1962 arasında Tunus Büyük Elçisi; 1962-1965 arasında Atina Büyük Elçisi; 1965'te merkezde Yüksek Müşavir olarak görev yapan N. V. İlkin, 1966'da emekli oldu. (<http://www.byegm.gov.tr/turkce/genel-mudurlerimiz/> E.T 02.03.2016)

⁸⁷ Şevket Süreyya Aydemir, Türk yazar, mütefekkir, iktisatçı ve tarihçidir. 1897'de Edirne'de Balkan göçmeni bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Mahalle Mektebi'nden sonra Askeri Rüştiye'ye devam etti. 11 yaşındayken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye oldu. Edirne Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra Azerbaycan, Dağıstan ve Gürcistan'da öğretmenlik yaptı. I. Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak savaşa katıldı. 1919-1920 yıllarında Azerbaycan'a gitti. Ermenilere karşı kurulan gönüllü birliğin başına geçti. Batum'da bir öğretmen arkadaşının kız kardeşiyle evlendi. 1923'te Türkiye'ye döndü. 1924'te Sadrettin Celal Antel ile beraber hazırladığı “Lenin ve Leninizm” adlı kitabı yayınladı. 1924 yılında Türkiye'ye döndükten sonra siyasal faaliyetlerinden dolayı Ankara İstiklal Mahkemesi'nce on yıl hapse mahkûm edildi ve 1925'de on sekiz ay sonra aftan yararlandı. 1928'de bürokrat olarak Ankara'da çalışmaya başladı. 1932'de Atatürk'ün isteği üzerine Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile birlikte “Kadro Dergisi”ni çıkarttı. 1951'e kadar şu görevleri yaptı; Yüksek Teknik Öğretim Umum Müdür Yardımcılığı, Ankara Belediyesi İktisat Müdürlüğü, Ankara Ticaret Mektebi Kurucu Müdürlüğü, İktisat Vekâleti Sanayi Tetkik Heyeti Reisliği, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu üyeliği. 1951'de Vekiller Heyeti kararıyla emekli edildikten sonra kendisini yazarlığa verdi. Kendi yaşamını anlattığı “Suyu Arayan Adam” Atatürk ve İnönü dönemlerini incelediği üçer ciltlik “Tek Adam” ve “İkinci Adam” adlı kitapları en ünlü eserleridir.([www. https://tr.wikipedia.org/wiki/Şevket_Süreyya_Aydemir/](http://www.https://tr.wikipedia.org/wiki/Şevket_Süreyya_Aydemir/) E.T 02.03.2016)

Teknik Öğretim Genel Müdürleri'nden eğitimci Mehmet Rüştü Uzel⁸⁸ olduğunu söylemektedir⁸⁹.

Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi Türkiye'de de radyoya ilgi gösterildi. 1927'ye kadar bu, “*telsiz telefon*” ve “*telsiz telgraf*” şeklindeydi. 20 Mart 1923'te “*Tevhid-i Efkâr*” gazetesinde “*Şehrimizde Telsiz Telefon Tecrübeleri*” adlı haberde, “*Darülmualimin muallimlerimizden, Rüştü Bey (Uzel), bir aydan beri İstanbul halkına dahi, Avrupa ve Amerika'da birdenbire fevkalade teemmül eden telsiz telefon hakkında bir fikir verebilmek için tecrübeler yapmaktadır. Dün Darülmualim'in konferans salonundan bir nutuk, ney ile çalınan bir zeybek şarkısı terennünamı, Darülfunun'dan vazih bir surette dinlenilmiştir*” denilmekteydi. Bu Türkiye'de yapılan ilk radyo denemesi idi⁹⁰.

İlk radyo spikerlerinden Eşref Şefik Atabey⁹¹ radyonun çıktığı ilk günleri şu şekilde anlatmaktadır: “*Efendim bu Radyonun nasıl başladığını gayet iyi hatırlıyorum. Zira müessisler arasında ben de vardım. Sedat Nuri İleri Bey Umum Müdürdü. Hayrettin (Hayreden) Bey tekniğe bakıyordu. Ben aynı zamanda İdare Meclisi sekreteriydim. Açılışı da ben okuyacağım. Kâğıttan boyuna ezberliyorum. Saat dokuzda galiba, başladım. Birden kapı açıldı ardına kadar. Sedat Nuri Bey içeri girdi. 'Yahu ne kadar gayret' dedi. 'Sesin çıkmıyor'. Vericisi ile stüdyo*

⁸⁸ Mehmet Rüştü Uzel, ilköğretimini Reyhan Paşa İlkokulu'nda, ortaöğretimini Bursa Mülki İdaresi'nde yaptı. 1913'te mezun oldu. 1914'te Kastamonu Lisesi'nde fizik ve kimya öğretmen olarak göreve başladı. İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nda ve Galatasaray Lisesi'nde kimya öğretmenliği yaptı. İstanbul Kız Öğretmen Okulu Müdürlüğünde bulundu. 1927'de Yüksek ve Meslek Öğretim Genel Müdürlüğü'ne atandı. 1930-1933 yıllarında Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğinde bulundu ve burada Genel Müdürlük görevini yürüttü. 1941'de Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarı oldu. 1950'de emekli oldu. 20 Ocak 1965'te öldü. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Rüştü_Uzel/ E.T 03.02.2016)

⁸⁹ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden...*, s.11

⁹⁰ Z.SÖZER, *Halkın Sesinden...*, s.16

⁹¹ Eşref Şefik Atabey, Türk gazeteci ve radyo spikeridir. 1894'te İstanbul'da doğdu. Osmanlı mebuslarından Şefik Bey'in oğludur. İstanbul ve Galatasaray liselerinde okudu. 1914'te Fransa'da Siyasi Bilimler Okulu'na devam etti. Bir sürede Londra'da amcası Rıza Paşa'nın yanında kaldı. Amcası Rıza Paşa Sevr Anlaşması'na muhalif oy veren tek Divan-ı Hümayun üyesi olarak bilinmektedir. I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye döndü ve Çanakkale savaşlarına gönüllü olarak katıldı. İlk İstanbul Radyosu kurucuları arasındadır. İstanbul Radyosu'nun ilk anonsunu yapan kişidir. 1918'de “*İleri*” gazetesinde yazmaya başladı. “*Tercüman*”, “*Milliyet*”, “*Cumhuriyet*”, “*Akşam*” ve “*Son Saat*” gibi gazetelerde de fıkra yazarı, spor yazarı, sekreter ve muhabir olarak çalıştı. Güreş ve boks karşılaşmalarını radyodan naklen anlatması ile ünlüdür. 1960'lı yıllarda “*Eşref Şefik İle Beş Dakika*” adlı program sundu. 6 Eylül 1980'de İstanbul'da öldü. (**Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, IX, Anadolu Yayıncılık, 1983, s.472; https://tr.wikipedia.org/wiki/Eşref_Şefik/ E.T 03.02.2016)

arasında kablo bozulmuş. Kablo Eyüp Sultan mezarlığında altından geçiyor. Cesetleri bile yiyen kurtlar böcekler kabloları yemiştir, dediler. Gazi'ye haber gönderdik, yayın bir gün aksıyor diye. Hemen toparlandık. Yağmurlu bir gecede Mesut Cemil, Neyzen Tefik, Ruşen Kam kalktık gidiyoruz. Postanenin dibinden yayını yapacağız. Hemen oracıkta ince saz başladı. Hiç bir haber yok. O zaman rahmetli Neyzen Tefik, 'yahu' dedi, 'bizim neyin sesi tizdir, bir de onu deneyelim'. Bir de o taksim geçti, onunki de vız geçti... Ve ertesi gün daireye döndüğümüzde umumi kâtiplikten biraz azar telgrafi aldık"⁹². Eşref Şefik Atabey'in bu hatırası, Türkiye'de radyonun o ilk çıktığı dönemlerdeki hem teknik hem de maddi imkânsızlıkların ne seviyede olduğunu göstermektedir.

Telsiz telefonun Türkiye'ye girişi telsiz telgraf şeklinde oldu. İletişimin getirdiği ihtiyaç özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında daha iyi anlaşıldı. Bu ihtiyaç önce telsiz telgrafla giderilmeye çalışıldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise yurt içi ve yurt dışı iletişimini kolaylaştırmak için çeşitli girişimlerde bulunuldu. Türkiye'de radyo işletmeciliği 21 Şubat 1925'te çıkarılan "*Telsiz Tesisi Hakkında Kanunu*"na⁹³ göre oluşturuldu. Bu kanun, Ankara'da büyük bir telsiz istasyonu ile ülkede bir telsiz şebekesinin kurulmasını öngörmekte idi⁹⁴. Kanunda radyo yayınlarının amacı şu şekilde anlatılmaktaydı: "*siyâsi, içtimâi ve ilmi havâdis ve nutuk, konferans ve konser ile hava ahval-i ve sair hadiselere ait bilgilerin ve fennin ilerlemesi ile ilerde bütün medeni memleketlerin tatbik edecekleri diğer hususların yayınlanması...*"⁹⁵

Posta ve Telgraf Teşkilatı (PTT) Genel Müdürlüğü⁹⁶, Ankara ve İstanbul'da birer telsiz telgraf istasyonu kurulması için teknik bir komisyon oluşturdu. PTT

⁹² TRT, **Dünden Bugüne Radyo Televizyon 1927-1990**, Ankara, 1990, s.9.

⁹³ Düstur, III/VI, Ankara, 1962, s.103.

⁹⁴ Yusuf DEVRAN, **Siyasal İktidar TRT İlişkisinin Dünü**, İstanbul, 2011, s.11.

⁹⁵ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.17.

⁹⁶ PTT, Türkiye'nin ilk posta örgütüdür. İlk posta teşkilatı 23 Ekim 1840'ta kuruldu. İstanbul'da Yeni Cami avlusunda Postahâne-i Amire adıyla açıldı. 1871'de Posta Nazarlığı'yla Telgraf Müdürlüğü birleştirilerek Posta ve Telgraf Nezareti'ne dönüştürüldü. 1876'da milletlerarası posta nakli şebekesi kuruldu. 1901'de kol ve havale işleminin kabulüne başlandı. 23 Mayıs 1909'da ilk manüel telefon santralinin İstanbul'da hizmete verilmesinden sonra Posta Telgraf ve Telefon Nezareti haline dönüştürüldü. 1913'de Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü adını aldı. Cumhuriyetin ilk yıllarında İçişlerine bağlı olarak görev yapan PTT Genel Müdürlüğü, 1933'te katma bütçeli bir idare olarak Bayındırlık Bakanlığı'na 1939'da Ulaştırma Bakanlığı'na bağlandı. 29 Ocak 2000 tarih ve 23948 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4502 sayılı kanunun ile adı T.C Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü olarak değiştirildi. 2013'te

Genel Müdürlüğü ile Savunma ve Deniz bakanlıkları temsilcilerinden oluşan teknik komisyon bir şartname hazırladı. Böylece istasyonların yapımı ihaleye çıkarıldı. Başvuran beş şirketten üçünün teklifleri şartnameye uymadı ve geri çevrildi. Alman Siemens⁹⁷ ve Fransız T.S.F Şirketi⁹⁸ ile yapılan pazarlık sonunda istasyonları kurma işi Fransız Şirketi'ne verildi⁹⁹.

Ankara ve İstanbul'da güçleri 20-250 kw arasında değişen telsiz telgraf vericileri 1925'de kuruldu ve 1927'de yayına başladı. Bu vericilerle Moskova, Berlin, New York, Viyana, Londra ve Tahran gibi şehirlerle iletişime geçildi. Çeşitli zamanlarda radyo yayını yapılabilmesi için, istasyonlardaki vericilerden ikisine gerekli donanım eklendi. Radyo yayını yapmak üzere 5 kw güçte çalışacak olan bu vericiler 1927'de hizmete girmeye hazır bir duruma getirildi. Türkiye'de radyo yayıncılığının alt yapısını oluşturacak olan bu teknik donanım işte bu 5 kw'lık vericilerden idi¹⁰⁰.

Telsiz telgraf iletişimini gerçekleştirmek için kurulan sistemlere radyo yayını yapabilmeye olanağını kazandıracak donanımın eklenmesi iki açıdan önemli idi. İlki, radyo yayını yapmakta kullanılacak vericiler, telsiz-telgraf sisteminin türevi durumunda idi. Bu nedenle bir takım sınırlılıkları bünyesinde taşıyordu.

TBMM'de kabul edilen tasarı ile Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi haline geldi. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/PTT/E.T.31.01.2016>; http://ptt.gov.tr/ptt/#!ptt_tarihce/E.T.31.01.2016)⁹⁷ Yönetimi Almanya'nın Münih ve Berlin kentlerinde bulunan Siemens Şirketi, Avrupa'nın en büyük teknoloji holdingidir. Bu şirket uluslararası alanda üç ana sektörde faaliyet göstermektedir; endüstri, enerji ve sağlık. Siemens&Halske Telgraf Yapım Şirketi 1847'de Werner Siemens ve Johann Georg Halske tarafından Berlin'de kuruldu. Werner Von Siemens'in kardeşi olan Sir William Siemens 1850'de Siemens&Halske'nin Londra bayiliğini aldı. Siemens ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk ilişkiler Sultan Abdülmecid dönemine dayanmaktadır. Cumhuriyet döneminde Dışişleri Bakanlığı telefon görüşmelerini Siemens teknolojisi ile yaptı. Ayrıca Avrupa telgraf haberleşmesinin sağlanması için Posta ve Telgraf İdaresi tarafından da Siemens fabrikası başka siparişler verdi. Bugün Siemens yüz doksan ülkede bulunmaktadır. Bu şirket Türkiye'de başında Hüseyin Gelis'in bulunduğu "*Siemens Türkiye*" tarafından temsil edilmektedir. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Siemens_AG/E.T.02.02.2016; http://www.siemens.com.tr/web/1204-10738-1-1/siemens_turkiye_-_tr/siemens_turkiye/hakkimizda/tarihce?/E.T.02.02.2016)

⁹⁸ Alman Telefunken Şirketi, İngiliz Marconi Şirketi'nin ana rakibi hâline gelince, Marconi Şirketi, bu şirketle bir anlaşma yaparak Ocak 1911'de "*Deutsche Betriebsgesellschaft Für Drahtlose Telegraphie*" ya da "*Kablosuz Telgraf Alman İşletme Şirketi*" adında yeni bir ortak şirket kurdu. Bu şirketin hisselerinin %55'i Alman Telefunken Şirketi'ne geriye kalan %45'lik hisse de İngiliz Marconi Şirketi'ne ait idi. Bu iki şirket iki sene sonra da "*Société Anonyme de Télégraphie Sans Fil*" (TSF) ya da "*Anonim Kablosuz Telgraf Şirketi*"ni kurdu. 1957'de bu şirketin adı "*Société Française Radio Electrique into the Compagnie Sans Fil*" (CSF) olarak değiştirildi. (Anton A. HUURDEMAN, **The Worldwide History Of Telecommunications**, New Jersey, 2003, s.273.)

⁹⁹ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden...** , s.9

¹⁰⁰ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden...** , s.10

Diğeri ise yurt içi ve yurt dışında iletişimi gerçekleştirmeye yönelik telsiz-telgraf sistemine radyo yayını yapabilecek donanımın eklenmesi idi. Bu da iktidarın bu olanaktan yararlanmak istediğinin bir göstergesi idi¹⁰¹.

Türkiye'nin radyo ile tanışması diğer ülkelere göre daha geç oldu. Onu kullanan ülkeler için tarihi açıdan çok önemli bir yere sahip olan radyo, Türkiye'de de kullanılmaya başlandı. Bu araç özellikle siyasi dönemlerde yaygın bir şekilde kullanıldı. Radyonun Türk toplumu içerisinde yer edinmesi günümüz iktidar-medya ilişkisi açısından önemli bir yere sahiptir.

2- Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi (TTTAŞ)

“*Telsiz Tesisi Hakkında Kanun*”un 1925’te çıkarılmasıyla birlikte aynı yıl çalışmalara başlandı. 1 Mart 1926’da Ankara Telsiz Telgraf ve Telefon İstasyonu temelleri atıldı. İstanbul’daki vericilerin de aynı yıl içinde yapımına hız verildi. Devletin PTT eliyle Fransız şirketine yaptırdığı telsiz istasyonlarının inşaatı başlamadan, yapım işleri tamamlandığında yayın yapacak şirket konusunda önemli girişimler de bulunuldu. 6 Ocak 1926’da Bakanlar Kurulu yaptığı toplantıda kuruluşuna girilen “*Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi (TTTAŞ)*”nin iç tüzüğünü onaylayan bir kararname çıkarıldı. Bu kararnamede sermayenin % 10’nun sağlandığı belirtilmekteydi. Ancak TTTAŞ’nin yayın yapmasına izin veren işletme ruhsatnamesi 8 Eylül 1926’da imzalandı. Böylece telsiz telefon yayını yapma izni bir Türk şirketine verildi¹⁰².

İki gün sonra hükümet ile şirket temsilcileri arasında “*Türkiye Cumhuriyeti Havza-i Hükümeti Dâhilinde Telsiz Telefon Mürsile ve Ahize İstasyonları İşletme Ruhsatnamesi*” adıyla bir belge imzalandı. Bu belgeyle TTTAŞ’ye yayın yapma özgürlüğü verilmekteydi. Bu ruhsatname 8 Eylül 1926’da Ankara’da Anadolu Ajansı binasında İçişleri Bakanı Cemil Uybadın¹⁰³ ile İş Bankası adına Genel

¹⁰¹ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden...* , s.10

¹⁰² U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden...* , s.12

¹⁰³ Mehmet Cemil Uybadın, 1883’te İstanbul’da doğdu. 1905’te Erkan-ı Harbiye’yi bitirdi. Selanik Polis Okulu Müdürü, İstanbul Astsubay Okulu Komutan Yardımcısı, I. Kolordu Kurmay Başkanı, Çatalca Bölge Komutanı, Askeri Okullar Müfettişi, Halk Fırkası Kurucu Üyesi görevlerini yaptı. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı’na katıldı. II., III., IV., V., VI., VII. ve VIII. Dönem Tekirdağ Milletvekili olarak TBMM’de bulundu. CHP Genel Sekreterliği ve İçişleri Bakanlığı yaptı. Evli ve beş çocuk babasıdır. 5 Temmuz 1957’de İstanbul’da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html/ E.T 10.02.2016).

Müdür Mahmut Celal Bayar¹⁰⁴, Anadolu Ajansı yönetim kurulundan Falih Rıfki Atay¹⁰⁵ ve Sedat Nuri İleri¹⁰⁶ arasında imzalandı. Bu ruhsatname otuz üç maddeden oluşuyordu. Birinci maddesinde, Türkiye sınırları içinde Ankara ve İstanbul'da kurulmuş olan verici istasyonlar ile başka illerde alıcı verici istasyonların kurulup işletilmesi için şirkete on yıllık izin verilmekte idi. Üçüncü maddesinde ise ruhsatnamenin imzalanmasından sonra bir ay içinde hisse senetlerinin tümü ada yazılı ve Türklere ait olmak üzere bir şirket kurulması ve işletme izninin bu şirkete devredilmesini öngörmekte idi. Şirketin iki ortağı vardı: Türkiye İş Bankası ve Anadolu Ajansı. Türk sermayesiyle kurulan bu şirketin gelirleri radyo alıcılarından alınacak 10 lira yıllık kullanım ücretinden ve alıcıların yurtdışından ithali sırasında bir kez ödenecek olan denetim pulu ücretinden oluşmaktaydı. Yayınlar başladıktan sonra bu gelirlere reklam gelirleri de eklendi¹⁰⁷.

TTTAŞ'nin kurulmasıyla Türkiye'de radyo yayıncılığı yapılmaya başlandı. Böylece radyo yayını yapma işi devlet destekli bir Türk şirketinin yönetimine geçti. TTTAŞ, devlet ile yaptığı bir anlaşma sonucu on yıllık işletme izni aldı. Anlaşmayı

¹⁰⁴ Mahmut Celal Bayar, 1883'te Bursa'nın Gemlik ilçesinin Umurbey Köyü'nde doğdu. Hususi ve Bursa Fransız Okulu'nu bitirdi. Gemlik Mahkeme Kalemî Reji İdaresinde stajyer memur olarak çalıştı. Deutsche Bank Bursa Şubesi başmemuru görevinde bulundu. İttihat ve Terakki Fırkası Bursa ve İzmir Sorumlu Kâtibi olarak görev yaptı. “*Halka Doğru*” dergisinin sahibidir. Osmanlı Mebusan Meclisi IV. Dönem Saruhan Mebusu oldu.I.,II., III., IV., V., VI., VII., VIII., IX., X., XI. Dönem TBMM'de Milletvekilliği yaptı. Halk Fırkası kurucu üyesidir. Ayrıca Türkiye İş Bankası Umum Müdürü ve Lozan Barış Konferansı Türk Delegasyonu danışmalığı görevlerinde bulundu. Kırmızı ve yeşil şeritli İstiklal Madalyası sahibi ve Türkiye Cumhuriyeti III. Cumhurbaşkanı ve Başbakanı'dır. Evli ve üç çocuk babasıdır. 22 Ağustos 1986'da İstanbul'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html / E.T 10.02.2016).

¹⁰⁵ Falih Rıfki Atay, 1893'te İstanbul'da doğdu. Darülfünun Edebiyat Bölümü'nü bitirdi. Fransızca ve Almanca bilmektedir. Yaptığı görevler sırasıyla; IV. Ordu Komutanı Emir Subayı, Bahriye Nezareti Hususi Kalem Müdür Yardımcısı, “*Hâkimiyet-i Milliye*”, “*Milliyet*”, “*Ulus*” ve “*Akşam*” gazeteleri başyazarlığı. TBMM'de II., III., ve IV. Dönem Bolu, V., VI., VII. ve VIII. Dönem Ankara Milletvekilliği yaptı. Evli ve bir çocuk babasıdır. 20 Mart 1971'de İstanbul'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html / E.T 10.02.2016).

¹⁰⁶ Sedat Nuri İleri, 1888'de Sakız'da doğdu. Türk karikatürist, gazeteci ve radyocudur. Babası, Ayan Meclisi Üyeliği ve Hazine-i Hassa Nazırlığı yapmış Nuri Paşa'dır. Annesi ise Adana Valiliği Bahri Sefit (Ege Adaları) Valiliği ve Hariciye Nazırlığı gibi görevlerde bulunmuş devlet adamı Abidin Paşa'nın kızı Nefise Hanım'dır. Gazeteci Suphi Nuri ve Celal Nuri Beylerin ağabeyleridir. Belçika Gremloux Yüksek Ziraat okulunu bitirdi. 1918'de İstanbul'da kardeşleriyle birlikte “*İleri*” gazetesini yayınladı. Gazete, Milli Mücadele'nin İstanbul'daki sözcüsü idi. Bu gazetede mücadelenin önderi Mustafa Kemal Paşa'nın adsız yazıları yayınlandı. 1927'de İstanbul radyosunun kuruluşunda görev aldı. İstanbul radyosunun kuruluşu için Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın desteğini aldı. On yıl boyunca düzenli radyo yayını yapan idare müdürü idi. 22 Eylül 1943'te Fransa'da öldü. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Sedat_Nuri_İleri / E.T 10.02.2016).

¹⁰⁷ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden...*, s.13

imzalayanlar arasında devletin ileri gelenleri vardı. Bu da radyo alanına verilen önemi göstermekteydi.

3- Mustafa Kemal Atatürk ve Radyo Propagandası

TTTAŞ'nin kurulmasından sonra radyo yayını yapmak için hükümete başvurulması çoğu çevre tarafından olumlu karşılanmadı. Buna karşı çıkanların sebepleri teknik açıdan yeterli sayıda elemanın olmaması ve bu dönemde halkın bu yeni çıkan araca karşı yabancı kalması şeklindeydi. Türkiye'de radyo istasyonu kurulması talimatını veren ilk kişi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Amatör radyoculuk Cumhuriyet'ten önce başladı. Ancak radyo istasyonu kurulması fikrini ortaya atan ilk kişi “İleri” gazetesi sahibi Sedat Nuri İleri'dir. Sedat Nuri İleri bu düşüncesini yüzbaşılıktan ayrılan Hayrettin Hayreden'e açtı. Hayrettin Hayreden teknik konulara hâkim gerçek bir amatör radyocu idi. Atatürk'e o sırada İş Bankası Genel Müdürü olan Celal Bayar aracılığı ile ulaştı¹⁰⁸. Türkiye'nin ilk radyocularından Hayrettin Hayreden anılarında Mustafa Kemal Atatürk'ün radyo ile yapılan propaganda hakkındaki görüşlerini şu şekilde anlatmaktadır¹⁰⁹: “Kendisine bu teşebbüsten bahsetmişler. Aleti getirsin de dinleyelim demiş. Bir gün kendi yaptığım alıcıyı alıp Orman Çiftliği'ne götürdüm. İstasyon ararken tesadüfen karşımıza Rus Radyosu çıktı. Atatürk Sofya'da ateşe iken az çok Rusça'ya kulağı dolgundu. Dinledi, dinledi, birden herkesi susturdu. Efendiler bakın propaganda yapıyorlar dedi. Derhal istasyonun kurulmasını emrettiler”.

Radyonun toplum hayatında hızla derinleşen etkisini gözlemleyen Mustafa Kemal Atatürk, “sinema gelecekteki dünyanın dönüm noktalarından biridir. Şimdi bize basit bir eğlence gibi gelen radyo ve sinema bir çeyrek asra kalmadan yeryüzünün çehresini değiştirecektir. Tek ve birleşik bir dünyayı hazırlamak bakımından sinema ve radyonun keşfi yanında tarihte devirler açan matbaa, barut ve Amerika'nın keşfi gibi olaylar oyuncak nispetinde kalacaktır” diyerek radyonun ve sinemanın propaganda açısından önemini açıkça vurgulamaktadır¹¹⁰.

Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1935'teki meclisi açış konuşmasında, hem ulusal hem de uluslararası alanda radyonun bir kültür ve propaganda aracı olarak

¹⁰⁸ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.34.

¹⁰⁹ “Duygu YAZICI”, Cumhuriyet Gazetesi Dergisi, Pazar Eki, S.740, (28 Mayıs 2000), s.1.

¹¹⁰ Duygu Çağlar DOĞAN, “Sinemanın Toplum Hayatındaki Rolü ve Denetimi”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, S.2, Ankara, (Haziran-2010), s.77,78.

kullanımının önemine şu şekilde değinmekteydi¹¹¹: “*Aydın sayıllar! Kùltür kanalımızı yeni ve modern esaslara göre teşkilatlandırmaya durmadan devam ediyoruz. Türk tarih ve dil çalışmaları, büyük inançla beklenen ışıklı verimlerini şimdiden göstermektedir. Ulusal musikimizi modern teknik içinde yüksek çalışmalarına bu yıl daha çok emek verilecektir. Ulusal kùltür için pek uyumlu olduğu gibi, uluslararası bilgiler bakımından da yüksek değeri belli olan radyo işine önem vermeniz çok yerinde olur*”¹¹².

Mustafa Kemal Atatürk gibi Başbakan İsmet İnönü¹¹³ ve İçişleri Bakanı Cemil Uybadın da radyo ile yapılacak kùltür ve propaganda yayınlarının öneminin farkında idi. Siyasi liderlerin radyo üzerinde durmalarının sebebi, insan üzerinde büyük etkisi olan bu kitle iletişim aracından siyasal iktidarlar için de yararlanma olanağını seçmiş olmalarıydı. Yani bu iletişim aracı iktidar için halkın yönlendirilmesinde bir silah olarak kullanılabilirdi. Bu da propaganda yapmanın diğer bir adı idi. TTTAŞ’ın yapısına bakıldığında zaman Anadolu Ajansı ve İş Bankası gibi devletin emrinde olan iki kuruluş, şirket sermayesinin %70’ine sahipti. Geri kalan %30’luk kısım ise siyasi iktidara ve Atatürk’e yakın olan üç kişinin elindeydi. Devletin radyo ile yapılacak propaganda faaliyetini bir şirket aracılığıyla yapması ortaya çıkacak spekülasyonları da önleyecekti. Böylece devlet doğrudan yapmak istemediği bir hizmeti özel fakat güvenilir bir şirkete yaptırmayı amaçlamaktaydı. Devletin PTT’nin tüm olanaklarını TTTAŞ’ın emrini vermesi ve maddi sıkıntılara düştüğünde yardım etmesi de bundan dolayı idi. Bu dönemde İş Bankası şekerden dokumaya, kerestecilikten sigortacılığa kadar uzanan ekonomik bir faaliyet zincirini elinde tutmaktaydı. Buna radyo yayıncılığının getireceği gelir de eklendiğinde, devlet hem ekonomik hem de siyasi anlamda kazançlı çıkacaktı¹¹⁴.

¹¹¹ Nurgün KOÇ, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Radyo”, **Karabük Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 8, S.15, (Bahar-2012) s. 69-103.

¹¹² **TBMMTD**, V/VI, s.2.

¹¹³ Mustafa İsmet İnönü, 1884’te İzmir’de doğdu. Baba adı Mehmet Reşit, anne adı Cevriye’dir. Erkan-ı Harbiye mezunudur. Almanca, Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevlerden bazıları şöyleydi: Erkan-ı Harbiye III. Şube Müdürü, Umum Garp Cephesi Kumandanı, Lozan Barış Konferansı Başkanı, I-XIV. Dönem arasında TBMM Milletvekilliği. Evli ve dört çocuk babasıydı. 25 Aralık 1973’te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 12.02.2016)

¹¹⁴ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden...**, s.21,22.

Mustafa Kemal Atatürk gibi Yunus Nadi¹¹⁵ de radyonun Türk toplumu için önemli bir kültür aracı olduğunu belirtmekteydi. Ancak o, bunun tam olarak başarılmadığını belirtmiştir. Konuyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmekteydi: *“Bütün dünyada olup biteni bütün milletçe daima gözlerimizin önünde tutamadığımız bir eksikliklerdir. Fakat bu işte kendimizi bütün dünyanın konseri içine karıştırmamış olmağımız, daha büyük bir eksikliklerdir. Hele kendi memleketimiz içinde bütün milletçe bu fen mucizesinden istifade ederek her gün samimi ve canlı bir aile toplantısı haline geçememiş olmağımız, bu yoldaki eksikliklerimizin en büyüğüdür. Türk milletinin Cumhuriyet rejiminden daima el ve kafa birliği ederek ileri götüreceği terakki hamlelerini bize temin edecek olan vasıta, işte bu radyodur ve şaşılacak bir ağır alışla onu biz şimdiye kadar ihmal edegeldik ve henüz hallini ehemmiyetle göz önüne almış da bulunmuyoruz”*¹¹⁶.

Türkiye’de radyo yayıncılığı fikrine başlangıçta sıcak bakılmadı. Bu olumsuz düşüncenin ortaya çıkmasında sosyal ve ekonomik bazı eksiklikler ileri sürüldü. Fakat radyo kurulması işi Mustafa Kemal Atatürk tarafından desteklendi. O, radyonun bir propaganda aracı olduğunun farkındaydı. Bu nedenle bu işe hemen başlanması emri de Atatürk’ten geldi.

Atatürk, radyonun sadece bir propaganda amaçlı değil, aynı zamanda bir kültür aracı olduğunu da birçok kez ifade etti. Yani toplumun başka kültürleri tanınması da bu araçla mümkün olabilecekti. Başlangıçta radyonun ilk amacı bir kültürleşmeydi. Devletin diğer ileri gelenleri de bu konu üzerinde durulması gerektiğinin farkındaydı. Bu amaçla devlet TTTAŞ’ye radyo alanındaki tüm olanaklardan yararlanması olanağını sağladı.

¹¹⁵ Yunus Nadi Abalıoğlu, 1880’de Muğla’da doğdu. Mekteb-i Sultani ve Hukuk Mektebi’ni okudu. Fransızca bilmektedir. Hukuk, ekonomi ve gazetecilik alanında etkin oldu. “Malûmat”, “İkdam”, Diyarbakır, Ankara ve Manisa “Tasvir-i Efkâr” gazetelerinde çalıştı. Yaptığı görevler şöyledir: Selanik’te “Rumeli” gazetesi Yazı İşleri Müdürü, “Tasvir-i Efkâr” gazetesi Yazı İşleri Müdürü ve başyazarı, “Yenigün” ve “Cumhuriyet” gazetesi sahibi ve başyazarı. 1911’de Meclis-i Mebusan’a Aydın Milletvekili olarak katıldı. 1920’de Muğla Milletvekili olarak TBMM’ne girdi. TBMM’nin VI. Dönemine kadar Muğla Milletvekili oldu. Evli ve dört çocuk babasıdır. 18 Haziran 1945’te Cenevre’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html/ E.T 12.02.2016)

¹¹⁶ N. KOÇ, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Radyo...”, s.76.

4- Ankara ve İstanbul Radyoları'ndan Yapılan Propaganda Yayınları

Ankara Radyosu, 1 Mart 1927'de Baba Harmanı semtinde¹¹⁷ ilk telsiz telgraf anten direklerinin temelini atılmasıyla kuruldu. Aynı yılda İstanbul'da Osmaniye ya da bugünkü ismiyle Hasdal olarak adlandırılan bölgede telsiz vericileri kuruldu¹¹⁸. Biri İstanbul'da diğeri de Ankara'da olmak üzere bu 5 kw'lık radyo vericisinin kurulması işini Fransız Markoni Şirketi üstlendi¹¹⁹.

Buradaki radyo yayınları Sıhhiye'de Sağlık Sokakta iki katlı bir evde başladı. Yayınlar, Ankara Palas'ın bodrum katında oluşturulan bir stüdyoda sürdürüldü. Ankara Radyosu, TTTAŞ'nin yönetiminde yapacağı propaganda yayınlarını 1936'ya kadar devam ettirecekti. 1936'dan sonra ise bu yayınlarını devletin tekelinde yapacaktı. Bu nedenle 1935'te TBMM'nin yeni yasama yılının açılışı sırasında Mustafa Kemal Atatürk'ün “*radıyoculuğa ehemmiyet verileceği*”¹²⁰ açıklamalarının ardından bugünkü binasının temelleri atıldı¹²¹.

Radyo binasının hizmete girmesinden önce bakanlıklara 31 Ağustos 1938'de gönderilen bir tamimde, “*yakında faaliyete geçecek olan radyo merkezinin propaganda neşriyatı hakkında vekâletçe tasavvur ve teklif edilen usul maslahata uygun görüldüğünden bu husus için şimdiden tertibat alınması ve ilgilendiren propagandanın aydınlatıcı ve sistimli bir şekilde ifa ve idaresi esbabının temin buyrulması*” istenmekteydi¹²². O dönemde radyonun bir propaganda aracı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca halkın bu doğrultuda yönlendirilmesi için her türlü ekipmanın da sağlanması istenmekteydi. Yapılacak propagandanın halkın anlayabileceği bir dilde ve siyasi nitelikte kullanılmasına dikkat edilmeliydi. Radyo binası 28 Ekim 1938'de bitirilerek hizmete girdi¹²³.

¹¹⁷ Baba Harmanı olarak bilinen bu semt bugün Ankara'nın ilçelerinden biri olan Altındağ ilçesi Telsizler semtinde bulunmaktadır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Altındağ/> E.T 05.02.2016)

¹¹⁸ Bazı kaynaklarda bu radyoların faaliyete geçiş tarihleri 1926 olarak geçmektedir.

¹¹⁹ Bu şirket bazı kaynaklarda da “*Fransız T.S.F Şirketi*”, “*Marconi Wireless Co. Ltd*” ya da “*Fransız Radyo Elektrik Şirketi*” olarak geçmektedir. (M. A. ERBAŞ, **Bir Cumhuriyet Kurumu...**, s.9,15.)

¹²⁰ **TBMMTD**, IV/XXV, s.3.

¹²¹ **BCA**, 30.1000.15.84.14.

¹²² **BCA**, 30.1000.15.84.14.

¹²³ Mustafa Kemal Atatürk, 1938'de yaptığı meclis konuşmasında geçen sene başlanan stüdyonun tamamlandığını da belirtmekteydi. (M. A. ERBAŞ, **Bir Cumhuriyet Kurumu...**, s.10.)

Açılış öncesi Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya¹²⁴ Başbakanlığa 29 Ağustos 1938’de gönderdiği yazıda radyonun önemli bir propaganda aracı olduğunu ve bunun bütün bakanlıklarca yararlanılması gerektiğini şu sözlerle dile getirmekteydi: “*Devrimizin propaganda vasıtaları arasında radyonun aldığı önemli yer malumu devletleridir. Bu sebeple halen muvakkat kabul muayene ve tecrübeleri yapılmakta olan, yakında faaliyete geçirilecek bulunan yeni Ankara Radyosu’nun neşriyat programlarında propaganda neşriyatına da geniş bir yer ayrılması mukarrerdir. Propaganda bahsinde bir taraftan hitap etmek istediğimiz beşeriyet gruplarının dillerine iyi vakıf ses itibarıyla de elverişli spikerlere ihtiyaç olduğu kadar diğer taraftan sistem dâhilinde ihsar edilmiş propaganda yazılarına da lüzum vardır. Propaganda yazılarına gelince bu yazıların ihzarında yeni Türkiye’nin kalkınma programını tatbikini üzerine almış olan bütün devlet teşkilatının aynı derecede rol almaları lazım geleceği kanaatindeyim*”¹²⁵.

İlk yayıncılardan Suat Osmanoğlu o günü şöyle anlatmaktaydı: “*Saat 20:00’de İnönü’nün Amerika’ya dostluk mesajıyla devlet radyosu açılmış oluyordu. Bu ses Marconi’nin hediye ettiği kayıt cihazı ile Mr. Collins tarafından plağa alındı. Bu sesin şimdi sayın dinleyiciler tarafından dinlenmesi iyi bir şey olurdu. Ama bu sesin tekrarını bir daha göremedik. Herhalde Mr. Collins tarafından alınıp gidilmiştir*”¹²⁶.

Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya da binanın açılış töreninde yaptığı konuşmada radyonun Türk toplumu için kültür ve iyi anlamda bir yönlendirme aracı olduğunu şu şekilde belirtmekteydi: “*Türkiye Cumhuriyeti’nin vücuda getirdiği yeni radyo servisini yüksek huzurunuzda bu andan itibaren açıyorum. XIX. asrın en yüksek ilim ve fen eserlerinden biri olup XX. asırda âlemşümül bir*

¹²⁴ Ali Çetinkaya, 1878’de Afyonkarahisar’da doğdu. Baba adı Ahmet, anne adı Fatma’dır. Harbiye Mektebi’ni bitirdi. Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şunlardır: Debre Jandarma Taburu Komutan Vekili, Manastır Rakalar Kaymakamı, Aydın Jandarma Bölük Komutanı, Redif Tabur Komutanı, Harbiye Nezareti İtfaiye II. Tabur Komutanı, Van Cenubu Müfrezesi Komutanı, Manastır Bölgesi Müfreze Komutanı, Kığı XXXV. Alay Komutanı, Rumeli Müfrezesi Komutanı, Üsküdar Mıntıka Müfettişi, Ayvalık CLXXII. Alay Komutanı, Osmanlı Meclisi Mebusan IV. Dönem Karahisarı Sahip Mebusu, I. Dönem Karahisarı Sahip, II., III., IV., V., VI. Ve VII. Dönem CHP Afyonkarahisar Milletvekili, II. Dönem Milli Müdafaa Encümeni Reisi, Ankara İstiklal Mahkemesi Başkanı, VII., VIII., IX., X. ve XI. Hükümet Bayındırlık, XII. Hükümet Muhabere ve Ulaştırma Bakanı. Kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası sahibidir. Evli ve bir çocuk babasıdır. 22 Şubat 1949’da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html/E.T.13.02.2016)

¹²⁵ **BCA**, 30.1000.15.84.14.; Bkz. (Belge-2)

¹²⁶ TRT, **Dünden Bugüne Radyo...**, s.14.

ehemmiyet iktisap eden radyodan Türkiye Cumhuriyeti'nin istifası bir zaruret ve vazife idi. Radyo tesisatınızın bundan böyle varlığımızı halkın ıtılama daha kolaylıkla erişirmeye muvaffak olacağı gibi her sahada olan terakki ve inkişafımızın derecesini de geniş mikyasta müterakki milletlerin ilim ve ıtılama ulaştırmağa da iyi bir vasıta olacaktır. Sözüme son verirken her hususta ve her işte daima kendilerinin yüksek irşat ve iradelerinin feyiz ve kuvvet aldığımız Atatürk'e sıhhat ve afiyetler diler cümlelerinizi saygı ile selamlarım”¹²⁷.

İstanbul Radyosu ise ilk yayınına 27 Mart 1927’de Sirkeci’deki Büyük Postane binasında başladı¹²⁸. Burada bir oda stüdyo haline getirildi. 27 Mart gecesi Türk sanatçıları ilk konserlerini verdi. Nisan ayı boyunca deneme yayınları devam etti. O dönemde henüz kimsede radyo alıcısı bulunmadığından binanın kapısına yerleştirilen bir hoparlör ile radyonun vatandaşlara tanıtımı yapıldı. Bu bağlamda her akşam yayın yapılmaya çalışıldı. Bundaki amaç, radyo kavramının yayılmasını ve halkın radyo yayınlarını dinleyip tanınmasını sağlamaktı. Ayrıca halk bunu ne kadar çabuk tanırsa, propaganda amaçlı yönlendirilmesi de o kadar çabuk olacaktı. İstanbul’da yapılan bu ilk yayına “*Allo allo, muhterem samiin.. Burası İstanbul telsiz telefonu.. 1200 metre tul-u mevç, 250 kilosikal... Bugünkü tecrübe yayınıma başlıyoruz*” denilerek başlandı. Fakat İstanbul’da radyo dinleyicisi sayısı çok azdı. Her evde radyo ahizesi bulunmamaktaydı. Ayrıca vericinin gücünün düşük olması da bu yayınların sadece İstanbul’da dinlenebilmesi dezavantajını sağlıyordu¹²⁹.

Programlı ve düzenli olarak yayın akışına başlangıç 6 Mayıs 1927’de yapılmaya başlandı. Bazı kaynaklarda bu ilk yayını yapan radyo spikerinin Sadullah Gazi Evrenos¹³⁰, diğer kaynaklarda ise Eşref Şefik Atabey olduğu belirtilmektedir. Böylece Türkiye radyoları bu anonsla başladı. TTTAŞ’nin ilk radyo kadrosu çok az sayıda kişiden oluşmaktaydı¹³¹.

¹²⁷ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.31.

¹²⁸ Bazı kaynaklarda bu tarih 5 Mayıs ya da 27 Mart olarak geçmektedir. Bu nedenle İstanbul Radyosu’nun yayınlara başladığı gün hakkında kesin bir görüş birliği yoktur.

¹²⁹ Mehmet Akif ERBAŞ, **Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak TRT ve Tarih Belgeselciliği**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2011, s.8.

¹³⁰ Türkiye’nin ilk radyo spikeridir. Babası Selim Sırrı Paşa, annesi Asime Hanım’dır. İlk yayını 6 Mayıs 1927’de yaptı. 8 Haziran 1967’de öldü. Mezarı Rumeli Kabristan’ındadır. (**Milliyet**, Haziran 1967)

¹³¹ Nail TAN, **Atatürk Dönemi Kültür Kurumlarından Örnekler**, Ankara, 2006, s.325.

İstanbul Radyosu bir taraftan Cumhuriyet'in temel ilkelerini halka benimsetmeye çalışmaktaydı. Bu amaçla “*İnkılâp Dersleri*” adlı bir program yapılmaktaydı. Diğer taraftan yerli malı kullanımı teşvik edilmekteydi. Ayrıca tasarruf konularında yayınlara genişçe yer verilmekteydi. Bunlar arasında özellikle Türk dilinin sadeleştirilmesi ve kullanımı öne çıkmaktaydı. 26 Eylül 1932’de I. Türk Dil Kurultayı’nda yapılan konuşmaların Dolmabahçe Sarayı’ndan naklen halka duyurulması buna iyi bir örnekti. Bu programlar o dönemde sadece siyasi anlamda değil, aynı zamanda da kültürel ve eğitsel propagandanın yapıldığını da göstermekteydi.¹³².

Bu dönemde İçişleri Bakanı olan Şükrü Kaya¹³³ 27 Ekim 1934’te Başbakanlığa gönderdiği yazıda, radyo programlarının idaresinin Matbuat Umum Müdürlüğü’ne verildiğini belirtmekteydi. Ayrıca İstanbul ve Ankara radyolarında bir programın hazırlandığını söylemekteydi. Şükrü Kaya, bu programın hazırlanışında, hükümetin yaptığı işlerin halka bildirilmesi, halka anlatılmak istenilen sorunların fikirler halinde sunumu ve halkın kültür seviyesinin yükseltilmesi gibi bazı amaçlarının olduğunu ifade etmekteydi¹³⁴.

Başlangıçta TTTAŞ adıyla kurulan özel bir şirkete devredilen bu radyo, 1936’da devlet tarafından tekrar geri alındı; fakat masraflarından dolayı 1938’de kapatıldı. Bu durum 1949’a kadar devam etti. 1949’da tekrar devlet tarafından işletilmeye başlandı¹³⁵.

Ankara’da ilk radyo yayınlarının ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi yoktur. İstanbul ve Ankara radyolarıyla ilgili kesin bilginin olmayışının sebebi arşiv yetersizliğidir. Ayrıca dönemin kitle iletişimi sağlayan gazetelerin yerini alacak daha hızlı ve daha güçlü bir aracın gelişiminin halka yeterince

¹³² N. TAN, *Atatürk Dönemi Kültür...*, s.325.

¹³³ Mehmet Şükrü Kaya, 1883’te İstanköy’de doğdu. Baba adı Ahmet Rüştü, anne adı Hatice Bisan idi. Mektebi-i sultani mezunudur. Fransa’da Hukuk Fakültesi’ni okudu. Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şunlardır: Hariciye Vekâleti Umuru Ticariye Şubesi IV. Sınıf Kâtibi, Matbuat Kalemî Kâtibi, Edirne Merkez Sulh Hâkimi, Büyük Devletler baştercümanları Heyeti Üyesi, Edirne Merkez Bidayet Mahkemesi Hâkimi, Mülkiye Müfettişi, I. Sınıf Mülkiye Müfettişi, I. Lozan Konferansı Danışmanı, İzmir Belediye Reisi, II. Dönem Menteşe, III., IV. ve V. Dönem Muğla Milletvekili, II. Dönem Hariciye Encümeni Başkanı, II. Hükümet Ziraat, III. Hükümet Hariciye, V., VI., VII., VIII., XI. Hükümet Dahiliye Vekili. Evli ve iki çocuk babasıdır. 1 Ekim 1919’da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html/ E.T 13.02.2016)

¹³⁴ **BCA**, 30.10.129.929.1.

¹³⁵ N. TAN, *Atatürk Dönemi Kültür...*, s.326.

önemsetilememesi de önemli bir faktördür. Ankara Radyosu, İstanbul Radyosu gibi haber, müzik, dil, tarih, edebiyat, köy ve ziraatçılık, arıcılık, tiyatro temsilleri vb. ana temalarıyla hem aydınlanmada üzerine düşeni yerine getirmeye çalıştı hem de Türk radyo yayıncılığının okulu oldu. Günümüzde de bu işlevini sürdürmeye devam etmektedir. İstanbul ve Ankara, Türkiye'nin radyo ile tanışmasında öncü iller oldu. Düşük dalga boylarıyla bu şehirlerden sunulan radyo yayınları az da olsa ülkede radyo bilincinin oluşmasını sağladı. Türkiye'de özellikle 1949'dan itibaren radyonun devlet tarafından desteklendiği ve ülke çapında verici sayısının artırıldığı görülmektedir.

C- 1927-1937'DE TÜRKİYE'DE RADYO YAYINCILIĞI VE PROPAGANDA

1- Yayıncılık Anlayışı ve Propaganda

1927'den sonra yayınlar genellikle akşam saatlerinde yapılmaktaydı. İstanbul Radyosu'nun yayın süresi yaklaşık dört buçuk saat, Ankara Radyosu'nun ise üç saattir. Bu dönemde radyoculuk bir meslek dalı değildi. Bu nedenle şirket yöneticileri ve stüdyo yöneticileri programı hazırlayıp sunuyorlardı. Ayrıca şirketin para sıkıntısı içinde olması da yayın yapmayı güçleştirmekteydi. Parasal sıkıntıların olduğu bu dönemde 1927'lerin spikeri tiyatro sanatçısı Ercüment Behzat Lav¹³⁶ yaşanan sıkıntıları; *“O görkemli Ankara Palas'ın salonlarında baloların kordiplomatiğin ziyafetlerde boy gösterdikleri o salonda spikerlik benim deyimimle konuşmalık yapacağımı sanıyordum. Fakat günün birinde haydi bakalım spikerliğe başla dediler ve beni yeraltında bodrum katında karanlık basık tavanlı havasız bir yere sokuverdiler. Evet böyle bir stüdyoda çalışma zorunda kalmıştık”* diyerek ifade etmekteydi¹³⁷.

Örgütsel ve yönetsel bir hazırlığın, yayın ve program politikasının olmaması *“şirket dönemi”* olarak adlandırılan o yılların genel özelliği idi. 1927'den

¹³⁶ Ercüment Behzat Lav, 1903'te İstanbul'da doğdu. İstanbul Sultanisi'ni bitirdikten sonra Darülbeyde'de aktörlük yaptı. Dört yıl süre ile Berlin'de Stern Müzik Konservatuvarı ve Reinhart Tiyatro Akademisi'nde öğrenim gördü. Radyoda spikerlik ve yayın şefliği, tiyatro yönetmenliği ve öğretmenlik yaptı. Dadaizm, fütürizm, kübizm ve sürrealizm akımları etkilerini şiirine yansıttı. Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde serbest ölçünün ilk uygulayıcılarından öncü bir şair oldu. Toplumsal konuları ve ülke meselelerini irdeleyen şiirler yazdı. 17 Kasım 1984'te İstanbul'da öldü. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Ercüment_Behzat_Lav/ E.T 10.02.2016)

¹³⁷ TRT, *Dünden Bugüne Radyo...*, s.13.

1937'ye kadar geçen on yıllık zaman bir deneme, öğrenme ve hazırlık dönemi idi. Bu durum yeni faaliyet alanının başlangıcının getirdiği zorluklardandı. Ayrıca ülke ve dünyada yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler de bu duruma sebep olmaktadır. 1929'da tüm dünyada etkisini gösteren ekonomik krizden radyo işletmesinin de etkilenmemesi imkânsızdı. TTTAŞ'ye bağlı bulunan radyolar yine de kamuoyu oluşmasına katkıda bulunmak görevini sürdürmekteydi. Bu amaçla ekonomik krizden etkilenmeyi en aza indirmek, üretimi artırmak ve tüketimi ülke kaynaklarından sağlamak için yerli malı kullanılmalısına yönelik yayınlar yapılmaktaydı. Bu dönemde halkı teşvik etmek için radyolarda, “*Ey muhterem ahali kullanın yerli malı, mesud olsun bize de zenginliğin cemali, nasibim eve kalsın refahımız çoğalsın, değil midir borcumuz düşünmek istikbali...*” denilmekteydi. Bu yayınlar sadece ekonomik konularda değil, aynı zamanda sosyo-kültürel kalkınmayı destekleyecek alanlarda da yapılmaktaydı. 1928'de yeni Türk harflerinin kabul edilmesi ile “*Reisicumhur Hazretlerinin Emir ve Arzuları Üzerine Tanzim Olunan Harfler Marşı*” adlı marş ile dinleyiciye bu yeni harfler duyurulmaktaydı¹³⁸. Yapılan yayınlarda nüfusun artırılması konusuna da yer verilmekteydi. 1935'te yapılacak olan nüfus sayımı öncesinde ve sırasında geniş kapsamlı bir propaganda yapıldı. Ankara ve İstanbul'da yapılan radyo yayınları, konferans ve gazetelerin içeriğinde genişçe yer verildi¹³⁹. Buna benzer bir diğer örnek ise 1936'da gerçekleşecekti. Bu dönemde nüfusu artırma adına devlet tarafından radyoda Gagauz müsamereleeri yaptırılmaktaydı. Amaç Türkiye'ye hem Gagauz göçünü meşrulaştırmak hem de nüfusun artırılmasını sağlamak idi¹⁴⁰.

Ankara Radyosu'ndaki yayınlar 12:30'da başlamaktaydı. Gün içinde çeşitli aralar verildikten sonra 20:30'da ajans haberleri verilmekteydi. İstanbul Radyosu'nda ise yayın akışı şu şekildeydi: Saat 18:00'da Azade Tarcan tarafından Bayanlara Jimnastik, 18:20'de Traviata Operası Birinci ve İkinci Perde, 19:20'de Bayan Patarelli Mandolin Orkestrası Konseri, 19:50'de Romen Halk Musikisi Estegaç ve Arkadaşları, 20:30'da Bayan Bedriye Tüzün Radyo Jazz ve Tango

¹³⁸ Olgu TOKDEMİR, “*Susun Radyoevi Konuşuyor*”, **Radyovizyon Dergisi**, S.17, Ankara (Ocak-2015), s.10.

¹³⁹ Cumhuriyet, 22 Eylül 1935.

¹⁴⁰ Önder DUMAN, “*Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)*”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.45, Samsun, (Bahar-2008), s.37.

Orkestrası, 21:35'te Son Haberler ve Borsalar, 21:50'de Orkestra Eserleri ve Hafif Musiki¹⁴¹.

1927'den itibaren Türk radyoları çeşitli etkilere maruz kaldı. Batı ülkelerinin radyoculuk uygulamaları ilke olarak kabul edildi. Bu dönemde Türk dinleyicilerinin sadece Türk radyolarını değil dünyanın başka yerlerindeki radyoları da dinlediği bilinmektedir. Bu radyolar arasında Viyana, Budapeşte, Bükreş, Paris ve Moskova radyoları önde gelmektedir. Bu yabancı radyoların programları dönemin gazetelerinde de yayınlanmaktaydı¹⁴².

1935-1936 arasında içerik olarak Ankara Radyosu'nda devletin belirlediği kültürel ve eğitsel programlar yer verildi. “Edebiyat Saati”, “Şiir Saati” ve “Türk Dili Araştırma Kurumu Saati” gibi programlar bunlardan bazıları idi. Ayrıca “Ziraat Vekâleti Saati” ismiyle 1935'te yayınlanmaya başlayan köye ve köylüye yönelik ilk program Türk radyolarındaki yerini buldu. Çiftçiye yönelik olarak “Meteoroloji Saati” ve “Arıcılık Saati” gibi programlarda yayınlanmaktaydı. Bu doğrultuda Ankara Radyosu eğitsel bir propaganda faaliyeti yürüttü. İstanbul Radyosu da yayıncılık anlamında Ankara Radyosu'nu takip etmekteydi. Yani devlet tarafından belirlenen kültürel propaganda yayınları yapılmaktaydı. Tiyatrodan bu amaçla faydalanıldı. Yapılan yayınlar şehirlerin dokularına uygun olarak programlanmaktaydı. Ankara'da siyasi haberler ağırlıklı olarak yer tutarken İstanbul'da kültürel ve sanatsal yayınlara yer veriliyordu¹⁴³.

Bu dönemin en belirgin özelliklerinden birisi de programlarda Türk müziğine yer verilmemesi oldu. Yayınlanan programların tümü Batı müziğine göre düzenlenmekteydi. Mustafa Kemal Atatürk'ün batı müziğinin yaygınlaşması için söylediği sözlerin yanlış bir şekilde yorumlanması, yayınlarda Türk müziğine yer verilmemesine yol açtı. Türk musikisinin radyoda yasaklandığı bu dönemde Yunus Nadi bir gün Mustafa Kemal Atatürk'e bu durumdan dolayı yakınınca, Atatürk, ona şunları söyledi: “Ben de Alaturka parçalardan hoşlanıyorum. Fakat inkılâp yapan bir nesil mahrumiyet ve fedakârlıklara katlanmak mecburiyetindedir. Ancak milli kültürümüze kıymet verilmelidir”. Atatürk'ün bu sözleri Türk musikisinin

¹⁴¹ Özden CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi TRT 1927-2000**, Ankara, 2015, s.22.

¹⁴² Ö. CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...**, s.22.

¹⁴³ Ö. CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...**, s.22.

yasaklanıp radyolardan tamamen kaldırılmadığını göstermektedir. Bunun en iyi göstergesi Atatürk'ün musiki inkılâbının uygulandığı bu dönemde Vasfi Rıza Zobu'ya¹⁴⁴ alaturka parçaları okutması ve onu dinlemesidir¹⁴⁵.

Radyolardaki bu yasaklama kararı sonradan yine Atatürk'ün emriyle kaldırıldı. 1935'te uygulanmaya başlanan Türk müziği yayın yasağı, 1936'da sona erdi. Yeni dönemde halk müziği yayınlarına da önem verildi. Ayrıca Türk müziğinin diğer türleri de yayınlanmaya başlandı¹⁴⁶.

TTTAŞ döneminde radyo iki alanda etkiliydi. Devlet 1930'dan sonra “*Milli İktisat*” ve “*Tasarruf*” ve “*Türk Dili*”, “*Türk Tarihi*” ve “*Müzik*” konularında kendi politikasını desteklemek amacıyla radyodan yararlandı. Önemli bir iletişim aracı olan radyonun yaygınlaştığı bu dönemde radyoculuk mesleğinden bahsetmek mümkün değildir. 1927'den sonraki on yıllık süreçte radyo alıcılarının sayısı arttı. Pek çok kişi ruhsatsız radyo dinleme yolunu seçti. Kaçak radyoların tescili sağlanamadı. TTTAŞ'nin mali durumu genellikle yetersiz kaldı. Bu da iktidarın radyo yayınlarının özel bir şirketin elinden alınarak devlete geçirilmesi yönünde bir uygulamaya gitmesine sebep oldu. Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1935'da Millet Meclisi'nin V. Dönem I. Toplantısında yaptığı konuşmada radyonun önemine şöyle dikkat çekti: “*ulusal kültür için pek lüzumlu olduğu kadar uluslararası bilgiler bakımından da yüksek değeri olan radyo işine önem vermemiz çok yerinde olur*”¹⁴⁷. Yayınlar, içerik ve süre bakımından dönemin radyolarının seviyesine ulaşamadığı için şirketin istediği yenileme isteği reddedildi ve şirket tasfiye edildi. 1937'de çıkarılan bir kararname ile radyo yönetimi TTTAŞ'den devlete devredildi. Böylece Türkiye'de devlet radyoculuğu dönemi başladı¹⁴⁸.

1927'de radyoculuk bir meslek dalı değildi. Bu nedenle çalışan eleman bulmak zordu. Bu da o yılların “*şirket dönemi*” olarak adlandırılmasına sebep oldu. 1927-1937 arasında radyoculuk bir deneme, öğrenme ve hazırlık dönemi idi.

¹⁴⁴ Vasfi Rıza Zobu, 5 Aralık 1902'de İstanbul'da doğdu. Gerçek ismi Mehmet Vasfi Rıza idi. En eski Türk tiyatrocularındandır. 1923'te Darülbeydi Tiyatro Okulu'ndan mezun oldu ve tiyatrocunun görevine başladı. 23 Kasım 1992'de öldü. (<http://www.biyografi.info/kisi/vasfi-riza-zobu/E.T.25.04.2016>)

¹⁴⁵ Yakup KAYA, “*Erken Cumhuriyet Döneminde Kökten Modernleşmenin Bir Göstergesi Olarak Musiki İnkılâbı*”, **History Studies Dergisi**, IV, S.1, Ankara, (Ocak-2012), s.285.

¹⁴⁶ O. TOKDEMİR, “*Susun Radyoevi Konuşuyor...*”, s.10.

¹⁴⁷ **TBMMD**, V/VII, s.2.

¹⁴⁸ Ö. CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...**, s.23.; **Cumhuriyet**, 20 Nisan 2007.

Ankara Radyosu haber yayınları, İstanbul Radyosu ise kültürel yayınlar yaptı. Bu da Ankara Radyosu'nun ilerde devlet propagandası yapacağını ilk belirtiydi. 1927'den itibaren Türk radyoları batı radyolarından etkilendi. TTTAŞ döneminde radyo daha çok kültürel bir araçtı.

2- Devlet Kontrolünde Radyo Yayıncılığını Düzenleyen İlk Tüzel Belge

Radyonun doğduğu ilk yıllarda Türk radyoculuğunu düzenleyen herhangi tüzel bir belge bulunmamaktaydı. Sadece telsiz telgraf ve telsiz telefon haberleşmesini düzenleyen birtakım belgeler vardı. Bunların en eskisi İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından çıkarılan geçici bir yasaydı. Bu yasa, “*İnşîaatı Elektrikiye Vasıtasıyla Telsiz Telgraf ve Telsiz Telefon Hakkında Kanun-u Muvakkat*” idi. Bu yasa, 1937’de 3222 sayılı “*Telsiz Yasası*”¹⁴⁹ çıkana dek yürürlükte kaldı. Bu geçici yasa telsiz telgraf ve telsiz telefon iletişimini düzenlemekteydi¹⁵⁰.

Cumhuriyet döneminde radyo yayını hakkında düzenleyici olarak çıkarılan ilk tüzel belge, “*9 Haziran 1937 Tarihli 3222 Sayılı Telsiz Kanunu*”dur. Bu kanun genel olarak telsiz araçların Türkiye’de kullanımı hakkında bazı kurallar getirmekteydi. Bu kanunla radyo ve televizyonda yapılan yayınlar da kanun kapsamına alınacaktı. Kanunun birinci maddesi şöyleydi: “*Elektromanyetik dalgalar vasıtasıyla resim işaret ve sesleri vermeye ve almaya yarayan bilimum telsiz tesisat ve işletilmesi hükümetin inhisarındadır*”¹⁵¹.

Bu madde ile yapılacak radyo yayının da tanımı da yapılmaktaydı. Genel olarak kamuya seslenen belirli amaçlarla hazırlanan programların resim, işaret ve ses halinde “*elektromanyetik dalgalar*” aracılığıyla iletilmesine “*yayın*” denilmekteydi. Kanunun birinci maddesinde bu yayınların iletilmesine yarayan tüm telsiz araçlarına sahip olma ve bunların işletilmesi hükümetin tekeline verilmekteydi. Diğer bir deyişle hükümet bu araçların dağıtımını ve işletilmesini yönetip denetleyecekti¹⁵².

¹⁴⁹ **Resmi Gazete**, S.3638, (23 Haziran 1937), s.8347.

¹⁵⁰ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden...**, s.18.

¹⁵¹ **Resmi Gazete**, S.3638, (23 Haziran 1937), s.8347.

¹⁵² Aysel AZİZ, “*Yurdumuzda TRT Dışındaki Yayının Durumu*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXVI, S.4, (Bahar-1971), s.113.

Bu yasanın ikinci maddesinde ise şöyle denilmekteydi: “*Türkiye topraklarında Türk deniz ve hava gemileri ile tayyarelerin de her nevi telsiz tesisatı vücuda getirilmesi ve kezalik ruhsat alınarak yapılmış olan tesisatın yerlerinin veya cihaz ve teferruatının herhangi bir surette değiştirilmesi Nafia Vekâletinin müsaadesine bağlıdır. Bu hususta herhangi bir teşebbüs, icraata başlangıç addolunur*”¹⁵³.

Bu yasanın altıncı maddesinde de telsiz telgraf ve telefon iletişimi üzerinde devletin kesin egemenliği öngörülmekteydi. Bu maddede genel yarar ve vatan savunması gibi nedenlerle hükümet ruhsat sahiplerinden kısmen ya da tamamen iletişimi durdurmalarını isteme hakkına sahipti¹⁵⁴.

Kanunun birinci maddesinde “*telsiz tekelini*” hükümetin hangi organı aracılığı ile kullanacağı da ifade edilmekteydi. Nafia Vekâleti¹⁵⁵ bu görevi kendisine bağlı PTT Genel Müdürlüğü tarafından yürütecekti¹⁵⁶. Fakat 1939’da Münakalat Vekâleti’nin kurulması ile PTT’nin hakları bu Bakanlığa devredildi. Tesis araçlarının yönetim ve denetimi de, “*27 Mayıs 1939 Tarih ve 3613 Sayılı Yasa*” ile kurulan Münakalat Vekâleti’ne geçecektir. “*4770 Sayılı Ve 27 Haziran 1945 Tarihli Yasa*” ile bu bakanlığının adı “*Ulaştırma*” olarak değiştirilecek ve bu görev yasanın sekizinci maddesi ile Bakanlığa bağlanan “*Posta, Telgraf Ve Telefon İşletme Genel Müdürlüğü*”ne verilecektir¹⁵⁷.

1936-1940 arasında Türkiye’de propaganda araçlarının en etkili radyo idi. Yurt dışında da durum aynıydı. II. Dünya Savaşı yıllarında savaşan devletler cephede yapamadıklarını radyo ile yapmak istedi. Başarısızlığı ise radyo edebiyatı ile örtbas etmek, herhangi bir başarıyı da yine aynı şekilde abartarak propaganda aracı haline getirmek için gayret gösterdiler. Bu dönemde Ankara’daki verici istasyonu hizmete girdikten sonra radyo yayınları devlet bünyesinde toplandı. Bu, radyoyu devletin tekeli haline getirmesindeki ilk iş idi. Radyo günlük hayatın

¹⁵³ **Resmi Gazete**, S.3638, (23 Haziran 1937), s.8347.

¹⁵⁴ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden...**, s.18.

¹⁵⁵ Umur-u Nafia Nezareti olarak da bilinmektedir. 12 Ekim 1848’de II. Mahmut tarafından kuruldu. Cumhuriyet’in ilanından sonra “*Nafia Vekâleti*” ismini aldı. Nafia Vekâleti 1945’te Bayındırlık, 2011’de ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ismini aldı. (Aziz TEKDEMİR, “*Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti*”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, I, S.1, (Ocak-2011), s.115.; https://tr.wikipedia.org/wiki/Umûr-ı_Nâfia_Nezâreti/ E.T 25.04.2016)

¹⁵⁶ **BCA**, 490.100.1235.115.2.

¹⁵⁷ A. AZİZ, “*Yurdumuzda TRT Dışındaki Yayının Durumu*”, s.114.

önemli bir parçası oldu. Ayrıca devletin halka seslenişinin önemli bir aracı haline geldi¹⁵⁸.

Türk radyoculuğunun ilk yıllarında radyoculuğu düzenleyen bir kanun yoktu. Cumhuriyet döneminde radyo yayını hakkında düzenleyici olarak çıkarılan ilk kanun, 9 Haziran 1937'de çıkarıldı. Çıkarılan kanuna göre radyoculuk “*Hükümet'in tekeline*” verildi. Kanunun altıncı maddesi de bunu desteklemekteydi. 1936-1940 arasında Türkiye’de propaganda araçlarının en etkilisi radyo oldu.

3- Devlet Tekelinde Radyoculuğun Başlangıcı: PTT Dönemi

“*Radyo Programı*” dergisinin 8 Şubat 1936’daki sayısında verilen bir habere göre iktidar, “*radyonun siyasi ve sosyal kıymetini görerek radyoyu bir devlet işi yapmaya*” karar verdi. Bu amaçla “*her şehrin büyük meydanlarında kasabaların pazar yerlerinde Halk Fırkası kulüplerinde ve köylerin meydanlarında birer radyo merkezi yapılacak, Ankara'nın devrimci sesi, sözü, musikisi de buradan halka ışıttirilecek*” idi. Ayrıca dergide, “*bu inkılâp işi bu sene bir neticeye bağlanacaktır*” denilmekteydi. Bu dönemde radyo sayısının bir yılda üç bin arttığı bilinmektedir¹⁵⁹. 1936’dan itibaren radyonun devlet yönetimine geçmesi, Türk siyasi hayatında “*devlet radyosu*” kavramını ortaya çıkardı¹⁶⁰.

Devletin radyoyu kendi tekelinde kullanımı bazı kaynaklarda 1937 olarak geçmektedir. Başka kaynaklarda ise 18 Ağustos 1936’da çıkarılan bir kararnâme ile başladığı belirtilmektedir. Ancak radyo yayını hakkındaki ilk düzenlemenin “*3222 Sayılı Telsiz Kanunu*” ile belirlendiği kabul edilmektedir. Bu kanuna göre, Nâfia Vekâleti radyoların yönetimini PTT aracılığıyla yürütecekti. Böylece PTT yönetimindeki radyo yayıncılığı dönemi başladı. Bu yıllarda yayınların merkezi Ankara idi. Bu, o dönemde politikanın tüm ülke üzerindeki etkisini göstermektedir. Dönemin iktidarı 1937-1938 arasında Ankara’da 120 kw gücünde yeni bir verici istasyonu yaptırdı¹⁶¹.

¹⁵⁸ N. KOÇ, “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Radyo...*”, s.75.

¹⁵⁹ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.40.

¹⁶⁰ Ayşe ASKER, “*DP'nin Radyoyu İktidar Aracı Yapması: 1957 Seçim Sonuçlarının Radyo Aracılığıyla Erken Yayınlanması*”, **Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, XII, S.1, (Nisan-2014), s.132.

¹⁶¹ Marconi Şirketi ile yapılan anlaşma ile Türk Tayyare Cemiyeti’nin yanındaki boş arazide inşaat başladı. On üç ay süren yapım ve montaj çalışmalarından sonra yayına hazır duruma getirilen verici

Ankara Radyosu dokuz yılda altı kez yer değiştirdi. Ulus'taki büyük postaneden Riyaset-i Cumhur Mızıka dairesinin ikinci katına, ardından Musiki Muallim Mektebi'nin yanındaki bir bağ evine, 1931'de Ankara Palas Otel'in mutfağının hemen yanındaki iki odaya ve sonra da sağlık sokaktaki bir binaya taşındı. Bu yeni yer değişikliği bugün yayınlarını sürdürdüğü yeni binanın yeri idi¹⁶².

Böylece Ankara ve İstanbul radyoları çalışmalarını durdurdu. PTT, vericiler ve yayın stüdyoları yönetiminden sorumlu idi. Ancak kültür yayımları devam etti. Yayınlardaki program içeriklerinin düzenlenmesi Milli Eğitim ve İşleri Bakanlığı'na aitti. 1939'da radyodaki bu programları düzenlemek üzere başbakanlığa bağlı söz, saz, temsil ve teknik komisyonları oluşturuldu¹⁶³.

Bu dönemde de verici ve stüdyo anlamında önemli bir gelişme yaşanmadı. Yeni vericinin hizmete girmesinden sonra da yurdun birçok yerinde teknik yetersizlikler yaşandı. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir kısmı, Batı Anadolu'nun bir bölümü ve Trakya Bölgesi radyo yayınlarını dinlemede yetersiz kaldı. Ancak komşularına göre Türkiye bu dönemde radyoculuk anlamında ilerideydi. 1938'de Avrupa'da 100 kw üstünde otuz altı verici vardı. Ankara radyosunun gücü ise 5 kw'tan 120 kw'a çıkarıldı¹⁶⁴.

Reklam yayınlarının henüz başlamadığı PTT yönetimdeki bu dönemde söz yayınlarının toplam yayın içindeki süreleri arttı. Her iki radyoda da yaklaşık % 30 oranında söz programı yayınlanmaktaydı. Ankara Radyosu'nda batı sanat müziği, İstanbul Radyosu'nda ise batı müziği daha fazla yer almaktaydı. Türk müziği yayınlarında ise divan müziği daha fazla idi. Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Konservatuvarı radyo yönetimi ile işbirliği yaparak halk müziği çalışmaları gerçekleştirildi. Halk ezgileri bu dönemde derlendi¹⁶⁵.

Vericilerdeki bu yetersizliğe karşı alıcı sayısı arttı. 1936'da ülkedeki alıcı sayısı on bin altı yüz kırk yedi iken 1939'da elli altı bin yetmiş altıya yükseldi. Bu

ve stüdyolar 22 Temmuz 1938'de Nâfia Vekâletinin emrine verildi. Burada 31 Kasım 1938'de yeni yayınlar yapılmaya başlandı. (O. TOKDEMİR, “*Susun Radyoevi Konuşuyor...*”, s.10.)

¹⁶² Ankara Radyosu binasının bugünkü yeri Atatürk Bulvarı, No:39 Sıhhiye, Altındağ olarak geçmektedir. (<http://www.trt.net.tr/> E.T 15.02.2016)

¹⁶³ Ö. CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...**, s.26.

¹⁶⁴ M. A. ERBAŞ, **Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak TRT...**, s.21.

¹⁶⁵ Ö. CANKAYA, M.B. YAMANER, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, s.155.

artıştaki sebep II. Dünya Savaşı'na yaklaştığı bu dönemde radyonun gittikçe öneminin artması ve Ankara'daki bu yeni vericinin devreye girmesi ile başlayan dinleyici sayısındaki artış idi. PTT yönetiminde yayınlarla ilgili bir takım yenilikler yapıldı. Yayın süreleri artırıldı. Yayınların başlangıç ve bitiş süreleri düzene sokuldu. Ankara Radyosu'nun hizmete girmesi Türkiye radyo yayıncılığı tarihi açısından önemlidir. Çünkü Ankara Radyosu'nun hizmete girişinin bir gün sonrası Cumhuriyet'in on beşinci yılına rastlamaktaydı. Basın-yayın organları aylar öncesinden açılışın bu önemli güne yetiştirileceğini duyurdu. Üç gün boyunca kesintisiz yayın yapılacaktı. Yüz yirmi kilovat vericiden yapılan yayınlar dinleyicilere başarıyla ulaştırıldı. Törene Atatürk rahatsızlığı nedeniyle katılamadı. Törenden on üç gün sonra Ankara Radyosu, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünü şu şekilde duyurdu: “*Reisi Cumhur Atatürk'ün umumi hâllerinde vehâmet dün gece saat 24:00'te neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün 12.Teşrin 1938 Perşembe günü saat dokuzu beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terk-i hayat etmişlerdir*”¹⁶⁶.

Devlet, radyonun siyasi ve sosyal önemini anladı. Bu nedenle radyo işinin üzerinde durdu. 1936'dan itibaren radyo devlet yönetimine geçti. Bu da “*devlet radyosu*” kavramını ortaya çıkardı. Devlet bu işi PTT ile yürütecekti. Programlardaki içerikler Milli Eğitim Bakanlığı'nca düzenlenecekti. Bu dönemde doğu, güneydoğu ve Trakya bölgeleri radyo anlamında yetersizdi. Bu yüzden bu bölgeler radyodan yeterince faydalanamadı. Reklam yayınları da PTT döneminde başladı. PTT bu işi de devlet kontrolünde yapacaktı. II. Dünya Savaşı'nın yaklaşması radyonun propaganda alanındaki etkisini Türkiye'de gösterdi.

¹⁶⁶ M. A. ERBAŞ, **Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak TRT...**, s.22.

D- 1938-1940 ARASINDA RADYO YAYINCILIĞI VE PROPAGANDA

1- Yayıncılık Anlayışı ve İzlenen Dış Politika

Radyo spikerleri Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm haberini 120 kw gücündeki vericilerle yurtiçine, 20 kw gücündekilerle ise yurt dışına duyurdu. Ertesi gün akşam haberlerinde İsmet İnönü'nün yeni Cumhurbaşkanı olarak seçildiği dinleyicilere duyuruldu. Ankara Radyosu bugünkü binasına taşındıktan sonra ülke ve dünyadaki gelişmeleri takip etmeye devam etti. 20 kw güçle dünyaya yayın yapan Ankara Radyosu'na güvenilir ve doğru haber yaptığı için tebrik mektupları gelmekteydi¹⁶⁷.

Bu dönemdeki radyocuların sorumluluğu büyük, imkânları kısıtlı idi. Kadın spikerlerden Emel Gazimihal¹⁶⁸ o yılları şöyle anlatmaktadır: “*Radyoda savaş yıllarında çalışmamız epeyce güç şartlarda oluyordu. Ne servis arabalarımız vardı, ne de radyoda yemek yeme imkânı. Sabah karanlığında on beş yirmi dakika yürüyerek Ankara'nın soğuk kış günlerinde radyoya geliyor, istasyonu açıyor ve haberlerimizi okumaya çalışıyorduk*”. 1938'de yeni bir binaya ve o gün için yeni teknik olanaklara kavuşan Ankara Radyosu sesini dünyaya duyurmaya çalışırken İstanbul Radyosu yayınlarına ara verdi. Ancak yayınlarını tam olarak durdurmadı. İstanbul Radyosu'nda çalışan pek çok saz ve söz sanatçısı Ankara'ya gelip çalışmaya başladı¹⁶⁹.

1938'den itibaren iktidar, radyoyu kendi politikasını yerleştirmek için etkili bir araç olarak kullandı. Gerek üniversite ve gerekse halkevlerinde yayınlanan “*İnkılâp Dersleri*” bu amaçla yapıldı. Resmi bayramlarda iktidar erki çok daha fazla halka seslendi. Bu şekilde düşüncelerini halka aktarıp propaganda yaptılar. Bu yıllarda radyonun daha çok halka sorumluluk ve görevlerini hatırlatan ve ondan belli konularda özveride bulunmasını isteyen bir kitle iletişim aracı olarak yararlanıldığı görülmektedir. İktidarın radyoyu yaygın bir biçimde kullanmasından sonra toplum içinde değişik çıkar grupları da bu kitle iletişim aracından

¹⁶⁷ O. TOKDEMİR, “*Susun Radyoevi Konuşuyor...*”, s.11.

¹⁶⁸ 1937'de spikerliğe başladı. Uzun süre Ankara Radyosu'nda çalıştı. BBC Türkçe'nin ilk sunucularındandır. 1998'de öldü. (<http://www.spikerlik.com/turkiyenin-ilk-kadin-haber-spikeri-1265.html/> E.T 25.04.2016)

¹⁶⁹ O. TOKDEMİR, “*Susun Radyoevi Konuşuyor...*”, s.11.

yararlanmak istedi. Bu istek, devletin çeşitli birimlerinin ve siyasal yönden etkili kişilerin aracılığıyla gerçekleşti. Ancak siyasal iktidar gücünün dışında kalan memur, işçi, çiftçi, kadın ve öğrenci kesimi radyodan yeterince yararlanmadılar. Bu da devlet gücünün radyo üzerindeki gücünün bir kanıtıydı. Yani radyo dinleyicilerinin kendi düşünceleri ve dilekleri mikrofonlara yansımada. Yönlendirici bir devlet anlayışı radyo yayınlarında ön planda oldu. Radyo yayınlarını hazırlayanlar, halka neyin yararlı ve doğru olduğunu programları aracılığıyla söyledi¹⁷⁰.

1939'da II. Dünya Savaşı'nın belirtileri radyolardan duyulmaya başlandı. Bu soğuk savaşa Türkiye dâhil olmayıp hemen tarafsızlığını ilan etti. Ancak yaşanan tüm ekonomik ve siyasi sıkıntılardan etkilendi. Savaş yılları boyunca Ankara Radyosu tarafsız yayınlarıyla tüm dünyanın ilgiyle takip ettiği bir yayın kurumu oldu. Savaşın ilk yıllarında yaşanan gelişmeler ülkelerin radyoyu bir propaganda aracı olarak kullandığını gösterdi. Bu dönemde Türk hükümeti yeni yasal bir düzenleme yaptı. 22 Mayıs 1940'ta çıkarılan "3837 sayılı kanun"la Türkiye'deki bütün radyolar Matbuat Umum Müdürlüğü'ne bağlandı. Genel Müdürlüğün başına da Selim Sarper¹⁷¹ getirildi. Matbuat Umum Müdürlüğü'ne bağlı radyoların ilk Radyodifüzyon Müdürü ise Fuat Nuri Bener oldu. F. Nuri Bener, bu görevde kısa bir süre kaldıktan sonra yerine Vedat Nedim Tör¹⁷² atandı¹⁷³.

¹⁷⁰ Ö. CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...**, s.30.

¹⁷¹ Selim Rauf Sarper, 14 Haziran 1899'da İstanbul'da doğdu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. İngilizce, Fransızca ve Almanca bilmektedir. Diploması ve hukuk alanında etkin oldu. Yaptığı görevler sırasıyla ; Gümülce, Odessa ve Berlin Konsolosluğu, Bükreş Elçiliği Müsteşarlığı, Basın-Yayın Genel Müdürü, Moskova ve Roma Büyükelçisi, BM ve NATO Nezdindeki Türkiye Daimi Baş Delegatesi, Dışişleri Bakanlığı Umumi Katibi, Güvenlik Konseyi Başkanı, XII. Dönem İstanbul Milletvekili, XXIV., XXV., XXVI. Hükümet Dış İşleri Bakanı. Evli ve iki çocuk babasıdır. 11 Ekim 1968'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/ E.T 15.02.2016)

¹⁷²Vedat Nedim Tör, 1897'de İstanbul'da doğdu. Babası II. ve VIII. dönemler arasında CHP'den milletvekilliği yapan Edip Servet Tör'ün kardeşi yazar Ahmet Nedim Servet Tör'dür. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Yüksek öğrenimini Berlin Üniversitesi'nde tamamladı. Matbuat Umum Müdürlüğü (1933-1937), Ankara Radyosu Müdürlüğü gibi görevlerde bulundu. "Cumhuriyet" ve "Vatan" gazetelerinde yazılar yazdı. İstanbul ve Ankara radyolarının kurucuları arasındadır. Yapı Kredi Bankası ve Akbank'ın kültür ve sanat danışmanlığını yaptı. 8 Nisan 1985'te İstanbul'da öldü. (<http://www.tsa.org.tr/kisi/kisibio/5367/vedat-nedim-tor/> E.T 16.02.2016)

¹⁷³ Lalifer Balibeyoğlu UÇAR, "Türkiye'de Radyo Yayıncılığı: 1927'den Günümüze Radyo Yayıncılığı", **Radyovizyon Dergisi**, S.1, Ankara, (Temmuz-2009), s.8.

Radyonun Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yönetiminde olduğu bu dönemde Türk toplumu dünya genelinde yapılacak propaganda yayınlarına karşı uyarıldı. Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper 1940'ta yabancı radyoların haber ve propaganda yayınları hakkında halkı şu şekilde uyarmaktaydı: *“Yurdumuzda yabancı radyoların neşriyatını dinlemek yasak değildir. O kadar yasak değildir ki, bugün ayrı ayrı on bir memleketten hem de Türk diliyle yapılan neşriyatın programları Matbuat Umum Müdürlüğü'nün çıkardığı radyo mecmuasının sayfelerinde ilan edilmektedir. Biz yalnız bu ilanın başına birkaç satır ilave ediyoruz ve diyoruz ki: Yurttaş! Yurdumuz, yabancı radyo neşriyatının dinlenmesi yasak olmayan nadir memleketlerden birisidir. Her millet kendi radyosuyla kendi menfaatinin propagandasını yapar. Onun için yabancı radyoları dinlerken daima dikkatli ve uyanık ol”*. Selim Sarper, bu dönemde yabancı radyolardan yapılacak halkı kışkırtıcı yayınlara karşı dikkatli olunması gerektiğini belirtmekteydi. *“Amerika'nın Sesi”*, *“BBC”* ve *“Deutsche Welle”* olmak üzere günümüzde de birçok ülke Türkiye'ye yönelik Türkçe yayın yapmaktadır. Bu yayınların amacı eskiden olduğu gibi günümüzde de değişmedi. Devlet bütçesinden ödenek alan bu radyoların kuruluş amacı devletlerinin propagandasını yapmaktı¹⁷⁴.

Türkiye'de radyo ile verilen ilk kötü haber Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü idi. 1938'den itibaren iktidar, radyoda kendi politikasını uyguladı. Bunu için de halkevi ve üniversiteleri kullandı. Toplumun çeşitli kesimleri radyodan yeterince yararlanmadı. II. Dünya Savaşı da Türkiye radyolarından 1939'da duyuldu. Türkiye tarafsızlığını hemen ilan etti. Ankara Radyosu tarafsız yayınlarıyla tüm dünyanın dikkatini çeken bir yayın kurumu oldu. 22 Mayıs 1940'ta Türkiye'deki bütün radyolar Matbuat Umum Müdürlüğü'ne bağlandı. Türk toplumu dünya genelinde yapılacak propaganda yayınlarına karşı uyarıldı. Bu dönemde yabancı radyolar kendi devletlerinin propagandasını yaptı.

2- Radyo Programlarındaki Yenilikler ve İktidar Propagandası

1939'tan sonra Türk radyoculuğu Vedat Nedim Tör'ün radyo müdürü olmasıyla düzenli yayın kavramıyla tanıştı. Ankara Radyosu dünyanın önemli radyoları ile aynı yayın akışını uygulamaya başladı. O günlerde yayına başlayan programların bazıları bugün de devam etmektedir. Muzaffer Sarısözen idaresinde

¹⁷⁴ Z. SÖZER, *Halkın Sesinden...*,s.48,49.

kurulan “*Yurttan Sesler Korosu*”, “*Ayşe Abla*” takma adıyla Neriman Hızır'ın kurduğu “*Radyo Çocuk Kulübü*”, Rıza Uluçam'ın hazırlayıp kızı Nevin Uluçam'ın sunduğu “*Ziraat Takvimi Saati*”, Falih Rıfkı Atay'ın hazırladığı “*Güzel Türkçemiz*”, Hikmet Münir tarafından hazırlanan “*Meslekler Konuşur*” ve Nurettin Artam'la¹⁷⁵ anılan “*Radyo Gazetesi*” bunlardan bazılarıdır. Günümüzde bu programların bazılarının isimleri değiştirildi¹⁷⁶.

Bu dönemde radyo programlarının içeriği eğitici programlardan oluşmaktaydı. “*İnkılâp Dersleri*” adlı bir program önemli yer tutmaktaydı. Ayrıca yurttaşlık bilgisi veren programlar da mevcuttu. Bu programlar “*Hukuk Bilgileri*”, “*Hukuk İlmini Yayma Adına Konuşmalar*”, “*Ceza Kanunu'nda Yazılı Olmayan Suçlar*” idi. 1940'ta radyoda ilk kez manevi yayınlar yapan programlar yayınlanmaya başlandı. “*Milli Kahramanlık Menkıbeleri*” ve “*Yurttaşlık Bilgisi ve Sevgisi*” bunlardan bazılarıydı. Bu programlar dinsel özellik taşıymıyordu. Ancak II. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı günlerde toplumun moralini yüksek tutması açısından önemli kültür ve sanat programları idi. 1936-1940 yılları arasında gençliğe ve işçiye yön veren programlar da vardı¹⁷⁷.

1936'dan itibaren Ankara ve İstanbul radyolarında çocuk programlarının yapıldığı yayınlar başladı. Çocuk programlarının temelleri bu yıllarda atıldı. Söz programları ise hükümete yakın kişi ve kurumlara ısmarlama yoluyla verildi. Böylece bu programlar yapımı evresinde denetlenmiş olacaktı. Seçilen kişiler, dönemin hükümetinin onayladığı ve siyasal gücün görüşlerini paylaşan ve programlarında bu görüşlerin dışına çıkmayan kişilerden oluşmaktaydı. Haber bültenleri ise günümüz haber programlarının niteliklerini taşımamaktaydı. Dönemin haber kaynağı Anadolu Ajansı idi. II. Dünya Savaşı o günlerde radyodan duyuruldu. Ankara Radyosu'nda yapılan programlarda Türkiye'nin tarafsızlık politikası uygulayacağı vurgulanmaktaydı. Hükümet radyonun kendi çıkarına kullanabilecek bir araç olduğu bilincindeydi. Burhan Belge¹⁷⁸ 1942'de bu konuyu

¹⁷⁵ Mehmet Nurettin Artam, 1900'de İstanbul'da doğdu. Yazar, şair ve öğretmendir. Ayrıca Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nde propaganda bölümünde çalıştı. “*Vakit*” ve “*Ulus*” gazetelerinde “*Toplu İğne*” adıyla fıkralar yazdı. Ankara Radyosu'nda iktidarın resmi görüşlerini Radyo Gazetesi programında sundu. (<http://www.biyografya.com/biyografi/10140/E.T.16.02.2016>)

¹⁷⁶ L.B. UÇAR, “*Türkiye'de Radyo Yayıncılığı...*”, s.9.

¹⁷⁷ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.28,29.

¹⁷⁸ Hüseyin Burhanettin Daybelge, 2 Ocak 1899'da Şam'da doğdu. Osmanlı Mutasarrıfı bir ailenin çocuğu idi. Babasının adı Âsaf annesinin adı Râna'dır. Münih ve Karlsruhe Yüksek Mimarlık

şöyle ifade etmektedir: “Bir takım haberlerin bir araya gelmesinden ortaya çıkacak bir hüküm ve bu hükmü, bir insanın kafasına karışım olarak yerleştirecek olan telkin, radyo ile daha kolay yapılabilir. Çünkü bu telkin kulaktan gelecek ve kolaylıkla dinleyenin kanaatine ve düşüncesine yerleşecektir”¹⁷⁹.

1939’da yabancı ülkelere yönelik programlar yapılmaya başlandı. Bu programlar, 20 kw güçlü kısa dalga vericisiyle Ankara’dan yapılıyordu. Haber programları İngilizce, Bulgarca, Arapça, Almanca ve Fransızca gibi dillerde idi. İlk kez staj için yurtdışına bu dönemde personel gönderildi. Verici ve radyo istasyonunu kuran Markoni Şirketi ile yapılan sözleşme gereğince birkaç teknisyen ve mühendis İngiltere’ye gönderildi. İngiltere’ye gönderilen spikerler, BBC’de altı aylık bir kursa katıldı. Ayrıca batılı kapitalist ülkelerle olumlu yönde iletişim kuruldu. Bu amaçla, 6 Mayıs 1939’da New York Dünya Sergisi nedeniyle ABD için ilk radyo yayını yapıldı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bu yayında İngilizce bir konuşma yaptı. Şubat 1940’tan itibaren ABD’li radyo ve televizyon istasyonlarının muhabirleri Ankara Radyosu aracılığıyla kendi ülkelerine haber yayını yapmaya başladı. Bu olanaktan İngiliz BBC ve başka ülkelerin radyo evlerinin de yararlanması sağlandı¹⁸⁰.

1940’tan sonra Türk radyoculuğu “düzenli yayın” kavramıyla tanıştı. Bu dönemde radyo programlarının içeriği eğitici programlardan oluşmaktaydı. Bu programlar da hükümete yakın kişilerce yürütülmekteydi. Bu da programların içeriğine devlet politikasının yansımaya sebep oldu. Dönemin en önemli özelliği Türk radyolarının da Avrupa ve ABD’ye propaganda yapmasıydı.

Okulu’nu bitirdi. Fransızca, Almanca, İngilizce ve Arapça bilmektedir. Sırasıyla şu görevlerde bulundu: Gazetecilik, Devlet Demiryolları, Dışişleri Bakanlığı Basın-Yayın Müşavirliği, “Zafer” ve “Yeni İstanbul” gazeteleri başyazarı, Emlak Bankası Murakıbbı ve yazarlık. Ayrıca ünlü ABD’li aktris Zsa Zsa Gabor’un ilk kocasıdır. 1957’de yapılan seçimlerde DP adına XI. Dönem Muğla Milletvekili oldu. 1967’e kadar Alman Radyosu’nda çalıştı. Evli ve bir çocuk babasıdır. 23 Ağustos 1967’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/E.T.16.02.2016)

¹⁷⁹ Ö. CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...**, s.28,29.

¹⁸⁰ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden...**, s.182,183.

E- 1940-1946 Arasında Türkiye’de Radyo Yayıncılığı: Matbuat Umum Müdürlüğü Dönemi ve Savaş Propagandası

1- Yayıncılık Anlayışı ve Dış politika

II. Dünya Savaşı'nın başlaması radyoyu 1940'tan sonra daha değerli bir hâle getirdi. Bu dönemde radyo, sadece dünyada değil aynı zamanda Türkiye’de de önemliydi. 1940'ta Türkiye'de kurulan “İngiliz Kültür Heyeti” ile 1942’de kurulan “ABD Enformasyon Büroları” Türk basınına ve radyosuna dair haberler vermekteydi. Çünkü savaşan ve savaşmayan bütün ülkeler için radyo bir propaganda savaş aracı idi. II. Dünya Savaşı başlangıcında radyolar savaş gereksinimlerine göre yeniden düzenlendi. Yayınların süreleri artırıldı. İstasyon güçleri yükseltildi. Böylece toplu dinlenme olanakları sağlandı. Radyo yayınlarını düzenleyen uluslararası anlaşmalar göz ardı edildi. Radyodifüzyon Müdürü Vedat Nedim Tör radyonun önemini şöyle dile getirmektedir: “Hiç şüphesiz ki radyo, zamanımızın en güçlü ve en verimli bir yayın aracıdır. Aynı yerden aynı zamanda sınır içi ve sınır dışı milyonlara hitap edebilmek düşünülürse korkunç bir kuvvettir. ‘Radyo söyledi’ sözü, ‘kitapta yeri var’ deyimini kadar önem kazandı. Radyonun göklerden gelen görünmez ve mistik sesinin öyle büyüğü bir tesiri var ki, bunun yığın psikolojisi bakımından değeri ölçülemeyecek kadar büyüktür”¹⁸¹.

II. Dünya Savaşı yıllarında radyo dinlemenin önemi arttı. O yıllarda “Radyo Dergisi”nde yayınlanan bir yazıda dinlemenin propaganda açısından önemi şöyle belirtilmekteydi: “Radyoyu birinci derecede bir silah gibi vasıta olarak kullanan memleketler neşir faaliyetlerinden başka bir de dinleme mesaisi yapmak zorunda kalmaktadırlar. Karşı tarafın bir memlekete hitabı diğer memleketi birçok bakımdan ilgilendirmektedir. Bunları dinlemek ve zapt etmek her propaganda teşkilatının önemli vazifeleri sırasına girmiştir. Bir radyonun yaydığı bir haberin akislerini biraz sonra diğer radyoda dinlemek mümkün olmaktadır. Dünya radyoları neşriyatın gerek doğrudan doğruya memleketimizle, gerek dünya hadiseleriyle ilgili neşriyatını muntazaman takip etmek, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün vazifeleri arasına girmiştir”¹⁸².

¹⁸¹ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.30.

¹⁸² Z. SÖZER, *Halkın Sesinden...*,s. 48.

Propaganda açısından radyonun devlet tarafından önemi bu dönemde daha çok anlaşıldı. Bu nedenle radyo tek bir elde toplanmak ve denetlenmek istendi. Halkın zararlı propagandalardan korunması, ulusal çıkarlara uygun ve ulusal görüşün ifadesi olan haberleri topluma duyurmak için 1940'ta Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü kuruldu. Bu müdürlüğün kurulmasında PTT'nin tecrübesizliği ve propaganda ortamındaki radyonun yetersizliği de etkili idi. Radyo bu müdürlüğe bağlandı. 31 Mayıs 1940'ta yürürlüğe giren 3837 sayılı yasanın ikinci maddesine göre; "*Matbuat Umum Müdürlüğü bir umum müdürün emri altında matbuat, radyodifüzyon ve turizm müdürlüklerinden ve bunların bürolarından*" oluşmakta idi. Bu yasa radyo yönetimine radyo yayıncılığı ile bağdaşmayan bir merkezîyetçilik getirdi. Yönetimde gerekli esnekliği sağlayamadı¹⁸³.

Radyonun propaganda aracı olarak kullanılmak istenmesinin bir sonucu olarak 23 Temmuz 1940'ta CHP Serik Kazası Başkanı Halil Tuğ'un CHP İl Teşkilatı'na gönderdiği yazıda görülmektedir. Halil Tuğ, bir ay önce İstanbul'da tamir edilen radyonun tekrar bozulduğunu ifade etmekte ve şunları da belirtmekteydi: "*Partimizin yegâne propaganda vasıtası olan radyonun olmaması yüzünden halkın partiye devamsızlıklarından ve dedikodularından teessür duyuyoruz. Partimiz için radyo önemli bir ihtiyaç denilecek derecededir. Sayın valimizin buyurdıkları radyonun veyahut herhangi bir suretle teminini yüksek delaletlerinden bekler saygılarımı sunarım*"¹⁸⁴.

Buna benzer başka bir olay da CHP Kaş Kazası Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet Yücesan'ın CHP İl Yönetim Kurulu Başkanlığı'na 23 Kasım 1940'ta yazdığı yazıda kazadaki parti radyosunun bozulduğunu, yapılması için İstanbul'a gönderildiğini fakat geri gelmediğini belirtmekteydi. Ayrıca halkın radyo dinlemeye alışmış olmasından dolayı bu ihtiyacın karşılanamamasından dolayı parti binasına çeşitli tacizlerde bulunulduğunu da vurgulamaktaydı¹⁸⁵. Bu olaydan dönemin insanının radyo ihtiyacı ve radyo tarafından kolaylıkla yönlendirilebileceği anlaşılmaktadır.

¹⁸³ Ö. CANKAYA, M. B. YAMANER, *Kitle İletişim Özgürlüğü*, s.158.

¹⁸⁴ **BCA**, 410.100.1226.73.1.; Bkz. (Belge-3)

¹⁸⁵ **BCA**, 410.100.1226.73.1.

31 Mayıs'ta kabul edilen yasanın dördüncü maddesine göre basın-yayın ve turizm alanı Matbuat Umum Müdürlüğü yönetimine verilmekteydi. Ayrıca “*Radyodifüzyon postaları vasıtasıyla halkımızın siyasi, içtimai, iktisadi, bedii ihtiyaçlarını tatmin edecek, programlar ihzarını ve tatbikini temin etmek*”, görevi bu genel müdürlüğe verilmekteydi. Bu yasa ile radyo örgütü yeni bir yasal dayanağı kavuştu. Müdürlüğe bağlı Ankara Radyodifüzyon Müdürlüğü iki şube ile bir bürodan oluşmaktaydı. Şubelerden birisi yayın hizmetini yürüten “*Neşriyat Şubesi*” iken, diğeri de teknik işlerden sorumlu “*Fenni İşletme*” şubesiydi. “*İdari İşler Bürosu*” ise Radyo Müdürlüğü'nün tüm yönetsel işlerini yürütmekteydi. Neşriyat Şubesi müzik yayınlarını yöneten “*Musiki Neşriyat Şefliği*” ile tüm söz yayınlarından sorumlu “*Neşriyat Şefliği*” adında iki birimden oluşmaktaydı. Programların müzik, söz, temsil ve haber yayınları oranı belirlendikten sonra içerik Neşriyat Şefliği tarafından hazırlanmaktaydı. Haber bültenlerinin hazırlanmasından Anadolu Ajansı sorumluydu. Bir takım söz programları radyo dışından kişiler tarafından hazırlanmaktaydı. Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden birisi de “*Radyo Gazetesi*” ve yabancı dillerde yapılan haber yayınları siyasal iktidar tarafından Radyo Müdürlüğü'nün üstünde doğrudan genel müdürlükçe yapılmasıydı¹⁸⁶.

1942'de Matbuat Umum Müdürlüğü'nün bütçesi üzerinde TBMM'de¹⁸⁷ konuşma yapan Cavit Oral¹⁸⁸ yalnızca propaganda konusuna değindi. Ayrıca bir Propaganda Bakanlığı kurulmasını önermekteydi. 4475 sayılı ve 26 Temmuz 1943 tarihli “*Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun*”, içerde basın-yayın yaşamını kontrol etmeyi amaçlarken dışarıda ise tanıtma faaliyetine önem verilmekteydi. Yabancı ülkelerde basın ataşelikleri ilk kez bu yasayla gerçekleşti. Bu örgütsel değişiklik radyonun daha belirgin bir yasal statüye kavuşmasını sağladı. Ayrıca yeni işlevsel birimlerinin kurulmasına olanak

¹⁸⁶ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.186-189.

¹⁸⁷ TBMMTD, VI/XXV, s.276,277.

¹⁸⁸ Ali Cavit Oral, 1904'te Adana'da doğdu. Almanya Vürttemberg Hohenheim Yüksek Ziraat Okulu ve Berlin Siyasal Bilgiler Mektebi mezunudur. Almanca ve Fransızca bilmektedir. Adana Belediyesi Azalığı, Adana Çiftçiler Birliği Reisliği, Adana Halkevi Neşriyat Komitesi Reisliği, Tarım Bakanlığı gibi görevlerde bulundu. TBMM'de V. ve VI. Dönem Niğde, VII., VIII. ve X. Dönem Seyhan, XII. ve XIV. Dönem Adana Milletvekilliği yaptı. Evli ve üç çocuk babasıdır. 9 Haziran 1983'te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/E.T.17.02.2016)

verdi. Hükümetin radyo yayınlarını daha sıkı denetlemesi ve radyo alanına daha fazla müdahale edebilmesi bu örgütlenme ile sağlandı¹⁸⁹.

26 Temmuz 1943'ta "4475 sayılı yasa" ile Matbuat Umum Müdürlüğü, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü adıyla yeniden örgütlenmiş oldu. Bu yasanın getirdiği değişiklikler arasında şunlar vardı: "Radyo yayın hizmetinin her türlü teknik gereksinimini karşılamak üzere bir Fen Heyeti kurulması, radyo postalarını yönetmek, postalar arasındaki ilişkileri düzenlemek, radyo yayıncılığını yönetmek amacıyla Radyo Dairesi kurulması, söz yayınları üzerindeki sıkı fiili denetimin bu yasayla sıkı bir sansür haline getirilmesi ve tüm yetkinin Genel Müdürde toplanması". Bu dönemin Radyo Dairesi Müdürü Cevat Memduh Altar¹⁹⁰ idi. Yönetici kadrolara müzik ve sanatın çeşitli dallarındaki birikimli kişilerin getirilmesi o dönemin olumlu yanlarındandı. Ayrıca radyoculuğun sanatla olan ilişkisinin bir kanıtıydı¹⁹¹.

Bu yasayla basın ve yayın faaliyetleri daha sıkı bir denetim altına alındı. Dışarıya yönelik tanıtım çalışmalarına önem verildi. İktidar bu yasayla radyolardan yapılacak her türlü söz yayınlarının merkezde veya yayının yapıldığı yerde denetlenmesini sağladı. Savaş koşulları içinde ve sert bir denetim altında bulunan radyolar, haber yayınlarını iktidarın iç ve dış politikasına uygun olarak hazırlandı¹⁹².

Türkiye, II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren İngiltere ve ABD ile yakınlaşması radyo yayınlarına da yansdı. Türk kamuoyunun dünya olaylarına ilişkin görüşlerini yansıtan programlar bu ülkelerde de yayınlanmaya başlandı. ABD ve İngiltere'ye yönelik yayınlar giderek yaygınlaştı. Türkiye ile ABD arasında karşılıklı radyo programı alış-verişleri yapılmaktaydı. 1943'te Ankara Radyosu'ndan her gün 18:00-18:30 ve 20:45-21:45 saatleri arasında İngilizce,

¹⁸⁹ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.192.

¹⁹⁰ Cevat Memduh Altar, 14 Eylül 1902'de İstanbul'da doğdu. Müzikolog, sanat ve müzik tarihçisi, yazar ve çevirmen, araştırmacı, eğitmen ve yönetici olarak cumhuriyet döneminin önde gelen aydınlarındandı. Liseyi İstanbul'da bitirdikten sonra 1922'de Almanya'ya gitti. Leipzig Devlet Konservatuvarı'nda Hugo Hamann ile keman ve viyola, Johannes Merkel ile teori ve sanat tarihi çalıştı. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde sanat tarihi ve müzik tarihi derslerine girdi. 1934-1943 arasında Milli Eğitim Bakanlığı Güzel Sanatlar Şube Müdürü, 1943-1951 arasında ise Basın-Yayın Dairesi Genel Müdürü olarak çalıştı. 1967'de TRT'de emekli oldu. 23 Mart 1995'te öldü. (<http://cevadmemduhaltar.com/ozgecmis.html/> E.T 18.02.2016)

¹⁹¹ Ö. CANKAYA, M. B. YAMANER, *Kitle İletişim Özgürlüğü*, s.158.

¹⁹² Z. SÖZER, *Halkın Sesinden...*,s.50.

Fransızca, Urduca, Türkçe, Bulgarca, Arapça ve Farsça yayın yapılmaktaydı. Dönemin iktidarı dış ülkelere yönelik politikalarında radyo yayınlarından yararlanmaktaydı. “ABD'nin Bağımsızlık Günü” ve “Missouri Zırhlısı”nın İstanbul'a gelişi olayları radyodan aktarılmaktaydı. 1944'te İngiltere ve ABD'li müttefikler ile ilişkilerin zayıfladığı günlerde Sovyet Devrimi'nin yirmi yedinci yılı nedeniyle 7 Kasım 1944'te Ankara Radyosu'na iki ülkenin müziğinden oluşan bir program yayınlandı. Bunlar hükümet politikalarının radyo yayınlarına olan birer yansımasıydı¹⁹³.

Radyoculuğun kurumsallaştığı bu dönemde yayınların süre ve içerik bakımından kalitesi arttı. Radyo programları, Türk toplumunun özellikleri göz önüne alınarak yapılmaya başlandı. Ancak bu dönem programları incelendiğinde pek fazla toplumsal içerikli yayın gerçekleştirilmediği görülmektedir. Bu dönemde iktidarın sesi olan radyo elit bir yaklaşımla topluma mesaj verdi. Toplumdan yönetime bağlı olmalarını, daha çok çalışmalarını ve tutumlu olmalarını istemekteydi. “Tarımsal Üretim Artırma” ve “tasarruf haftalarında” yapılan konuşmalarda, bu düşünceler açıkça ifade edilmekteydi. 1942'de iki haftada bir Salı günleri yayımlanan “Halkevleri Sanat ve Folklor Saati” de toplumun kültür alanındaki gelişimi içindi¹⁹⁴. Söz programları ise bu konularda uzman olan kişiler tarafından hazırlanmaktaydı. Bu uzmanlar, temel sorunları çözmektense ayrıntı niteliğindeki konulara değinmekteydi. “Tutum ve Bakım Saati”nde ceviz pastası, patatesten kroket, peynirli patates kızartması ve benzeri tarifler anlatılmaktaydı¹⁹⁵.

1940'tan itibaren ise radyonun tekelleştirilmesi bir takım evrelerden geçti. Çok partili hayata geçiş ile birlikte “Devlet Radyosu” sorun olmaya başladı. Dönemin tek partisi olan CHP, muhalefet tarafından, radyonun “tek taraflı” kullanılması eleştirilerine, devlet ve hükümeti bir tutarak geçiştirmeye çalıştı. Bu durum, sonraki yıllarda da devam etti¹⁹⁶.

Radyonun örgütsel yapısı ve yönetimi devlet eline geçtikten sonra tıpkı öteki resmi kurumlar gibi yöneltildiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı radyo, sanat

¹⁹³ Ö. CANKAYA, M. B. YAMANER, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, s.160.

¹⁹⁴ **BCA**, 490.100.1039.997.1.

¹⁹⁵ Ö. CANKAYA, M. B. YAMANER, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, s.161.

¹⁹⁶ A.ASKER, “DP'nin Radyoyu İktidar Aracı Yapması: 1957 Seçim Sonuçlarının Radyo Aracılığıyla Erken Yayınlanması”, s.132.

ürünleri üretmek durumunda olan örgütlerin esnekliğini hiçbir zaman kavuşamadı. Müzik veya radyofonik tiyatro programlarının daha çok radyo içinde üretilmesi için gerekli örgütlenme gerçekleştirilirken, aynı şey söz programları için geçerli olamadı. Söz programlarının durumu sonraki dönemlerde de aynıydı. Bu programlar dışarıya ihale edildi. Ayrıca söz programları kendi alanlarında uzman sayılabilecek kişilerden oluşan kurullara hazırlatıldı. Bu durum olumlu bir önlemdi ve anılan dönemdeki programların kazandığı başarıda bu önlemin payı vardı¹⁹⁷.

Bu dönemde radyoda program yapımcısı olarak gösterilecek eğitimli personel yoktu. Program yapımcılığı ve yönetmenlik işlerini spikerler yapmaktaydı. Spikerler için yapılan eğitsel çalışmalar sürekli ve düzenli idi. Bu çalışmalara çok önem verilmekteydi. TRT'nin¹⁹⁸ kuruluşundan günümüze kadar Türkçenin doğru kullanımına ve diksiyona özen gösterilmesinin temelini, radyoculuğun başlangıç yıllarındaki politikasının bir sonucu idi. Radyoya sınavla personel alımı da bu yıllarda başladı. 1940'ta muhabir ve programcı gibi tanımlamalar olmadığı için sınav uygulaması yalnızca spikerler, ses ve saz sanatçıları için geçerliydi. Ses programları ise genellikle siyasal iktidarın istek ve amacı doğrultusunda kamuoyunu oluşturmaya çalışmaktaydı. Programların yapım sürecinde uyulması gereken bazı ilkeler vardı. Bu ilkeleri 1941-1943 arasında Radyo Müdürlüğü yapan Vedat Nedim Tör şöyle özetlemektedir: “*Radyodan Türkçenin en güzel örneklerini görmek, söz programlarında halka olumlu ve yararlı bilgiler iletmek, eğitici nitelikli yayın yapmak ve halkın sanat zevkini yükseltmektir*”¹⁹⁹.

1940'ta bazı programlar düzenli olarak yayınlanmaktayken bazıları da değişik gün ve saatlerde bir düzene bağlı olmadan yayınlanmaktaydı. Radyo devlet yönetimine geçtikten sonra çocuk yayınlarına önem verildiği görülmektedir. 1941'de Neriman Hızır'ın hazırlayıp sunduğu “*Radyo Çocuk Kulübü*” buna en güzel örnektir. Haber bültenleri 1945'e kadar Anadolu Ajansı tarafından

¹⁹⁷ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.195.

¹⁹⁸ Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Türkiye'nin kamu yayıncılığı yapmakla görevli tek kuruluştur. 1 Mayıs 1964'te çıkan “359 TRT Yasası” ile kuruldu. 1990'ların başında ilk özel televizyon kanalı ve özel radyo kanalı olarak yayına başlayana dek Türkiye'de radyo - televizyon yayıncılığı yapan tek kurum olarak hizmet verdi. Bu görevini günümüzde de devam ettirmektedir. (<http://www.trt.net.tr/Kurumsal/s.aspx?yil=1964>; <https://tr.wikipedia.org/wiki/TRT/E.T.04.02.2016>)

¹⁹⁹ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.37.

hazırlanmaktaydı. Toplanan bilgiler Radyo Müdürlüğü'ne “*motosikletli*” ya da “*bisikletli bir görevli*” tarafından gönderilmekteydi. Yani radyo için özel bir haber bülteni hazırlanmıyordu. Günümüze kadar radyo ve televizyon haberciliğindeki durağan ve devlet haberciliği özellikleri bu dönemden kalmaz. 1945'te Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü içinde bir haber alma ve yayma servisi kuruldu. Bu servis, Anadolu Ajansı'ndan gelen haberlerin yanında dünya radyolarını da dinlemekteydi. Ayrıca başka kaynaklardan da haberler yayınlanmaktaydı.²⁰⁰

1945'te radyo idaresi, radyo yayınlarına getirilen sıkı denetimden dolayı eleştirildi. Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nün 1945 mali yılı bütçesi dolayısıyla TBMM'nin 22 Mayıs 1945'teki toplantısında²⁰¹ bazı milletvekilleri meclis kürsüsünden bu konuda bazı eleştirilerde bulundu. Yapılan eleştiriler genellikle müzik yayınları hakkındaydı. CHP'li Milletvekili Şükrü Sökmen Süer²⁰² konuşmasında konuyla ilgili şunları söylemekteydi: “*Arkadaşlar başınıza ağrıtmak istemem. Yavrularımızın ruhen besleneceği kaynaklar tatmin edici değildir. Bu yolda yeniden düşünmek ve yavrularımızı onu besleyici yayın ile karşılaştırmak tedbirlerini bulup uygulamak zamanı gelmiştir. Yoksa şu veya bu telakkinin peşinde az da olsa hepimizi ve bilhassa çocuk babalarını üzen kötü şeyleri taklitçi yavrular görmekten uzak kalmayacağız... Yavrularımızı daha ilk yaşlarında Kemalist zihniyetin, insanlık sevgisini ve demokrasi aşkının meyvelerini tattıracak programının olgunlaştırılmasını istiyoruz*”²⁰³.

Ancak aralarında haberleri hedef alan milletvekilleri de vardı. CHP Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel²⁰⁴ konu hakkındaki düşüncelerini 22 Mayıs

²⁰⁰ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.39.

²⁰¹ *TBMMTD*, VII/XVII, s.251.

²⁰² İbrahim Şükrü Sökmen Süer, 1890'da Makedonya'da doğdu. Baba adı Mahmut Nuri, anne adı Akile'dir. Erkan-ı Harbiye mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: IV. Kolordu IX. Ağır Topçu Alayı I. Tabur III. Batarya Subayı, İskan Müdürlüğü, Asayiş Müdürlüğü, Trakya Umumi Müfettişliği Başmüsaviri, Hatay Valisi, TBMM VI.,ve VII. Dönem Erzincan VIII. Dönem Gümüşhane Milletvekilliği, XV.Hükümet İçişleri Bakanlığı, Harp, Gümüş Liyakat ve Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası sahibidir. Evli ve üç çocuk babasıdır. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html/ E.T 04.02.2016)

²⁰³ *TBMMTD*, VII/XVII, s.248.

²⁰⁴ Feridun Fikri Düşünsel, 1892'de İstanbul'da doğdu. Baba adı Münici, anne adı Bedriye'dir. İstanbul Hukuk Mektebi mezunudur. Paris Hukuk Fakültesi'nde doktora yaptı. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler; Serbest Avukatlık, II. Dönem Dersim, VI., VII., VIII., IX. Dönem Bingöl Milletvekili. Evli ve iki çocuk babasıdır. 23 Aralık 1958'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html/ E.T 4.2.2016)

1945'te şöyle ifade etmekteydi²⁰⁵: “Arkadaşlar radyo haberlerini hepimiz takip ediyoruz. Buna hiç de memnuniyeti mucip bir şekil verilemiyor. Bilhassa ajansların okunmasında çok defa görülüyor ki sabahleyin verilmiş olan bir haber öğleyin ve hatta akşamleyin aynı şekilde tekrarlanıyor. Sonra birçok yanlışlıklar oluyor. Bakıyorsunuz bir havadis bir gün evvel verilen havadis'in kendisidir. Havadis de yanlış olduğuna sık sık rastlanıyor. Orada birtakım gençlerin yetişmekte olduğu görülüyor... Sonra havadisler sıra ile verilmiyor. Bir önce okunması lazım gelen havadis sonradan sonunda okunması lazım gelen havadis de önceden okunuyor. Onun için hiç değilse bunları düzene koysunlar, ajansı okurken sıraya riayet etsinler. Dinleyenlerin akıl sahibi muhakeme sahibi olduğunu da nazarı itibara alsınlar...”²⁰⁶.

TBMM'nin 22 Mayıs 1945 oturumunda konuşan Afyonkarahisar Milletvekili Berç Türker Keresteci²⁰⁷ de bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etti: “Sayın arkadaşlar gönül ister ki, bizim radyomuz tam bir mükemmeliyete varmış olsun. Düşünsel arkadaşımızın sözlerine iştirak ediyorum. Buyurdıkları gibi temcit pilavı gibi sabahki söylenen ikindiye ikindininki akşam söyleniyor. Sonra Londra'daki spikerin verdiği en taze malumatı bendeniz saat 20:00'de dinliyorum...”²⁰⁸.

4 Ocak 1946'da Ankara ve İstanbul'da kurulacak olan radyo vericilerinin masraflarının Maliye Bakanlığı tarafından karşılanması da bu dönemde devletin radyoya verdiği önemi göstermektedir. Bu karar Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırıldı. Kararda şunlar ifade edilmektedir: “4670 sayılı kanuna göre Ankara'da kurulacak 100 kw'lık kısa dalgalı ve İstanbul'da kurulacak 150 kw orta dalgalı radyo istasyonları... bedelleri teminatsız avans olarak ödenmesi kayıt ve şartları ile ve Basın-Yayın Umum Müdürlüğü 1946 yılı bütçesinin yüz on altıncı

²⁰⁵ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.51.

²⁰⁶ **TBMMTD**, VII/XVII, s.251.

²⁰⁷ Kigork Berç Keresteciyan Türker, 1871'de İstanbul'da doğdu. Baba adı Mihırdıç, anne adı Şaziye'dir. Mekteb-i Sultani ve Robert Koleji mezunudur. Ermenice, Rumca, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve İspanya bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledi: Osmanlı Bankası Muhasebecisi, Şef Yardımcısı, Müdür Yardımcısı, İstanbul Merkez Müdürü, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kurucu Üyesi, Eskişehir Çimento Şirketi Murakıbbı, Ziraat Bankası Müşaviri, V., VI., VII. Dönem Afyonkarahisar Bağımsız Milletvekili, İstiklal Madalyası sahibi Türkiye Ermeni iş adamı ve siyasetçidir. Türker soyadı kendisine Atatürk tarafından verilmiştir. 27 Temmuz 1949'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html/ E.T 4.2.2016)

²⁰⁸ **TBMMTD**, VII/XVII, s.254.

*bölümündeki ödeneğin yarısını geçmemek üzere gelecek yıla geçici olarak yüklenmeye girişilmesi Maliye Bakanlığı'nın mütalaası üzerine 4097 sayılı kanunun birinci ve 1050 sayılı kanunun ellinci maddelerine göre bakanlar kurulunca 4.1.1946 'da kararlaştırılmıştır'*²⁰⁹.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması radyoyu daha çok değerli kıldı. Çünkü ülkeler için radyo bir propaganda savaş aracı idi. Devlet propaganda açısından radyonun önemi bu dönemde daha çok anladı. CHP iktidarı bu dönemde çeşitli il ve ilçelere parti propagandası yapabilmek için radyo gönderdi. Bu sayede halk radyoya bağımlı hale gelecekti. “*Radyo Gazetesi*” ve yabancı dillerde yapılan haber yayınları siyasal iktidar tarafından yürütüldü. 31 Mayıs 1940'ta çıkarılan yasa ile radyo merkezleştirildi. Basın ataşelikleri bu yasayla gerçekleşti.

İktidar bu örgütlenme ile radyo yayınlarını daha sıkı denetleyecek ve radyoyu kontrolünde tutacaktı. Kanunla birlikte radyolar haber yayınlarını iktidarın politikasına uygun olarak hazırladı. II. Dünya Savaşı yıllarında yabancı ülkelerle olan ilişkiler radyolara da yansdı. Bu dönemde yayınların kalitesi arttı. Programlar toplumun özellikleri göz önüne alınarak yapılmaya başlandı. 1940'tan itibaren ise radyo tekelleştirildi. Çok partili hayata geçiş ile birlikte “*Devlet Radyosu*” sorun olacaktı. 1940'tan itibaren radyo iyice devlet eline geçti. 1945'te radyo idaresinin radyo yayınlarına getirdiği denetim eleştirildi. Bu eleştiriler en çok milletvekilleri tarafından yapıldı. Bu durum da ileride yaşanacak radyo tartışmalarının başlangıcı olacaktı.

2- II. Dünya Savaşı'nda Propaganda ve Radyo İlişkisi

XX. yüzyılda gerçekleşen I. ve II. Dünya savaşları insanlık tarihini derinden etkiledi. Savaşların kazanılmasında ve kaybedilmesinde ülkelerin askeri ve teknolojik güçleri kadar propagandanın da ustalıkla kullanılması etkili oldu. Kitle iletişim araçları içerisinde radyo, bu süreçte önemli idi. I. Dünya Savaşı'nda tam olarak gelişmese de, II. Dünya Savaşı'nda oldukça etkili bir araçtı. Bu anlamda, II. Dünya Savaşı psikolojik savaş uygulamalarının en çok kullanıldığı dönemdi. Bu dönemde radyo geniş halk kitlelerine ulaşmak için bir savaş aracı olarak kullanıldı. Bu sayede okur-yazar olmayanlara kolayca ulaşıldı. Radyonun bu dönemde etkili

²⁰⁹ BCA, 30.18.12.110.5.4.; Bkz. (Belge-4)

olmasında diğ er kitle iletişim araçlarının gelişmemiş ve yaygınlaşmamış olmasının da rolü vardı²¹⁰.

XX. Yüzyılda radyonun ortaya çıkmasıyla birlikte propaganda alanı gelişti. Radyo sadece savaş yıllarında değil, aynı zamanda barış yıllarında da ülkelerin ideolojilerinin yaygınlaştırılmasında da kullanıldı²¹¹. Radyo, Almanya, ABD ve İngiltere’den çok SSCB tarafından uluslararası diplomatik ilişkilerde kullanıldı. 1925’te SSCB’de radyo, işçi sınıfının emrinde çalışan bir propaganda aracıydı. SSCB, 1926’da Bessarabia²¹² nın Romanya’dan geri alınması için uluslararası diplomaside radyoyu önemli ölçüde kullandı. 1929’da ise SSCB Moskova Radyosu’nu atığında dört dilde yayın yapmaktaydı. 1933’te ise komünizmin ve komünist rejimin dünyaya anlatılması amacıyla bu sayı on bire ıkartıldı²¹³.

Almanya radyoyu propaganda aracı olarak kullanan devletlerden biriydi. 1938’den sonra Adolf Hitler²¹⁴ için “*propaganda*” her Şeyden önce kitleleri kazanmaktı. Kalabalıkları hipnotize etmek ya da etki altına almak o dönemde Almanya ve Hitler için önemli idi. Bu etkiyi yaratacak en önemli araçlardan birisi de radyoydu²¹⁵. Nazi Almanyası’nda propaganda iktidar yıllarına kadar Hitler’in metotlarıyla işlenirken, Nazilerin iktidara gelmesiyle Alman propagandasının ikinci

²¹⁰ H. KURUOğLU, **Propaganda ve Özgürlük...** , s.11.

²¹¹ Necla ODYAKMAZ, “*Propaganda Aracı Olarak Radyo*”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.12, İstanbul, (Ocak-2002), s.320.

²¹² Bugünkü Moldova’nın tarihteki adıdır. Dinyester ve Purut nehirleri arasında bulunmaktadır. Bu ismi burayı yöneten Eflâklı “*Basarab*” ailesinden aldı. Besarabya ismini ilk kullanan, XV. yüzyılda bölgeyi ele geçiren Osmanlı Devleti oldu. 1812’de Rusya bu bölgeyi ele geçirdi. 1918’de Rusya’dan ayrılıp Romanya’ya katıldı. 1945’te SSCB, burayı tekrar ele geçirdi. 1991’e kadar Moldova Cumhuriyeti adını aldı. 1991’de SSCB’den ayrılarak bağımsızlığını kazandı. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Besarabya/> E.T 05.01.2016)

²¹³ H.KURUOğLU, **Propaganda ve Özgürlük...** , s.12.

²¹⁴ Adolf Hitler, 20 Nisan 1889’da Yukarı Avusturya’da doğdu. Avusturya asıllı Alman politikacı, siyasi lider, teorisyen ve devlet adamıdır. 1920’de Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi’nin lideri oldu. 1934’ten 1945’e kadar Almanya Cumhurbaşkanı olarak görev yaptı. Bu görevi “*Führer*” unvanı ile yürüttü. Politikacı olmanın yanı sıra ressam ve yazardır. Hitler, propaganda ile Almanya’daki alt ve orta tabakanın ekonomik isteklerine cevap verdi. 1920’de parti’nin propagandasını eline aldı. Büyük bir propaganda faaliyeti yürüterek Alman halkının Nasyonal Sosyalizm’in bayrağı altında birleştirdi. Sert bakışlar, ani hareketler ve uzun konuşmalar propaganda amacı ile yapılmaktaydı. II. Dünya Savaşı’nda beş buçuk milyon insanın ölümüne neden oldu. Sovyet güçlerinin 23 Nisan 1945’te Berlin’e girmesiyle Almanya yenildi. Hitler, 30 Nisan 1945’te Berlin’de intihar etti. (Kuter ÇELEN, **Adolf Hitler Kimdir?**, İstanbul, 2015, s.1.; Adolf HİTLER, Kavgam, İstanbul, 2010.; https://tr.wikipedia.org/wiki/Adolf_Hitler/ E.T 10.01.2016)

²¹⁵ N.ODYAKMAZ, “*Propaganda Aracı ...*”, s.321.

ismi Joseph Goebbels²¹⁶ oldu. Bu dönemde propaganda faaliyetlerini yürütmek için bir Propaganda Bakanlığı kuruldu. Böylece propaganda kendine özgü yasaları olan bir sanat haline getirildi. 1945'te Berlin'de Amerikan resmi makamlarınca ele geçirilen altı bin sekiz yüz sayfalık belge propaganda Bakanı Goebbels tarafından dikte ettirmişti. Bu belgede Goebbels, propagandanın nasıl takip edileceğine dair ilkeleri ortaya koymaktaydı²¹⁷.

Hitler'e göre propagandanın iki temel işlevi vardı. Bunlardan ilki, teşkilat için insan kazanmak, diğeri ise mevcut düzeni itibardan düşürüp yeni fikri empoze etmektir. Hitlerci propaganda sadece Alman toplumu üzerinde değil aynı zamanda başka toplumlar üzerinde de büyük bir etkiye sahipti. Jean Marie Domenach²¹⁸ "*Alman propagandası, çelişki ve aşırılıklarına karşın başarıya ulaşabilmiş, normal olarak etkisi dışında kalması gereken kişileri de coşturabilmiştir. Eylemin duygu ve akıl düzeyinden çok, başka bir bölgede bilinçaltı alanlarda iş gördüğünü kabul etmek gerekir*" diyerek bu etkiyi ifade etmektedir. Radyo, Naziler için halkın yönlendirilmesinde uygulanacak propaganda yöntemleri açısından önemli bir araçtı. Diğer ülkeler de onları takip etti²¹⁹.

İngiltere ise radyoyu propaganda amacıyla kullanmada geride kaldı. Ancak bu uzun sürmedi. 1932'de BBC Radyosu²²⁰ kısa dalga radyo yayını yapmaya başladı. 1939'da Almanya elli üç dilde radyo yayını yapıyorken, İngiltere'de ise bu

²¹⁶ Joseph Goebbels, 29 Ekim 1897'de Almanya'da doğdu. Alman politikacıdır. 13 Mart 1933'te Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı yaptı. Bu görevdeki ilk işi Yahudiler ve Nazi karşıtı yazarlar tarafından yazılmış tüm kitapları Berlin'in Bebel Meydanı'nda yaktırmak oldu. Ayrıca Hitler'in en yakın arkadaşlarından birisidir. Hitabet yeteneği ve sert görüşleri ile bilinmektedir. Kitlesel propagandanın "*büyük yalan*" olarak bilinen tekniğini kullanmada yetenekliydi. 1 Mayıs 1945'te Almanya'da öldü. (Henrik EBERLE, Matthias UHL, **Hitler Kitabı**, (Çev: Mustafa Tüzel), İstanbul, 2009, s.393,394; https://tr.wikipedia.org/wiki/Joseph_Goebbels/ E.T 12.01.2016)

²¹⁷ M. H. MACİT, **Faşizm ve Nazizm**, s.99.

²¹⁸ 13 Şubat 1922'de Fransa Lyon'da doğdu. O, Fransız bir yazar ve entelektüeldir. Solcu ve Katolik kimliğiyle bilinmektedir. 1957'de "*esprit*" adlı derginin editörlüğünü yaptı. 54 yaşında iken emekliye ayrıldı ve üniversite seviyesinde yazılar yazmaya başladı. 1961'de Paris katliamını kınayan bir toplantı düzenledi. 75 yaşında Paris'te öldü. (https://en.wikipedia.org/wiki/Jean-Marie_Domenach/ E.T 20.01.2016)

²¹⁹ M. H. MACİT, **Faşizm ve Nazizm**, s.101.

²²⁰ "*Britanya Yayın Kuruluşu*" ya da "*British Broadcasting Corporation*" olarak isimlendirilmektedir. 1922'de Britanya'da kraliyet emri altında devletin maddi parasal yardımıyla kuruldu. Kuruluşundan 1950'e kadar televizyon, 1972'ye kadar da radyo yayını yaptı. Merkezi Londra'dadır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/BBC/> E.T 26.01.2016)

rakam on üç idi. Bu sayı 1940'ta on altıya çıktı²²¹. Britanya Uluslar Topluluğu içinde yer alan ülkeler arasında BBC radyosu, siyasi kültürel ve ekonomik bağların kuvvetlenmesi için yayın yapmaktaydı. II. Dünya Savaşı'nda mahalli halka yayın yapan radyo, ulusal programları da hazırladı. Almanya'nın yaptığı propaganda faaliyetlerine karşılık kendi propagandasını abartmadan yaymaya çalıştı. Bu anlamda tarafsız ve objektif yayıncılık ilkelerine uydu²²².

Radyo, II. Dünya Savaşı'nda da önemli bir propaganda aracı olarak kullanıldı. Fransa'nın Almanya karşısındaki yenilgisi radyo propagandasının bir sonucu oldu.²²³. Karışık ve abartılı Fransız propagandasının karşısında son derece kolay anlaşılabilir yayınlar yapan Nazi radyoları Paris'in düşmesindeki önemli bir etkendi²²⁴.

Almanya'da Nazi dönemi iletişim tarihi ve dönemin en önemli kitle iletişim aracı olan radyo hakkında hemen hemen her alanda araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Radyo ile ilgili kurumsal, politik ve program gelişimini ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu alanda Karin Falkenberg'in "*Radio Hören*" adlı kitabı, "*Nazi Radyosu*"nu başlangıçtan 1950'ye kadarki geçiş dönemini incelemektedir. Bu eser o dönemi etnografik yöntemle incelemiş tek çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır²²⁵.

II. Dünya Savaşı'nda propagandayı Almanya'dan sonra çok iyi kullanan İngiltere ve ABD oldu. Bu kavram farklı toplum bilimciler tarafından olumlu ve olumsuz olarak iki şekilde tanımlandı. Devletler günümüze kadar birçok basit özellikler taşıyan propaganda yöntemleri kullandı. I. ve II. Dünya Savaşları propagandanın uygulama alanı oldu. Basın-yayın gibi kitle iletişim araçlarının uzak mesafelere ulaşamaması başka teknolojilerin ortaya çıkması ihtiyacını doğurdu. Almanya radyoyu propaganda aracı olarak çok iyi kullanan devletlerden biriydi. Hitler yaptığı propaganda da bu aracı kullandı. Bir propaganda aracı olarak kullanılan radyo, hem ulusal hem de uluslararası olaylarla ilgili olarak toplumların yönlendirilmesinde ve politik kararların alınıp uygulanmasında önemli bir araç

²²¹ H. KURUOĞLU, *Propaganda ve Özgürlük...*, s.14.

²²² Jale SARMAŞIK, *Radyo ve Televizyon Yayınlarını Denetim Yöntemleri*, İstanbul, 1993, s.32.

²²³ Fahir ARMAOĞLU, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2004, s.189

²²⁴ H. KURUOĞLU, *Propaganda ve Özgürlük...*, s.15.

²²⁵ Asker KARTARI, "*Bir Dönemin Gündelik Yaşamında Radyo*", *Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, S.2, Ankara, (Haziran-2004), s.143.

oldu. Avrupa ve ABD halen propaganda çalışmalarında radyoyu kullanmaya devam etmektedir. Radyonun icadından sonra en önemli propaganda aracı olarak kullanılmaya devam edilmesinin sebebi ise hala en ucuz ve algılanması en kolay araç olması gelmektedir.

3- Dış İlişkilerde Radyonun Yeri ve Propaganda Aracı Olarak Kullanımı

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye önceki yıllarda başlattığı yabancı dillerde haber yayınlarını uygulamaya devam etti. Bu yayınların amacı o zamanlar Türkiye ile ilgili sorunların günü gününe dünya kamuoyuna sunulması, uluslararası sorunlara Türkiye'nin nasıl baktığının açıklanması, Türkiye'ye yönelik propaganda yayınlarının karşılanması şeklindeydi. Ayrıca ABD ve İngiliz radyoları muhabirlerinin Ankara Radyosu'nun olanaklarından yararlanarak denizaşırı ülkelere haber yayını yapmaları uygulamasına da bu dönemde devam edildi. 1939'dan sonra ABD ile İngiltere'ye yönelik "*Türkiye Konuşması*" saatine savaşın ilk yıllarında bir süre ara verildikten sonra, Kasım 1943'te yeniden başlandı. İngiltere ve ABD'de İngilizce olarak yapılan yayınların konuları Radyo Dairesi Müdürü Cevat Memduh Altar'ın başkanlığındaki dört kişilik bir komite tarafından belirlenmekteydi. Savaşın getirdiği iç ve dış koşullar Türkiye'de yönetime yakın kesimin sesini ABD'ye ulaştırma ihtiyacını ortaya çıkardı. Bu ihtiyaç dış ilişkilerde radyodan yararlanılması fikrini akla getirdi ve radyo aracılığıyla dış devletlerle bir ilişki kurulmaya çalışıldı. Bu dönemde sadece ABD ve İngiltere ile ilişki kurulmaya çalışılmadı. Ayrıca Almanya, Kanada, İsviçre ve diğer batılı ülkelerle de radyoculuk alanında etkileşim oldu. Yukarıda da ifade edildiği gibi 1944'te Radyo Dergisi'nde Rus müziği ve Sovyet bestecileri öncekinden farklı bir şekilde ele alındı. 7 Kasım 1944'te Ankara Radyosu'nda Türkiye ve Sovyet müziğinden oluşan özel bir program yayınlandı. Türk radyolarında böyle özel bir programın yapılması iktidarın yaptığı siyasi bir manevraydı²²⁶.

Türkiye'nin dışa yönelik bu siyasi uygulamalarına karşı bazı yabancı ülkeler de Türkiye'ye yönelik girişimlerde bulundu. Savaş boyunca kitle iletişim araçlarından yararlanan Nazi Almanyası da Türkiye'yi etkilemeye çalışan ülkelerdendi. Almanya, Türkiye üzerindeki propaganda baskısını kendi iletişim

²²⁶ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.243,244.

araçlarından yararlanarak yürüttü. Ayrıca Türkiye'deki iletişim araçları üzerinden etkili olmaya çalıştı. Savaş sırasında Alman radyoları günde yedi kez on beş dakikalık Türkçe yayın yapmaktaydı. Bu yayınlardan dördünü Berlin, bir tanesini de Bükreş, Sofya ve Tiran radyoları yapmaktaydı. Bu dönemde Almanya, Türk hükümeti üzerinde radyo aracılığıyla etkili oldu. Anadolu Ajansı'nda çalışan Yahudi memurların işten çıkarılması bu etkinin bir sonucudur. Bunun dışında Almanya, Türkiye'de ucuz radyo alıcısı imal etmek için çeşitli girişimlerde bulundu. Ancak bu girişimler başarılı olamadı. Buna rağmen, Almanya 1943'te İzmir Uluslararası Fuarı'nda açık radyo ve televizyon sergisi ile etkili bir propaganda yaptı. Yapılan bu Alman propagandası sınırlı idi. Ancak başarılı oldu. Yapılan Alman propagandasının eğitsel ve kültürel etkileri de oldu. Bu dönemde İngiltere ve ABD'nin de Türkiye üzerinde siyasal, ekonomik ve kültürel etkileri de oldu²²⁷.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye kendine bir dış politika programı yaptı. Önceki yıllarda başlattığı yabancı dillerde haber yayınlarını uygulamaya devam etti. Bundaki amaç uluslararası sorunlara Türkiye'nin nasıl baktığının açıklanmasıydı. Türkiye'nin dışa yönelik bu siyasi uygulamalarına karşı bazı yabancı ülkeler de Türkiye'ye yönelik girişimlerde bulundu. Almanya, Türkiye üzerindeki propaganda baskısını kendi iletişim araçlarından yararlanarak yürüttü. Bu alandaki en iyi araç ise radyo idi.

4- Radyo Dergisi ve Radyo Gazetesi Kapsamında Propaganda

“*Radyo Dergisi*”, radyoculukta uygulanan önemli olgulardan biriydi. Yapısı gereği radyo, yöneldiği geniş kitleden olumlu ya da olumsuz tepki almakta güçlük çeken bir kitle iletişim aracıydı. Radyonun dinleyici ile ilişki kurabilmesi için çeşitli yazılı araçlarla sağlanmaktaydı. Bunlardan birisi de radyo dergileriydi. Türkiye'de ilk radyo yayınlarını gerçekleştiren TTTAŞ'de kendinde bu ihtiyacı duydu ve “*Telsiz Dergisi*”ni çıkardı. Radyo örgütleri tarafından “*Telsiz*”den sonra çıkarılan ilk ve son dergi “*Radyo Dergisi*” oldu. Derginin amacı ilk sayısında şöyle açıklanmakta idi: “*Radyo Mecmuası, Türk radyo idaresi ve Türk radyo dinleyicilerini bir araya getirmek ve birbirlerini anlamalarını temin etmeye* üzere

²²⁷ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.245-248.

çıkıyor". Derginin diğerk bir amacı da radyo yönetimi ve faaliyetlerini dinleyiciye tanıtmak idi²²⁸.

Dergi, 15 Aralık 1941'de çıkarıldı. Aralık 1949'a kadar sekiz yıl boyunca doksan altı sayı yayınlandı. Başlangıçta ayda bir çıkan dergi 1948'den itibaren iki ya da üç ayda bir yayınlandı. Sahibi Matbuat Umum Müdürlüğü idi. Server İskit²²⁹ derginin kurucusuydu. İlk iki sayıda beş bine ulaştı. Dergide Matbuat Umum Müdürlüğü'nü ve radyoyu tanıtıcı yazılar bulunmaktaydı. 1945'ten sonra aktüalite dergisine dönüştü. Dergide, Türkiye ve yabancı ülkelere ilişkin radyo istatistikleri Ankara Radyosu'nun haftalık programları, radyo'da çalışan sanatçılarla yöneticileri tanıtan yazılar ve radyoda yayınlanmış söz programlarını metinlerine yer verilmekteydi. Derginin başyazılarında devletin ve radyo yönetiminden sorumlu kişilerin radyonun amacına yönelik görüşleri bulunmaktaydı. "*Radyo Dergisi*", Türkiye'de radyo tarihinin belirli bir dönemine ışık tutması açısından önemliydi²³⁰.

Burhan Belge, Radyo Dergisi'ndeki başyazısında radyoyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: "*İnsanların günlük yaşamı, bu savaştan sonra birçok özellikler ve yeniliklerle bezeneyecektir. Bunların daha şimdiden en güçlüsü, bütün bir ulusun, hatta tüm insanlığın radyo kutusu başında eski agoralarda yahut forumlarda buluşur gibi buluşmasıdır. Buna göre, iyi çalışan ve halkın hem sevgi hem de güvenini kazanmış bulunan bir Türk Devlet Radyosu, ne daha çok, ne daha az, yalnızca, Türk ulusunun kendi agora ve forumunda yüksek düzeyde bir kültür yaşamına kavuşması demektir*"²³¹.

Radyo ve habercilik tarihinin önemli dönüm noktalarından birisi de "*Radyo Gazetesi*" idi. II. Dünya Savaşı 1 Eylül 1939'da başladı. 1940 yılı ortalarında radyo haberlerini hazırlayan Matbuat Umum Müdürlüğü görevlileri dış politika, ekonomi ve askerlik konularında uzman bazı gazetecilerle birlikte bir "*sözlü gazete*"

²²⁸ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.201.

²²⁹ Mehmet Server Rifat İskit, 8 Nisan 1894'te İstanbul'da doğdu. Babası emekli Yüzbaşı Mehmet Rifat Bey, annesi Fatma Hasane Hanım'dır. İlk ve orta öğrenimini Eyüp'te Maşruk-ı Füyûzât Mektebi'nde tamamladı. Sonra Tatbikatı Baytariye Mektebi'ni bitirdi. I. Dünya Savaşı'nda askerliğini Kafkas Cephesi'nde baytar olarak yaptı. 1924'da Konya Vilâyet Matbaası Müdürlüğü, Ankara'da Matbuat Umum Müdürlüğü, "*Hâkimiyet-i Millîye*" gazetesinde musahhîh, Ankara Şehremaneti'nde muhammin (1931), "*Yeni Asır*" gazetesinde yazar (1931-1933), Matbuat Umum Müdürlüğü gibi görevlerinde bulundu. Çalıştığı kurum adına Radyo Dergisi'ni yayınladı. 1954'te emekliye ayrıldı. 18 Nisan 1975'da öldü. (<http://www.islamansiklopedisi.info/E.T.18.02.2016>)

²³⁰ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.202.

²³¹ Ö. CANKAYA, M.B. YAMANER, *Kitle İletişim Özgürlüğü*, s. 159.

hazırlamaya karar verdi. Gazeteci Ahmet Şükrü Esmer²³², Hazım Atıf Kuyucak²³³ ve Nurettin Artam haber programını hazırlamayı üstlendi. Bu grup II. Dünya Savaşı'nı tüm yönleriyle anlatacak ve iktidarın görüşünü bir sohbet havası içinde duyuracaktı. Programı Nurettin Artam sunmaktaydı. Dili akıcı ve sade olan bu gazetede hem haber hem de yorum bir arada verilmekteydi²³⁴.

“*Radyo Gazetesi*”nin amacı cephelerdeki askeri olayları ve cephe gerisindeki siyasal olayları dinleyiciye aktarılmasını sağlamaktı. Ayrıca çeşitli ülkelerin Türkiye'ye yönettikleri yoğun propaganda saldırılarının karşılığını vermektir. Savaş boyunca otuz dakika olan bu programın süresi savaştan sonra on beş dakikaya indirildi. Bu gazetenin ismi, 1930'dan itibaren İtalya'da Roma Radyosu'nda yayınlanan “*Radyo Gazetesi*” programıyla, 1935'te BBC de yayınlanan “*Radio Gazette*” gibi yayınlardan ilham aldı. 1940'tan 27 Mayıs 1960'a kadar yayınlanan Radyo Gazetesi için bu dönem altın çağ olarak geçti. Bu programın metinleri uzmanlardan oluşan bir kurul tarafından hazırlanmaktaydı²³⁵.

Bu gazetenin hazırlanışı “*Radyo Dergisi*”nde şu şekilde anlatılmaktaydı: “*Okunması yahut söylenmesi yarım saat süren Radyo Gazetesi hazırlanıp o hale gelebilmesi için önceden üzerinde her gün üç dört saat çalışılır. Matbuat Umum Müdürlüğü ile işbirliği yaparak ve daimi teması muhafaza ederek bunu merkez bürosunda altı arkadaşımız hazırlar. Bunlardan Ahmet Şükrü Esmer, Hazım Atıf Kuyucak ve Nurettin Artam siyaset, iktisat ve gazetecilik âlemimizde isimlerini sık sık duymuş olduğumuz kimselerdir. Bu üç arkadaş bu gazeteyi hazırlarken zamane olaylarının cephelerdeki harekâtın icap ettirdiği her türlü ihtisas erbabı ile de sıkı*

²³² Ahmet Şükrü Esmer, 1891'de Kıbrıs'ta doğdu. Baba adı Mehmet Arif, anne adı Fatma'dır. İstanbul Darülfünun Hukuk Mektebi mezunudur. New York Kolombiya Üniversitesi'nde hukuk doktorası yaptı. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Amme Hukuku ve Siyasi Tarih Profesörü, Galatasaray Lisesi İngilizce Öğretmeni, Mülkiye Mektebi, Siyasal Bilgiler Okulu Tarih Öğretmeni, Amerika'da “*Sadayı Vatan*” gazetesi sahibi, “*Vakit*”, “*Ulus*” ve “*Barış*” gazeteleri yazarı, “*Vatan*” gazetesi kurucu üyesi, Basın-Yayın Turizm Genel Müdürü. VI. Dönem CHP İstanbul Milletvekili. Evliydi. 19 Ocak 1982'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 19.02.2016)

²³³ Hazım Atıf Kuyucak, 1897'de İstanbul'da doğdu. Baba adı Mehmet Atıf, anne adı Habibe Fasiha'dır. İstanbul Darülfünun Hukuk Mektebi ve New York Kolombiya Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi mezunudur. İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Serbest avukatlık, yazarlık, Siyasal Bilgiler Okulu Profesörlüğü, VI. ve VII. Dönem Zonguldak Milletvekilliği. Evliydi. 18 Temmuz 1970'te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 19.02.2016)

²³⁴ Z. SÖZER, *Halkın Sesinden...*,s.40,41.

²³⁵ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.225,226.

bir danış halindedirler. Bu sebeple günün siyasi mevzuları, askerlik, askerlikte kara, deniz, hava mevzuları söylenmesi yarım saat üren gazeteye girinceye kadar ihtisas süzgeçlerinden geçirilir, kitaplardan, haritalardan ve istatistiklerden süzülür ve şehirlerden köylere kadar her vatandaşın anlayabileceği sade bir dille söylenir. Radyo Gazetesi, Avrupa'nın herhangi bir radio journal'inden kopya edilmiş değildir. Tamamıyla orijinaldir. Radyo idaresinin birçok yerlerden aldığı mektuplar, hatta telgraflar, memleket gazetelerinde ona dair yazılan yazılar gösteriyor ki, bu söz gazetesi bir başarı olmuştur. Her akşam, günün siyasi manzarasını size ses ve sözle çizmeye uğraşırken, onu kusursuz olmaya, faydalı olmaya sevk eden en büyük amil, sevgili aziz sayın dinleyicilerimizin bu ilgisidir; yani bizzat sizlersiniz”²³⁶.

“Radyo Gazetesi”, 1940-1945 arasında haber içeriğinin çoğunlukla dış politikaya ve güncel olaylara ayırdı. Yaptığı yorumlarda hükümet politikasının yansıtılmaktaydı. Radyoda yayınlanan haberler ertesi gün gazetelerde de haber olarak yer almaktaydı. “Vatan” gazetesinin 13 Kasım 1940 tarihli sayısında “Radyo Gazetesi”nin içeriği şu şekildeydi: “Radyo Gazetesi'nin dün akşamki neşriyatı: Bu akşamki görünüşe nazaran dünya hadiselerinin en mühimleri şunlardır: Sovyet Başvekil'in Berlin ziyareti şüphesiz en mühim hadisedir”. Aynı gazetenin 24 Şubat 1941 tarihli sayısında ise günün en önemli olayları şu şekilde verilmekteydi: “Hariciye vekilimiz Ulus'a verdiği mülakatta açık ve dürüst siyasetimizi ilan etti. Mussolini bir nutukta Almanya ile daima beraber olduğunu bildirdi. Dün memlekette yeniden dört halkevi elli yedi halk odası açıldı. İrlanda bitaraflığını, Amerika garantisi altında verecek bir plandan bahsediyor. Sovyetler Birliği on beş senelik umumi iktisat planı hazırlıyor”. Radyo Gazetesi'nin verdiği bu haberler gazetenin içeriği hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir²³⁷.

Radyo 1945'ten itibaren de daha sık kullanılmaya başlandı. Bunu CHP iktidarı döneminde illerdeki halkevlerine gönderilen radyo alıcılarıyla anlayabiliriz. Konya Milletvekili Sedat Çumralı'nın ²³⁸ 25 Mayıs 1949'da CHP Genel

²³⁶ Z. SÖZER, *Halkın Sesinden...*,s.40,41.

²³⁷ Gül İNANÇ, *Türkiye Cumhuriyeti Toplumsal Değişim Sürecinde Taşımış Olduğu Misyon Ve Yayın Politikasıyla Ankara Radyosu (1938-1945)*, (Yüksek Lisans Tezi), DEÜAİİTE, İzmir, 1994, s.65.

²³⁸ Mehmet Sedat Çumralı, 1904'te Konya'da doğdu. Baba adı Hacı Hüseyin, anne adı Hasibe'dir. Ankara Hukuk Fakültesi mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledir: Ankara

Sekreterliği'ne yazdığı yazıda Antalya'nın Küçükali Fahrettin Köyü'nde bir halkodası açıldığında buraya bir radyo alıcısının gönderilmesini istemekteydi²³⁹.

Radyonun haber yayınları arasında diğer önemli yayın ise “*Günün Meseleleri Programı*” idi. Burhan Belge'nin hazırlayıp sunduğu program diğer haber programları gibi hükümetin iç ve dış politikasını yansıtmaktaydı. 1939'dan itibaren haftada bir kez yayınlanan programda Burhan Belge'nin ele aldığı konular genelde dış politika ile ilgiliydi. Burhan Belge savaş sonrası “*Radyo Gazetesi*” programını sunmaya başladı. Bu gazete 1950-1960 arasında iktidar politikasının sözcülüğünü yapmaya devam etti²⁴⁰.

“*Radyo Gazetesi*” dışındaki haber programlarının temel özelliği de dünya olaylarını dinleyiciye aktarmaktı. 1945'ten sonra yayınlanan “*Pazar Gazetesi*” ise “*Radyo Gazetesi*”nin pazar günleri yayınlanmamasından doğan boşluğu doldurmak amacıyla yayınlanmaktaydı. “*Dış Politika İcmali*”, “*Günün Meseleleri*”, “*Dış Politika Hâdiseleri*” isimleri altında yayınlanan programlar ise dünya olaylarını yansıtan ve bir önceki dönemden kalmış programlardı²⁴¹.

Radyo Dergisi'nin radyoculuğa birçok katkısı oldu. Bunlardan biri de radyonun dinleyici ile ilişki kurabilmesi idi. Bu çıkarılan gazete ve dergilerle başarıldı. Radyo Dergisi ve Gazetesi dış politika, ekonomi ve askerlik konularında dinleyiciyi ve okuyucuyu aydınlattı. Bu yazılı yayınlar dış ülkelerdeki programlardan esinlenerek oluşturuldu. Radyo Dergisi ve Radyo Gazetesi ile çoğunlukla 1940-1945 arasındaki dış politika ve güncel olaylar okuyucu ile buluşturuldu. Radyo 1945'ten itibaren CHP iktidarının menfaatleri doğrultusunda kullanıldı. Dolayısıyla Radyo Gazetesi ve Dergisi de iktidarın isteği doğrultusunda hareket edecekti.

Adliye Ceza Hâkimi, Konya-Ereğli, Urla Müdde-i Umumisi, Ankara Milli Korunma Hâkimi, VII. ve VII. Dönem Konya Milletvekilliği, 1961-1974 Arası Cumhuriyet Senatosu Konya Üyeliği ve Adalet Bakanlığı. Evli ve bir çocuk babasıydı. 6 Nisan 1974'te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 20.02.2016)

²³⁹ **BCA**, 490.100.1226.73.1.

²⁴⁰ G. İNANÇ, **Ankara Radyosu**, s.67,69.

²⁴¹ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden ...**, s.227.

II. BÖLÜM

GENEL SEÇİM DÖNEMLERİNDE RADYO PROPAGANDASI VE “PARTİZAN RADYO” TARTIŞMALARI

A- 1946-1960 ARASINDA RADYO VE SEÇİM PROPAGANDASI

1- 1946’dan İtibaren Radyo Yayıncılığı ve Propaganda Anlayışı

Bu dönemde radyo yayınları müzik ağırlıklıydı. Programların %70’i müzik, %28’i de söz programlarından oluşmaktaydı. Müzik yayınlarında batı müziği daha çok etkiliydi. Ancak bu yıllarda Batı müziğini yorumlayacak uzmanlar bulunmamaktaydı. Bu da batı müziğinin tam anlamıyla gelişmemesine sebep oldu. Ayrıca Devlet Konservatuvarı, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası ve Devlet Opera ve Balesi gibi sanat kurumlarıyla işbirliği yapılamaması da buna etkendi²⁴².

1946-1950 Aralığında daha çok kültür ve sanata ilişkin programlar dikkat çekti. Bu programlar içerisindeyse “*Radyo Oyunları*” etkili oldu. Türk toplumunun tiyatro ihtiyacını bu programlar karşıladı. Tiyatronun Anadolu’ya ulaşamadığı yıllarda dinleyiciye yerli ve yabancı birçok yazarın tanıtılması ve tiyatro zevkinin aşılması işlevi radyo aracılığıyla başarıyla sürdürüldü. Dönemin uzun süre yayınlanan programlarından birisi “*Kitap Saati*” oldu. Bu programda, gönderilen kitaplar tanıtılmakta ve eleştiri yapılmadan dinleyiciye aktarılmaktaydı²⁴³.

Bu dönemde yapılan programlardan bir diğeri de 1953’te başlayan “*Çalışanların Saati*” adlı bir programdı. Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanmaktaydı. Yine 1957’de yayınlanan “*Ziraat Konuşmaları*” programı düzenli olarak yayınlandı. Bunun sebebi o yılların Türkiye’de daha çok tarıma önem verilmesinden kaynaklanmaktaydı. Programda tarıma ilişkin bilgiler verilmekteydi. Çocuklara yönelik programlar hazırlanmaktaydı. “*Radyo Çocuk Kulübü*” ve “*Çocuk Saati*” sürekli olarak yayınlanan programlardan idi. Bu programlarda, görev alan çocuklar büyüdüklerinde spiker, ses sanatçısı, radyo

²⁴² U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.299.

²⁴³ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.46.

tiyatrosu oyuncusu gibi mesleklerde göreve başlayacaktı. Radyo aynı zamanda bir okuldu. Kadınlara ve aileye yönelik programlar da yapılmaktaydı²⁴⁴.

Bu dönemde reklam yayınları da kendini hissettirmeye başladı. 1948'de 1.500.000 milyon lira olan toplam reklam giderleri 1951'de 3.600.000 milyon ve 1955'te 8.500.000 milyon liraya yükseldi. Bu da yasaya uygun bir şekilde yeni tanıtma araçlarına yani kitle iletişim araçlarına ihtiyacı göstermekteydi. Yabancı şirketlerin Türkiye'de radyo montaj fabrikası kurması için bazı teşviklerde bulunuldu. N.V Philips Gloeilampen Fabrieken Firması tarafından kurulacak radyo montaj fabrikası için teşvik amaçlı indirim yapıldı²⁴⁵. Ayrıca 1956'da AGA Svenska A.B.Gasaccumulator Firması için de indirim yapıldı²⁴⁶. Özel teşebbüs arasında reklam yayınlarına yer verildiyse de yapılan yayınların kalitesiz olması sebebiyle bu ilanlar yasaklandı. 1951'e kadar yalnızca resmi daire ve müesseseler ile hayır cemiyetlerinin ilanları yayınlandı. Radyoda reklam, 27 Ocak 1951 tarihli 12402 Sayılı Yasaya uygun olarak yapılacaktı²⁴⁷.

Böylece bankalar, büyük firmalar ve resmi kuruluşlar tarafından radyo, reklam amaçlı olarak kiralanabilecekti. Bu sektör, 1950'den itibaren hızlı bir şekilde gelişti. Bu tarife reklamları resmi, yarı resmi ve ticari gibi sınıflara yayılmaktaydı. 1959-1960 yıllarında radyo gelirleri içinde reklamın payı % 50'ye yükseldi. Bu da radyodan yapılacak propaganda ve halkı yönlendirme de reklamın etkisini göstermekteydi²⁴⁸.

DP'nin iktidara gelişinden sonra laik ve manevi programlara ek olarak dini programlar da yapılmaya başlandı. DP hükümeti, Temmuz 1950'den itibaren radyoda Kur'an-ı Kerim okumasını kararlaştırdı. 18 Ağustos 1950'den başlayarak her cuma sabahı Ankara Radyosu'nda Kur'an yayını başladı. Bu tarihten itibaren yayınlanan dini programlar devletin bu konudaki politikasına koşut olarak İslam dininin yalnızca bir mezhebine mensup vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamaya

²⁴⁴ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.46.

²⁴⁵ *BCA*, 30.18.12.147.47.20.

²⁴⁶ *BCA*, 30.18.12.142.9.14.

²⁴⁷ Hamza ÇAKIR, "*Türkiye'de Reklamın Tarihçesi*", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S.3, (Aralık-1996), s.254.

²⁴⁸ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.47.

yönelik oldu. Toplum içinde diğer mezheplerde ve dinlere mensup olanlara yönelik bir program yapılmadı²⁴⁹.

Anayasaya göre devlet laik idi. Devletin radyosu da ilkeye uygun olmalıydı. İnsanların mensup olduğu dine ilişkin programların yapılması eşitlik ilkesinin gereği idi. En azından özel günlerinin kutlanması da bir ihtiyaçtı. Bu dönemde daha çok Sünni özelliği taşıyan programlar yayınlandı. Kur'an-ı Kerim yayınından başka “*Dini ve Ahlaki Muhasebeler*” adlı bir başka program da akşam programı içerisinde yer buldu. Ayrıca 1950'nin ikinci yarısından itibaren radyoda mevlit yayınları başlatıldı. 2 Nisan 1952'de Azerbaycan Kültür Derneği'nin Başbakanlığa yazdığı yazıda, “*Hacı Bayram Camii'nde İstanbul'dan getirilecek hafızların da katılımıyla Kore ve Azerbaycan şehitlerinin anısına yapılacak mevlidin radyolardan da yayınlanması*”nı istemesi buna bir örnektir²⁵⁰.

Bu istek karşısında 20 Nisan 1952'de Başbakanlık “*Miraç Kandili'nden dolayı mevlidin Süleymaniye Camii'nde yapılacağı*”nı söylemekte ve “*radyo ekipmanlarının bu camiye getirileceği*”ni ifade etmekteydi²⁵¹. Bu uygulama DP'nin Türk halkı karşısındaki saygınlığını artırmaktaydı. Diğer bir deyişle yapılan şey bir propagandaydı. Radyoda yapılan dinsel yayınlar, özellikle 1958'den sonra “*dinin siyasete alet edilmesi*” biçiminde yorumlanacaktı. 1960'ta Ramazan ayında radyoda “*Sahur Programı*” yapıldı. Bu da bu düşüncenin ortadan kaldırılması amaçlıydı²⁵².

Dönemin haber programları en çok dikkati çeken yayınlardı. Çünkü haberler, siyasal yaşamdaki gerginlikleri arttıran bir olgu olarak toplumsal yaşamda iz bırakmaktadır. II. Dünya Savaşı'nda ABD'nin az gelişmiş ülkelere karşı izlediği politika, Türkiye'yi de etkiledi. Bu bağlamda az gelişmiş ülkelere Marshall yardımı yapılmaktaydı. 1948'de Türkiye de bu kapsam içine alındı. Basın-yayın araçları, başta radyo olmak üzere ve radyo yardımının neleri kapsadığına ilişkin haberler vermekteydi. Marshall yardımının bu dönemde radyolardaki müzik programlarına

²⁴⁹ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.48.

²⁵⁰ BCA, 30.100.123.783.6.

²⁵¹ BCA, 30.100.123.783.7.; Bkz. (Belge-10)

²⁵² U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.316,317.

da yansıdığı tespit edilmektedir. 2 Kasım 1954'te Muzaffer Sarısözen²⁵³ tarafından derlenen ve radyolarda propaganda amaçlı olarak yayınlanan Bursa yöresine ait “Zeytinyağlı Yiyemem Aman” türküsü, ABD'den getirilecek olan mısırözü yağının Türk halkı tarafından tüketilmesi amacıyla kullanıldı²⁵⁴.

Bu dönemde haber spikeri olan Can Okan 1948'de konuyla ilgili radyoda şu anonsu yapmaktaydı: “*Burası Ankara Radyosu Sayın dinleyiciler. Şimdi Türkiye'de Marshall Planı programını açıklıyoruz. Programımız her cuma saat 21.00'de yayınlanmaktadır. Programımıza sorulacak herhangi bir soru için Ankara Radyosu Marshall Saatine yazmanızı rica ederiz*”²⁵⁵.

Bu dönemin önemli olaylarından birisi de Türkiye'nin Kuzey Atlantik Pakti'na (NATO)²⁵⁶ girmesiydi. Türkiye'nin NATO'ya girmesinden sonra yapılan yayında konu hakkında şu değerlendirme yapılmaktaydı: “*Sayın dinleyiciler anavatanından binlerce kilometre uzakta şeref ile çarpışarak, sözüne daima sadık kaldığını ispat etmiş bulunan memleketimizin NATO'ya girmiş olması, bizim emniyetimiz için bir teminat olduğu kadar Kuzey Atlantik Antlaşması için de, şüphesiz büyük bir maddi ve manevi kuvvet kaynağıdır*”²⁵⁷.

Bu dönemde politik ilişkilerin doğal sonucu olarak Türkiye radyolarını ilgilendiren kültür anlaşmaları imzalandı. BBC, Voice of America, İngiliz Kültür Heyeti gibi kuruluşlardan müzik programlarının yanı sıra söz programları da alındı. Bu nedenle iktidarın dış politikası radyo programlarına da yansıdı. Bu doğrultuda,

²⁵³ Muzaffer Sarısözen, 1899'da Sivas'ta doğdu. Türk folklorcusu, Türk Halk Müziği sanatçısı ve derleyicisidir. 1938'da Ankara Devlet Konservatuvarı folklor arşivi Şefliği'ne getirildi. 1937-1957 arasında Türkiye'nin farklı illerine toplamda on sekiz tane büyük derleme gezisi düzenledi. Derlenen eserler arasında “*Bülbülüm Altın Kafeste*”, “*Burçak Tarlası*”, “*Gesi Bağları*”, “*Süt İçtim Dilim Yandı*”, “*Çayda Çıra*”, “*Misket*”, “*Kolbastı*”, “*Kekliğimin Kafesi*”, “*İğdir'ın Al Alması*” gibi türkü ve bozlaklar, Pir Sultan Abdal ve Karacaoğlan'dan türkü ve oyun havaları bulunmaktadır. 4 Ocak 1963'te Ankara öldü. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Muzaffer_Sarisözen E.T 20.02.2016)

²⁵⁴ **Sabah**, 21 Ocak 2013.

²⁵⁵ TRT, **Dünden Bugüne Radyo...**, s.18.

²⁵⁶ North Atlantic Treaty Organization ya da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü olarak bilinen örgüt, 4 Nisan 1949'da on iki ülke tarafından imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na dayanarak kurulan ve farklı dönemlerde on altı ülkenin daha katıldığı, günümüzde ise yirmi sekiz üyesinin bulunduğu uluslararası askeri bir ittifaktır. Örgüt üyeleri herhangi bir dış güçten gelebilecek saldırıya karşı ortak savunma yapmaktadır. NATO'nun merkezi Belçika'nın başkenti Brüksel'dedir. Türkiye, Kuzey Atlantik Antlaşmasını 18 Şubat 1952'de onaylayarak NATO'ya üye oldu. (Bülent AKKAYA, “*Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı*”, **Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi**, S.28, (Ocak-2012), s.15.

²⁵⁷ TRT, **Dünden Bugüne Radyo...**, s.19.

“UNESCO Saati”, “Türkiye’de Marshall Planı”, “Birleşmiş Milletler Saati” ve “NATO” gibi programlar yayınlandı. 1950’den 1955’e kadar Türkiye’de görevli Amerikalıların ABD’deki yakınlarına “Noel Mesajı” göndermeleri Ankara Radyosu aracılığıyla sağlandı. Bu uygulamaya 1954’te son verildi. Gazeteci Semih Tuğrul DP iktidarını bu dönemde şöyle eleştirmektedir: “Demokrat Parti dönemi... O tarihlerde ülkemizde sayısı hayli yükselen Amerikalı dost ve müttefiklerimiz için radyolarımızda özel Noel ve Paskalya yortusu programlarının yayınlandığı Washington’a şirin görünebilmek tutkusuyla daha çok utanç verici işlerin yapıla geldiği bir dönemdir”²⁵⁸.

Bu dönemde radyonun yabancı ülkelerde muhabiri yoktu. Bu görevi yabancı radyoların haber bültenlerini izleyen “Anadolu Ajansı” ve “Dinleme Servisi” yerine getirmektedir. Bundan dolayı uluslararası büyük haber tekellerinin bültenleri Türkçeye çevrilmekteydi²⁵⁹.

Haberler, Anadolu Ajansı’ndan alınmaktaydı. İktidar, haberler üzerindeki tekeli istediği gibi sürdürmekteydi. Dönemin spikeri Jülide Gülizar, o günleri şöyle anlatmaktadır: “O yılların haberciliği içerik açısından olduğu gibi teknik açıdan da son derece ilkel bir görünümdeydi. Bırakın çağdaş nitelik taşıması üç beş kişiden oluşan bir haber ekibi bile yoktu. Doğal olarak muhabir diye birileri de... Haber kaynağımız bir devlet kurumu olan Anadolu Ajansı, bir başka dönemde ise yine bir devlet kurumu olan Basın-Yayın Genel Müdürlüğü idi”. Bu dönemde haberi radyoya, “bisikletli bir memur” ulaştırmaktaydı. Görevli geciktiğinde, oluşan boşluk bir ara müzik çalınarak doldurulmaktaydı²⁶⁰.

CHP, DP iktidarının ilk yıllarında radyoda muhalefete de söz hakkı isteyecekti. Bu hak başlangıçta DP iktidarı tarafından sağlandı. Ancak seçim kanununda değişiklik yapılarak muhalefetin radyoda seçim konuşması yapması engellenecekti. “5545 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu”, siyasal partilerin radyodan seçim propagandası yapmasını yasakladı. Bu hak sadece iktidara verildi. 27 Ekim 1957’de yapılan erken seçimlerde hükümet seçim yasasını çiğneyecek ve seçimin sona ereceği saat olan 17:00’yi beklemeden 14:30’da radyoda sonuçlar yayınlanmaya başlanacaktı. Veriler, Yüksek Seçim Kurulu (YSK)’ndan değildi.

²⁵⁸ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.357.

²⁵⁹ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.49.

²⁶⁰ Jülide GÜLİZAR, *Haberler Bitti Şimdi Oyun Havaları*, Ankara, 1994, s.36.

Bunların İçişleri Bakanlığı'ndan aktarıldığı ortaya çıktı. CHP lideri İsmet İnönü, YSK'dan yayın durdurma kararı alacak; ancak iktidarın radyosu, YSK'yı değil siyaseti tercih edecekti²⁶¹. Bu konu sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

Dönemin tartışma konularından biri de radyoların yayın yaptığı dalga boyları ile ilgiliydi. Genel müdürlüğün yaptığı açıklamada radyo dalga boyları milletler arası anlaşmalara göre belirlenmekteydi. Ancak İstanbul Radyosu için uygun bir yer bulunamamaktaydı. 1948'de Kopenhag Konferansı'nda Türkiye için herhangi bir anlaşmaya varılamadı²⁶².

Bu olayı takiben İstanbul Radyosu zorunlu olarak, 426 metre dalga uzunluğu üzerinden yayın yapmaya başladı. Aynı yıl İzmir'de de radyo yayıncılığı açısından bir gelişme yaşandı. İzmir Radyosu, Kültür Park'ta Ege Bölgesi için yayına başladı. Bu radyo İzmir Belediyesi tarafından 1949'da kuruldu. Ancak 1953'te “devlet radyosu” kimliğini kazanacaktı²⁶³.

1946'dan itibaren radyo yayınları müzik ağırlıklıydı. 1950'ye kadarki dönemde radyo programları daha çok kültür ve sanatla ilgiliydi. Reklam yayınları da radyo yayınları içindeki yerini aldı. DP'nin iktidara geliştikten sonra “*laik*” ve “*manevi*” programlara ek olarak “*dini*” programlar da yapılmaya başlandı. Bu da parti propagandasının halk üzerinde olumlu bir etkiye dönüşmesi demekti. Haber programları halkın dikkatini çeken önemli yayınlardı. Bunlar siyasi alandaki oluşumları topluma yansıtmaktaydı. Bu dönemde dış politikada Türkiye radyolarını ilgilendiren kültür anlaşmaları imzalandı. İktidarın dış politikası radyo

²⁶¹ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.50.

²⁶² Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.52.

²⁶³ TRT, *Dünden Bugüne Radyo...*, s.17.; Bu dönemde Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne bağlı vericiler dışında da telsiz kurulabileceği yasada belirtilmekteydi. Telsiz yasasının ikinci maddesine göre bu haktan öğrenim kurumları, beşinci maddesine göre ise bazı resmi kurumlar yararlanabilecek ve verici kurabileceklerdi. Nafia Vekâleti'nin izniyle yayına geçen vericiler şunlardı: Eylül 1946'da İstanbul Teknik Üniversitesi Radyosu, Haziran 1950'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Radyosu, 8 Kasım 1950'de İstanbul Teknik Okul Radyosu, 1954'te Polis Radyosu ve 1960'ta Ankara Mamak Ordu Radyosu. (A. AZİZ, “*Yurdumuzda TRT Dışındaki Yayının Durumu*”, s.117-126.; Yasaya göre kurulan yeni vericilerin dışında, 1954'te imzalanan “*Askeri Kolaylıklar*” anlaşması sonucu, İzmir-Çiğli, Adana-İncirlik, Kocaeli-Karamürsel, Samsun, Trabzon ve Sinop'ta ABD üslerinin radyoları da faaliyete geçirildi. Bu radyolar ABD işlerinde çalışan askeri personelin gereksinimlerini karşılamak amacıyla kuruldu. Bunun yanı sıra yayınlanan hafif batı müziği, dönemin şarkılarını da çalma olanağına sahip olduğundan Türk gençleri tarafından ilgiyle dinlendi. (U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.363)

programlarına da yansdı. “Anadolu Ajansı” ve “Dinleme Servisi” yabancı yayınları Türkçe’ye çevirerek iktidarın dış politikadaki durumunu dinleyiciye aktardı. Radyo, muhalefet ve iktidar arasındaki tartışmaların sebebi oldu. Bu sonraki dönemlerde yaşanacak olan siyasi olayların küçük bir başlangıcıydı.

B- 1946 GENEL SEÇİMLERİNDE RADYO PROPAGANDASI

1- 1946 Genel Seçimlerinde İktidar ve Muhalefet Anlaşmazlığı

CHP, 1946 Genel seçimlerinde propaganda aracı olarak miting, beyanname, halka açık konuşmalar, basın-yayın ve radyoyu kullandı. Bu dönemde yapılacak seçimlerle ilgili bir takım söylentiler çıktı. Bunlar arasında, muhalefetin baskı altında tutulduğu, seçimlerde yolsuzluk olacağı ve muhalefetin radyodan propaganda yapmada yeteri kadar yararlanamaması gibi konular vardı. Bunların önüne geçebilmek için İçişleri Bakanlığı valiliklere bir genelge gönderdi. Genelgede, “*vatandaşların oylarını istediğine özgürce verebilmesi ve buna da kimsenin engel olmaması hükümetçe ehemmiyetle iltizam edilen konulardır*” denilmekteydi. Ayrıca halkın oy kullanma konusunda yönlendirilmesi halinde gerekli işlemlerin yapılması da valiliklerden istenmekteydi²⁶⁴. Radyodan DP’nin de eşit olarak faydalanmasını dile getirdi.

Muhalefetin radyodan yeterince yararlanamaması konusunun bir göstergesi olarak DP Genel Başkanı Celal Bayar’ın 5 Temmuz 1946’da Başbakanlığa gönderdiği bir yazıda şu konulara değinmekteydi: “*Radyo İdaresi CHP’nin propagandasını yapmakta ve hatta partimiz aleyhindeki bazı makaleleri neşrinden evvel yayınlamaktadır. CHP neşriyatı hakkında gösterilen bütün kolaylıkları en ufak bir fark gözetilmeksizin partimize de verilmesini ve bu suretle eşitlik hukukuna istisnasız riayet edilmesi hususunun icap edenlere tebliğini rica eder derin saygılarımızı sunarız*”²⁶⁵.

CHP, halkı radyo aracılığıyla etkilemeye çalışmaktaydı. Bu bağlamda halka bazı sözler verilmekteydi. Konuyla ilgili olarak Başbakan Şükrü Saraçoğlu²⁶⁶ 8

²⁶⁴ **Ulus**, 2 Temmuz 1946.

²⁶⁵ **BCA**, 30.100.44.257.2.; Bkz. (Belge-6)

²⁶⁶ Mehmet Şükrü Saraçoğlu, 1880’de İzmir’de doğdu. Baba adı Mehmet, anne adı Şerife’dir. Mülkiye ve Cenevre Darülfünunu Siyasi ve Ekonomi Bölümü mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledir: Ödemiş Aşar Muharriri, Aydın Maliye Maiyet Memuru, İzmir Sultanisi

Temmuz 1946'da radyoda bir konuşma yaptı. Bu bir seçim propagandası idi: *“Milletin çokluğu partimizle dava birliği yaparsa, üç, beş senelik planlarla vatani son yirmi senede yaptıklarınızın birkaç misliyle donatmaya çalışacağız”*²⁶⁷.

Bu konu hakkında Başbakan Şükrü Saraçoğlu 9 Temmuz 1946'da da radyoda bir propaganda konuşması yaptı: *“Biz sizin yalnız vicdanlarınızdan gelen oyları istiyoruz. Bunları isterken de memurin kanununun dokuzuncu maddesinde ‘memurların siyasi cemiyet ve kulüplere devam etmeleri, siyasi neşriyat ve beyanatta bulunmaları halinde tardları muciptir. Cumhuriyet Türkiye’inde yalnız kanunun hakim olduğunu önümüzdeki intihaplar dolayısıyla hatırlatmayı daha faydalı görüyorum”* diyerek seçimlerin özgür bir ortam içerisinde ve kimseye baskı uygulanmaması şeklinde yapılacağını ifade etmekteydi²⁶⁸.

Celal Bayar tarafından DP için radyonun propaganda amaçlı kullanımı isteğine karşılık Başbakan Şükrü Saraçoğlu 15 Temmuz 1946'da şu karşılığı verdi: *“Radyolarda yapılacak her türlü söz yayınlarını 4475 Sayılı Kanun’un yirminci maddesi hükmüne göre kuruluş şekli tayin olunan Söz Komitesi’nce tetkik edilip programa alınmasının kararlaştırılması lazım gelmektedir. Kanunun hükümlerini yerine getirmek şartıyla vaki olacak müracaatların Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü’ne yapılması gerektiğini bildirir saygılarımı sunarım”*²⁶⁹.

Şükrü Saraçoğlu'nun radyoda yaptığı konuşma iktidar ve muhalefet kapsamında incelendiğinde propaganda amaçlı olduğu görülmektedir. Konuşmasında 1923'ten itibaren CHP'nin yaptığı hizmetleri kısaca özetlemekteydi. Saraçoğlu'nun propaganda amaçlı anlattığı bu hizmetler arasında şunlar vardı: *“Halk Partisi'nin doğuşu, özel şirketlerin satın alınması, sanayi ve bayındırlık politikasında yapılan yenilikler, Osmanlı borçlarının ödenmesi için yapılan faaliyetler, su ve maden hizmetleri, Ankara Radyo İstasyonu'nun kurulması, eğitim-öğretim alanında yapılan yenilikler, köylüyü topraklandırma çalışmaları,*

Öğretmeni, İzmir İttihat ve Terakki Ticaret Okulu Müdürü, Cenevre Türk Talebe Cemiyeti Kurucusu ve Başkanı, Çiftçi, Osmanlı Meclis-i Mebusan IV. Dönem İzmir Mebusu, II., III., IV., V. ve VI. Dönem İzmir Milletvekili, V. ve VI. Hükümet Maliye, VII., VIII. ve IX. Hükümet Adliye, X., XI. ve XII. Hükümet Dışişleri Bakanı, XIII. Hükümet Başbakanı. Evli ve üç çocuk babasıdır. 27 Aralık 1953'te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html/ E.T 19.02.2016)

²⁶⁷ **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1946.

²⁶⁸ **Akşam**, 9 Temmuz 1946.

²⁶⁹ **BCA**, 30.100.44.257.2.; Bkz. (Belge-7)

eski eserlerin korunması çalışmaları, sağlık alanında yapılan yenilikler”. Buradaki amaç, CHP'nin prestijini artırmaktı²⁷⁰.

Asım Us²⁷¹ “*Vatan*” gazetesindeki yazısında bu konuşmayı şöyle değerlendirmekteydi: “*Radyoda dinlenen bu sözleri gelip geçici bir propaganda nutku olarak dinlememelidir. Bu sözlerin ifade ettiği hakikatler üzerine tam bir fikir edinebilmek için gazetelerde neşredilecek metinleri de ayrıca dikkatli okumalı ve her madde üzerinde ayrıca zihin yormalıdır. Ta ki muhalif propagandaların zihinlerde uyandırdığı şüphe ve tereddüt sisleri dağılsın, hakikat güneşinin aydınlığı içinde salim bir kanaat ile oy verilebilsin*”²⁷².

Saraçoğlu'nun radyodaki bu konuşmasına bir destek de CHP Sivas Milletvekili Necmeddin Sadak²⁷³tan geldi. Şükrü Saraçoğlu'nun böyle tartışmalara girmeyeceğini, şuan ki Türkiye'nin iyi bir seviyede olduğunu ve CHP olarak bu durumu daha da ileri götüreceklerini belirtmekteydi²⁷⁴.

Şükrü Saraçoğlu'nun konuşmasına benzer bir konuşma da CHP Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı²⁷⁵ yaptı. 1946'da Sinop'ta şehir sinemasında

²⁷⁰ Tansu Barış MAHMUTOĞLU, **1923-1960 Yılları Arasında CHP'nin Seçim Çalışma ve Propagandaları**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2015, s.271.

²⁷¹ Mehmet Asım Us, 1884'de Manisa'da doğdu. Baba adı Hasan Hulusi, anne adı Sıdıka'dır. Mülkiye Mektebi mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Gazetecilik, Ekonomi, Maliye, Eğitim, Mülki İdare Amiri, Ziraat Bankası Piyango Kalemi Katibi, Gördes Kaymakam Vekili, Elmalı Kaymakamı, “*Tanin*” gazetesi yazarı, Üsküdar İdadisi İstanbul Dârü'l Muallimin-i Aliye ve Galatasaray Lisesi Öğretmeni, Maliye Vekaleti Hususi Kalem Müdürlüğü II. Mümeyyizi, “*Vakit*” gazetesi sahibi ve başyazarı, TBMM III. ve IV. Dönem Artvin, V., VI., VII. ve VIII. Dönem CHP Çoruh Milletvekilliği. Evli ve bir çocuk babasıdır. 11 Aralık 1967'de öldü. ([https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html/ E.T 19.02.2016](https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html/E.T.19.02.2016))

²⁷² T.B.MAHMUTOĞLU, **1923-1960 Yılları Arasında CHP...**, s.273.

²⁷³ Sadık Necmettin Sadak, 1892'de İstanbul'da doğdu. Baba adı Sadık Şahabettin, anne adı Arife idi. Lion Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Maarif Nezareti Tercümanı, İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Ulumu İçtimaiye Müderris Muavini, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Ulumu İçtimaiye Müderrisi, “*Akşam*” gazetesi başyazarı, III., IV., V., VI., VII. ve VIII. dönem TBMM CHP Sivas milletvekili, 16 Ocak 1947'de Dışişleri Bakanı oldu. Bu görevi 22 Mayıs 1950'ye kadar sürdürdü. Evli ve iki çocuk babasıdır. 21 Eylül 1953'te kanserden öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 19.02.2016)

²⁷⁴ **Akşam**, 10 Temmuz 1946.

²⁷⁵ Cevdet Kerim İncedayı, 1893'te Sinop'ta doğdu. Baba adı Abdülkerim, anne adı Hafize Ayşe'dir. Erkan-ı Harbiye mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Askerlik, Maarif ve Belediyecilik, Binbaşı, Kafkas Cephesi Bölük Müfreze Kumandanı, XXXIV. Kafkas Alayı Yaveri, Sivas III. Kolordu'da Subay, İkinci İnönü ve Sakarya Muharebesi'nde VII. Fırka Kurmay Subayı, Erkan-ı Harbiye Harb-i Umumiye Hareket Şubesi Subayı, İtfaiye Alay Yaveri, Erkanı Harbiye-i Umumiye Müstakil Hava Şubesi Müdürü, Türk Maarif Cemiyeti İstanbul Bölgesi Temsilcisi, V.,

halka yaptığı konuşmada, “*muhalipleri yaptıkları propagandalardan dolayı itham*” etmekteydi. Şükrü Saraçoğlu gibi CHP’nin yaptığı işleri anlatmakta ve halk üzerinde partisi için prestij elde etmeye çalışmaktaydı²⁷⁶.

1946 Genel seçimlerinde CHP; DP’ye karşı bir propaganda faaliyeti yürüttü. Bunu yaparken de radyodan faydalandı. Bu doğrultuda CHP, II. Dünya Savaşı’nın ağır şartlarına vurguda bulundu. Uygulamada bazı eksiklikler olabileceği ifade edildi. Bu durumun muhalefet tarafından “*abartılarak*” eleştirildiği belirtildi. Recep Peker²⁷⁷, 16 Temmuz 1946’da Kütahya’daki konuşmasında konuyla ilgili olarak şunları söylemekteydi: “*Her işi en iyi ve en temiz yapmak için bütün takatimizi kullandık. Her yerde ve herkes de olabilecek kadar bizim de eksikliklerimiz ve kusurlarımız bulunabilir. Fakat bugün karşımızdakiler salim bir uzuvdaki bir nasır kusurunu büyüterek onu bir kanser uru halinde gösteriyorlar*”²⁷⁸.

16 Temmuz 1946’da DP adına M. Faik Fenik²⁷⁹ de bir radyo konuşması yaptı. Konuşmasında vatandaşlardan oy kullanmalarını istedi. Türk milletinin hudut boylarında düşmana karşı emsalsiz cesareti sandık başında da göstermesini

VI., VII., VIII. ve IX. Dönem CHP Sinop Milletvekili, VII. Dönem Milli Savunma Komisyonu Başkanı, VII. ve VIII. Dönem TBMM Başkanvekili, XII. Hükümet Muhabere ve Münakalat XV. Hükümet Bayındırlık Bakanı. Evliydi. 29 Mayıs 1951’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/E.T.19.02.2016)

²⁷⁶ **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1946.

²⁷⁷ Mehmet Recep Peker, 1887’de İstanbul’da doğdu. Baba adı Mustafa, anne adı Emine’dir. Erkan-ı Harbiye mezunudur. Fransızca ve Almanca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Erkan-ı Harbiye Binbaşı, Erkan-ı Harbiye Harp Tarihi Öğretmen Yardımcısı, XX. Kolordu Kurmayı, TBMM Başkan Kâatibi, Erkan-ı Harbiye II. Şube Müdürü, Üniversite ve Yüksek Okullarda Öğretmen, CHP Kurucu Üyesi, II., III., IV., V. ve VI. Dönem Kütahya Millet Vekili, “*Hakimiyet-i Milliye*” gazetesi başyazarı, II. Hükümet Maliye, III. Hükümet İçişleri ve Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti Vekili, IV. Hükümet Müdafaa-i Milliye, V. Hükümet Bayındırlık Bakanı, III. ve IV. Dönem Müdafaa-i Milliye, IV. Dönem Teşkilat-ı Esasiye Encümenleri Reisi. Evli ev beş çocuk babasıdır. 2 Nisan 1950’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html/E.T.19.02.2016)

²⁷⁸ **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1946.

²⁷⁹ Mümtaz Faik Fenik, 1905’te İstanbul’da doğdu. Baba adı Süleyman Faik, anne adı Binnaz’dı. İstanbul Hukuk Fakültesi mezunudur. Fransızca bilmektedir. “*Basın*” ve “*Zafer*” gazetesi kurucusu, başyazarı ve genel yayın yönetmeni, Ankara gazeteciler cemiyeti kurucu üyesi, TBMM IX. ve X. Dönem Ankara Milletvekili, evli ve bir çocuk babasıdır. 22 Temmuz 1974’te öldü. ([https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T.19.02.2016](https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html/E.T.19.02.2016))

istedi. DP'nin tek isteğinin “vatandaş haklarının her şeyin üstünde tutulması” olduğunu vurguladı²⁸⁰.

DP ise CHP'liler tarafından tek partili rejimin savunulduğunu ileri sürüyordu. CHP de bunu reddetmekteydi. 1946'da Recep Peker, Kütahya'da yaptığı konuşmada bunun tam tersini söylemekteydi: “*Türkiye Cumhuriyeti'nde hiçbir zaman tek partili rejim diye tarif edilebilecek bir rejim olmamıştır*”. Ona göre tek partili rejimin en önemli özelliği başka partilerin kurulmasına izin verilmemesiydi²⁸¹.

1946 Genel Seçimlerinin yaklaştığı bu dönemde radyo ile yapılan propaganda sadece Türkiye içinden olmadı. CHP İstanbul Milletvekili Abidin Daver²⁸², Moskova Radyosu'nun bu seçimlerle ilgili yayın yaptığını belirtmekteydi: Rus Radyosu'nun, “*CHP'nin dikte bir idare olduğunu, CHP'yi destekleyenlerin de bu amaçta bulunduğunu, köylü ve işçi kesimi bu doğrultuda kışkırttığı*” vurgulamaktaydı²⁸³.

1946 Genel Seçimlerinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün yaptığı propaganda konuşmaları dikkate değerdir. Seçim vaatleri şöyleydi: “*Türk köylüsünün toprak sahibi yapılarak gelirin artırılması, çiftçi mahsulünün değerlendirilmesi, köylerde eğitim ve öğretimin yeniden ele alınması, memurlarla ilgili birtakım ekonomik düzenlemeler ve adalet alanında yürütülen işlerin kolay hale getirilmesi için bir takım önlemlerin alınması*”²⁸⁴ şeklindeydi.

1946 seçim ortamında DP'nin tartışma konusu yaptığı konulardan biri de Cumhurbaşkanı'nın aynı zamanda parti başkanı olmasıydı. DP, bunu halka karşı bir propaganda aracı olarak kullanmaktaydı²⁸⁵. Ancak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü

²⁸⁰ Recep Murat GEÇİKLİ, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum'da Siyasi Hayat**, Ankara, 2010, s.23.

²⁸¹ **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1946.

²⁸² Zeynel Abidin Daver, 1886'da İstanbul'da doğdu. Baba adı Ali Vahiy, anne adı Fatma Revan'dır. Galatasaray Lisesi mezunudur. Yüksek öğrenimini Sanayi-i Nefise Mektebi'nde tamamladı. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Matbuatı Dâhiliye Kalemî Memuru, Meclisi Mebusan Zabıt Kâtibi, İstanbul İstihbarat ve Matbuat Müdürü, Musevi Lisesi Öğretmeni, “*Tasvirî Efkar*”, “*Yenigün*”, “*Tercüman-ı Hakikat*”, “*İkdam*” ve “*Cumhuriyet*” gazeteleri yazarı. VI. Dönem İstanbul Milletvekili. Evli ve iki çocuk babasıdır. 8 Şubat 1954'te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 19.02.2016)

²⁸³ T.B.MAHMUTOĞLU, **1923-1960 Yılları Arasında CHP...**, s.273.

²⁸⁴ **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1946.

²⁸⁵ Mahmut GOLOĞLU, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, İstanbul, 1982, s.45.

ise bunun kanunda yerinin olduğunu belirtmekte ve kendisinin yapacağı her hangi bir hatada meclise karşı sorumlu olacağını ifade etmekteydi. Ayrıca İnönü CHP seçimi kaybederse, Cumhurbaşkanlığı'ndan çekilmesinin doğal eylemdi. Konu hakkında İsmet İnönü şunu ifade ediyordu: “*bu sözlerimle benden kurtulmak isteyen vatandaşılarım, açık yolu göstermiş oluyorum*”²⁸⁶.

Propaganda kapsamında yapılan bu konuşmalar seçim süresince devam etti. CHP, “*Atatürk'ün partisi*” sloganıyla bir figür çizmeye çalıştı. Bu doğrultuda İsmet İnönü'nün Kurtuluş Savaşı ve sonrasında oynadığı rol vurgulandı²⁸⁷. DP de bunun aksi bir propaganda izledi. Bu amaçla, CHP'ye muhalif gazetelerde Atatürk ile Celal Bayar'ın birlikte olduğu fotoğraflara yer verildi²⁸⁸.

Seçime doğru CHP ve DP milletvekili aday listelerini 18 Temmuz 1946'da ilan etti. DP aday listesi ile ise daha çok heterojen bir yapıdaydı. Yani adaylar toplumun her kesimine hitap edebilecek bir nitelikteydi. Bu da DP'nin CHP karşısında yapacağı propagandayı hazırlamaktaydı. DP adayları arasında avukat, çiftçi, doktor ve tüccar kesimden olan kişiler çoğunlukta²⁸⁹.

Bu iki partinin dışında seçime “*Milli Kalkınma Partisi*” (MKP)²⁹⁰, “*Liberal Demokrat Parti*”, “*Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi*” ve “*Yalnız Vatan İçin Partisi*” de katılmaktaydı. Bu partiler propaganda alanında DP kadar etkin olamadıysa da seslerini duyurmaya çalıştı²⁹¹. CHP bu dönemde tüm illerde teşkilatını tamamlayıp

²⁸⁶ **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1946.

²⁸⁷ **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1946.

²⁸⁸ **Vatan**, 5 Temmuz 1946.

²⁸⁹ **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1946.

²⁹⁰ Milli Kalkınma Partisi, çok partili hayata geçişte kurulan ilk muhalefet partisidir. Nuri Demirağ tarafından 8 Temmuz 1945'te İstanbul'da kuruldu. Yöneticiler arasında Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atılhan vardı. Partinin sloganı “*ekonomik ve sanayi alanında kalkınmamış uluslar siyasi bütünlüklerini de sağlayamazlar*”dı. Parti 1946 ve 1950 genel seçimlerine katıldı. Ancak bir başarı gösteremedi. Başkan Nuri Demirağ 1954 genel seçimlerinde DP'den bağımsız Sivas'tan milletvekili seçildi. Nuri Demirağ'ın 1957'de ölümünden sonra parti, 22 Mayıs 1958'de fesholdü.(Zakir AVŞAR, Emre KAYA, “*Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi*”, Cumhuriyet Üniversitesi **İktisadi ve İdari Bölümler Fakültesi Dergisi**, II/XIII, Sivas, (Ekim-2012), s.118-126.)

²⁹¹ Tarık Zafer TUNAYA, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul, 1952, s.694-707.

seçime girdi. DP ise doğu illerinin on altısında teşkilat kuramadığı için buralarda seçime katılmadı. Ancak seçime girdiği her ilde tam liste halinde aday gösterdi²⁹².

Seçime yakın günlerde yaşanan önemli tartışmalardan biri DP'li Celal Bayar'ın İzmir konuşmasının radyoda yayınlanmasına izin verilmemesiydi. DP, bunun için Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'ne başvurdu. Ancak bir sonuç alınamadı. Çünkü müdürlük, “konuşmanın uygun olmadığı”nı düşünmekteydi²⁹³. Yaşanan başka bir olay da seçimden iki gün önce Aydın Çakırbeyli köyünde Adnan Menderes'in kâhyasının, DP Belde Başkanı'nın ve bir öğretmenin öldürülmesi idi²⁹⁴. Bu olay aslında bir tür kara propaganda idi²⁹⁵.

1946 Genel seçimleriyle ilgili olarak yurt dışında da bazı propaganda çalışmaları oldu. Buna, “Columbia” Muhabiri Douglas Edwards'ın Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile 16 Nisan 1946'de yaptığı konuşmayı radyoda yayınlaması örnek verilebilir. Şükrü Saraçoğlu'nun “dünya görüşünün barıştan yana olduğunu”, “CHP iktidarının dış politikadaki başarısını” ve “Türkiye'nin toprak bütünlüğünü her zaman koruyacağını” ifade etmekteydi²⁹⁶.

Seçim 21 Temmuz 1946'da yapıldı. İlk alınan sonuçlara göre; CHP 395, DP 66, bağımsızlar ise 4 milletvekili çıkardı. Fakat seçimden bir gün sonra CHP'nin 396, DP'nin 62, bağımsızların 7 milletvekilli kazandığı açıklandı²⁹⁷. Bu da DP'li üyelerin “seçimde yolsuzluk yapıldı” şeklindeki söylemlerini güçlendirdi. Bu söylem bazı gazetelerde de ifade edilince, 24 Temmuz 1946'da Sıkıyönetim

²⁹² Bu iller; Ağrı, Bingöl, Bitlis, Çoruh, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Kırşehir, Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Rize, Siirt ve Van idi. (Metin TOKER, **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul, 1970, s.169.)

²⁹³ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1946.

²⁹⁴ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1946.

²⁹⁵ 19 Temmuz 1946'da saat gece 1:30'da meydana gelmiştir. Olay, “Demokrat İzmir” gazetesinde şu şekilde aktarılmaktaydı: “Çakırbeyli Köyü DP Başkanı Mehmet Budaklı, Menderes'in kâhyası Kadri Çelik ve köy öğretmeni Mehmet Ali Eroğlu köy kahvesinde otururken birden meçhul şekilde kendilerine yaylım ateşi açılmıştır”. (Günver GÜNEŞ-Menderes AKDAĞ, “Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Adnan Menderes'in Aydın İlindeki Siyasi Faaliyetleri (1946-1950)” **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, XIII, S.27, Aydın, (Güz -2013), s.209,210.)

²⁹⁶ **BCA**, 30.100.101.623.8.; Bkz. (Belge-5)

²⁹⁷ **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1946; Erol Tuncer'in “Osmanlı'dan Günümüze Seçimler” adlı eserinde ise bu sayı 397, 59, 6 olarak geçmektedir. (Erol TUNCER, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler(1877-2002)**, Ankara, 2002, s.362.)

Komutanlığı'nca bu yayınlara yasaklama kararı getirildi. “Yeni Sabah” ve “Gerçek” gazeteleri kapatıldı.²⁹⁸.

25 Temmuz 1946'da İsmet İnönü, seçimle ilgili olarak şunları dile getirmekteydi: “Yeni seçim sona ermiştir... Her şeyden evvel seçim zamanının sinirli sözlerini karşılıklı bağışlayarak ve unutarak vatanda, huzur çalışma devrinin açılması ilk vazifedir”. İsmet İnönü, CHP için yeni bir dönemin başladığını ve eskiye ait muhaliflerle yapılan bütün tartışmaların geride bırakılması gerektiğini vurgulamaktaydı²⁹⁹.

1946 Genel seçimlerinin CHP tarafından kazanılmasında 1937'den itibaren tüm il ve ilçe teşkilatlarına dağıtılan radyo alıcılarının payı vardı. Bu durum aslında uzak mesafelerdeki radyo ihtiyacından da doğmaktaydı. Pasinler Halkevi Başkanlığı'ndan 24 Aralık 1937' de yazılan bir yazıda şöyle denilmekteydi: “Halkevleri faaliyeti ilerlemekte olduğu ancak propaganda işlerine hız verebilmek için bir radyoya ihtiyaç bulunduğunu mevcut tahsisatları da bulunduğuna göre radyonun temini için tavassut dilemektedir”³⁰⁰.

1937 Şubat ayında açılan Pasinler Halkevi her yönden gelişmekteydi. Propaganda alanında da ilerleyebilmek için Pasinler Halkevi Başkanı Mehmet Nuri Baykal 24 Aralık 1937'de Genel Sekreterliğe yazdığı başka bir yazıda propagandanın sistematik olarak yapılabilmesi için bir radyoya ihtiyaç duyulduğunu belirtmekteydi. Ayrıca Pasinler'in “elektrikle buluşturulmasının” da bir an önce halledilmesi gerektiğini ifade etmekteydi³⁰¹.

Buna 24 Aralık 1941 günü Ordu Milletvekili Vehbi Demir'in CHP İl Başkanlığı'na gönderdiği yazısı örnek olarak gösterilebilir. Pasinler Halkevi radyosunun bozuk olması ve yaptırılması için yardımda bulunulması istenmekteydi³⁰².

²⁹⁸ Murat KARATAŞ, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin Siyasal İktidar Anlayışı (1946-1950)”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, VII, S.29, Çanakkale, (Güz-2014), s.506.

²⁹⁹ **Son Posta**, 25 Temmuz 1946.

³⁰⁰ **BCA**, 490.100.1229.89.1.

³⁰¹ **BCA**,490.100.1229.89.1.; Bkz. (Belge-1)

³⁰² **BCA**, 490.100.1229.89.1.

Pasinler gibi radyo sıkıntısı çeken diğer bir ilçe de Oltu idi. Nitekim dönemin Giresun Milletvekili Nafi Atuf Kansu³⁰³ CHP Genel Sekreterliği'ne 28 Ağustos 1942'de gönderdiği bir yazıda Oltu'daki radyonun devamlı çalıştırabilmesi için gerekli pilleri satın alabilmek amacıyla Oltu halk odasına para yardımı yapılmasını talep etmekteydi³⁰⁴.

1946 Genel seçimlerinden sonra da CHP il ve ilçelerde radyo propagandası için teşkilatlanmaya devam etti. Ancak radyoların bulunmadığı ilçeler de vardı. 1948'de Erzurum Hınıs ilçesinde halk odası Başkanı Enver Erdem'in ilçe için CHP Genel Sekreterliği'nden radyo alıcısı istemesi de bunun bir örneğiydi³⁰⁵.

CHP, 1946 Genel Seçimlerinde birçok propaganda aracı olarak birçok araç kullanıldı. Bunlardan biri de radyo idi. Muhalefet seçim öncesi radyodan yeterince yararlanamadı. Bundan dolayı CHP, DP'liler tarafından eleştirildi. CHP iktidarı, seçim öncesinde radyoyu sadece kendi politikasını yaymak için kullandı. CHP, halkı radyo aracılığıyla etkilemeye çalışmaktaydı. Seçim öncesi halka bazı sözler verdi. DP'nin propaganda malzemesi yaptığı diğer bir konu da Cumhurbaşkanı'nın parti başkanı sıfatı taşımasıydı. Propaganda kapsamında yapılan seçim öncesi konuşmaları seçim süresince de devam etti. Seçime birçok parti katıldı. CHP, radyoda yapılacak konuşmaları Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nü kullanarak denetledi. 1946 Genel seçimleriyle ilgili olarak yurt dışında da bazı propaganda çalışmaları oldu. Seçimi CHP kazandı. DP, CHP'nin “*yolsuzluk yaptı*” suçlamasıyla propagandasını yaptı. 1946 Genel seçimlerinin kazanılmasında CHP'nin il ve ilçelere dağıttığı radyoların etkisi büyüktü.

2- İktidar ve Muhalefet İlişkileri Kapsamında Radyo Propagandası

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de “*çok partili hayata geçiş*” süreci birçok bakımdan sıkıntılı geçti. Çok partili yönetime geçilince, demokrasi kurumsal

³⁰³ Nafi Atuf Kansu, 1890'da Mekke'de doğdu. Baba adı Aziz, anne adı Emine Floriye'dir. Mülkiye Mektebi mezunudur. Fransızca, Arapça, Farsça, İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Öğretmenlik, Kadıköy Zükur Şubesi ve Ortaköy Şubesi Müdürü, “*Muallim*” dergisi sahibi, “*Türk Yurdu*” dergisi yazarı, Matbuat Genel Müdürlüğü Baş Mütercimi, “*Hakimiyet-i Milliye*” gazetesi Yazı İşleri Müdürü, III., IV., V. Dönem Erzurum, VI. Dönemde Giresun VII., VIII. Dönemde Kırıkkale'den Milletvekili, Parlamentolar Türk Grubu Kurucu Üyesi ve Konsey Üyesi, V. Dönem Milli Eğitim Bakanı Siyasi Müsteşarı. Evli ve üç çocuk babasıdır. 23 Ekim 1949'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 20.02.2016)

³⁰⁴ BCA, 490.100.1229.89.1.

³⁰⁵ BCA, 490.100.1229.89.1.

olmasa da “sözcük” olarak meydanları dolduranların “kulaklarında” kendini duyurmaya başladı. Bu dönemde herkes demokrasiden payına düşeni aldı. Ancak radyo bunun dışında kaldı. Yani “iktidarın ve tek sesin” elinde bir araç haline geldi³⁰⁶.

DP'nin kurucularından Celal Bayar ve Adnan Menderes³⁰⁷ yaptıkları konuşmalarda radyodan muhalefetin de yararlanması gerektiğini ifade etti. CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran³⁰⁸ ise muhalefetin bu isteğinin kısıktıcı bir nitelik taşıdığını vurgulamaktaydı³⁰⁹. 24 Temmuz 1947'de Celal Bayar'ın yayınladığı bildiri de partiler arasında eşit hakların yürütülmesi gerektiği özellikler radyodan muhalefetin de iktidar gibi faydalanması ifade edilmekteydi³¹⁰.

CHP Milletvekili Avni Doğan³¹¹ da “demokratik prensipleri sadık olduğunu iddia eden bir hükümetin ilk yapacağı şeylerden birisinin muhalefetin her türlü neşir ve propaganda vasıtalarından istifadesine imkân bırakmaktır” diyerek istediği şeyleri şöyle açıklamakta idi: “Bugün bütün dünyada matbuat kadar hatta belki de ondan daha mühim bir neşir, telkin ve propaganda vasıtası olan radyoyu kendi inhisarında tutan ve muhalefetin ondan faydalanmasını imkân bırakmayan bir hükümetin, hatta naklen olsun kendisinin demokratik prensipleri taraftar olduğunu iddia etmesine imkân yoktur. Bugün yeryüzünde hiçbir demokratik

³⁰⁶ Meltem AHISKA, **Radyonun Sihirli Kapısı**, İstanbul, 2005, s.147.

³⁰⁷ Adnan Menderes, 1899'da İzmir'de doğdu. Babasının adı İbrahim Ethem, annesinin adı Tevhide Hanım'dır. Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. İyi derecede İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şunlardır; çiftçilik, Teğmen, İnzibat Subayı, Menderes Bölgesi Komutan Yaveri, LXXIV. Alay Komutan Yaveri, Aydın Ticaret Odası Üyesi ve Ziraat Odası Başkanı, DP Kurucusu, IV., V., VI. ve VII. Dönem Aydın, VIII. Dönem Kütahya IX., X. ve XI. Dönem İstanbul Milletvekili, Parlamentolar Türk Grubu Kurucu Üyesi, XIX., XX., XXI., XXII. ve XXIII. Hükümet Başbakanı. Evli ve üç çocuk babasıdır. 17 Eylül 1961'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/E.T.20.02.2016)

³⁰⁸ Mustafa Hilmi Uran, 1884'de Bodrum'da doğdu. Baba adı İbrahim Ethem, anne adı Nefise'dir. Mülkiye Mektebi mezunudur. Fransızca ve Almanca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Çeşme Kaymakamı, Mülkiye Müfettişi, Kars ve Antalya Mutasarrıfı, Menemen ve Çeşme Kaymakamlığı, Adana Valisi, Osmanlı Meclis-i Mebusan IV. Dönem Menteşe Mebusu, III., IV., V., VI., VII. ve VIII. Dönem Adana Milletvekili. Evli ve üç çocuk babasıdır. 21 Kasım 1957'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 26.02.2016)

³⁰⁹ **BCA**,490.100.7.39.9.

³¹⁰ Muammer AKSOY, **Partizan Radyo ve DP**, Ankara, 1960, s.16.

³¹¹ Mehmet Avni DOĞAN, 1892'de Yozgat'ta doğdu. Baba adı Hayrullah, anne adı Zehra Hanım'dır. Mülkiye mezunudur. Fransızca, Farsça ve Arapça bilmektedir. Yaptığı görevler şöyle idi: Konya-Ereğli Kaymakamı, Ankara Valisi, II. Dönem Bozok, III., IV., V. Dönem Yozgat, X. Dönem Ankara Milletvekili ile Kurucu Meclis Ankara İli Temsilciliği, II., III., ve IV. Dönem Divan-ı Riyaset Katibi, II. Dönem Şark İstiklal Mahkemesi Üyesi. Evli ve üç çocuk babasıdır. 14 Haziran 1965'te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 26.02.2016)

memleket gösterilemez ki, onun radyo istasyonlarından, muhalefetin sesi yükselmesin. Muhtelif şirketler tarafından kurulmuş muhtelif radyo istasyonlarına malik olan memleketlerde her partinin bunlardan istifade etmesi pek kolaydır. Fakat biz de olduğu gibi, ancak bir tek devlet radyosu istasyonu bulunduğu takdirde, hükümetin bu en kuvvetli propaganda vasıtasını, yalnız iktidar partisinin inhisarında tutmayarak muhalefetin de bundan faydalanmasına imkân vermesi icap eder”³¹².

Siyasi hava gerginleşince, Celal Bayar 12 Temmuz 1947’de iktidarla muhalefet arasında imzalanan ve tarihe “12 Temmuz Beyannamesi”³¹³ adıyla geçen metnin gerçekleşebilmesi için radyo mikrofonlarının muhalefete açılmasını gerekli gördü. Radyonun tek taraflı olarak yalnız iktidar partisi lehine çalışmasına asla doğru bulmayan DP bir kanun teklifi ile muhalefet içinde de radyoya daha geniş ölçüde konuşma hakkı talep etti. DP, bu arzuların gerçekleşmesi için sadece beyanatlarda bulunmanın yanı sıra işi hukuki zemine de oturtmayı düşündü. Bu nedenle DP Milletvekilleri, TBMM’ye bu konuyla ilgili bir kanun teklifinde bulundu. Ancak Celal Bayar, CHP’nin bundan taraftar olacağından emin değildi. O, konu hakkında düşüncelerini şöyle ifade etti: “Radyo meselesine gelince; radyo halkın parasıyla kurulmuştur. Tek taraflı kullanılmaması icap eder. Hâlbuki zaman zaman yalnız bir tarafın menfaatine çalışmaktadır. Bununla da kalmamakta, bazen de DP aleyhinde yazılan makaleler de olmaktadır. Gazetelerde görmüşsünüzdür. Bir demokrat milletvekili arkadaşımız DP’nin de radyodan faydalanabilmesini sağlamak üzere bir kanun teklif etmiştir. Kabul edilip edilmeyeceğini ben de sizin kadar bilmiyorum”³¹⁴.

Basın-Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat Vazifesine ait “4475 Sayılı Kanun”un yirminci maddesine 30 Ocak 1948’de bir fıkra eklendi. DP Milletvekili

³¹² TBMMTD, IX/XIII, s.555.; Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.52.

³¹³ Haziran-Temmuz 1947’de dönemin Başbakanı Recep Peker ile DP Genel Başkanı Celal Bayar arasında yaşanan siyasi tartışma ve gerilimi azaltmak için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yayınlanan bildirdir. “12 Temmuz Beyannamesi” adıyla bilinmektedir. Bildiri, 11 Temmuz 1947’de radyo ve haber ajanslarına verildi. 12 Temmuz 1947’de ise ulusal gazetelerde yayımlandı. Bildiriyle İsmet İnönü, iktidar ve muhalefete eşit mesafede duracağını ve aralarında anlaşma sağlamayı amaçladığını açıkladı. (Fehmi AKIN, “12 Temmuz Beyannamesi’nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, VII/II, (Güz-2005), s.98.)

³¹⁴ M. AKSOY, **Partizan Radyo...**, s.17.

İsmail Hakkı Çevik³¹⁵ durumu şöyle ifade etmekteydi: *“Teşekkülleri hükümetçe kabul ve tasdik edilmiş olan partiler yukarıdaki fıkralarda yazılı fıkralara tabi olmaksızın haftada ikişer saati geçmemek şartıyla seçecekleri organları ücretsiz olarak, devlete ait radyolarda neşriyat yapabilirler. Partilerin bu şekilde yapacaklarını neşriyatın saatleri parti idareleriyle radyo idaresi arasında kararlaştırılır. Bu neşriyattan radyo idaresi mesul değildir”*³¹⁶.

Kanun teklifini, DP Meclis Başkanvekilllerinden Fikri Apaydın³¹⁷ hazırladı. Kendisi, 1948’de kanun teklifinin sebebini şöyle ifade etmekteydi: *“Radyo cihazları asrımızın en modern yayın vasıtasıdır. Birçok memlekette şirket halinde olan bu tesislerden siyasi partiler ücretli-ücretsiz neşriyat yapmak suretiyle fikirlerini söylemek istediklerini halkları arasında kolayca yayabilmektedirler. Ancak radyo memleketimizde devlet malı olup, bu cihazla yapılacak neşriyata hükümet bir takım tehditler koymuş olduğu için CHP haricinde kalan siyasi partiler memleket olaylarına ait fikir ve düşüncelerini bu vasıta ile halka yaymak hakkından mahrum kalmışlardır. Demokrasinin memleketimizde esaslı bir şekilde yerleşmesi ve kökleşmesi konusunda radyo cihazlarıyla yapılacak neşriyatın en büyük rol oynayacağı inkârı mümkün olmayan hakikatlerin başında gelir. Gerek bu milli gayenin tahakkuku, gerekse siyasi partilerin eşit haklara sahip olmaları düsturunun fiilen belirtilmesi teklif olunan fikranın kanuna ilavesi zaruretini doğurmuştur”*³¹⁸.

Muhalefet bu kanundan pek tatmin olmadı. Yayınlar üzerinde savcılık denetiminin olması düşünce özgürlüğüne aykırı idi. Bu tatminsizliği, Celal Bayar 6 Şubat 1948’de Adana’da partisi adına şu şekilde belirtmekteydi: *“Talebimiz üzerine*

³¹⁵ İsmail Hakkı Çevik, 1882’de Üsküp’te doğdu. Baba adı Kamil ana adı Hanife’dir. İstanbul Hukuk Fakültesi mezunudur. Fransızca bilmektedir. Şu görevlerde bulundu: Serbest avukatlık, Türk Hava Kurumu Hukuk Müşaviri, VIII. ve IX. Dönem Eskişehir Milletvekili, IX. Dönem Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu Başkanı. Evli ve iki çocuk babasıdır. 12 Haziran 1950’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 22.02.2016)

³¹⁶ **TBMMTD**, VIII/ XIX, s.186.

³¹⁷ Bekir Fikri Apaydın, 1905’te Diyarbakır’da doğdu. İstanbul Kabataş Lisesi’ni bitirdi. İstanbul Darülfünun Hukuk Mektebi mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledir; İstanbul Müdde-i Umumiliği Katipliği, Cebelibereket Üye Yardımcılığı, Develi Cumhuriyet Savcılığı Kayseri Sur Hâkimliği, Ağır Ceza Aza Muavinliği Sungurlu Ceza Hâkimliği, Serbest Avukatlık, TBMM’de VIII., IX., X., XI. Dönem Kayseri Milletvekilliği ile VIII., IX., X., XI. Dönem TBMM Başkanvekilliği yaptı. Evli ve üç çocuk babasıdır. 7 Ocak 1970’te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/ E.T 22.02.2016)

³¹⁸ **TBMMTD**, VIII/XIV, s.2.; Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.53.

radıodan bizim de istifade ettirebileceğimizi söylediler. Yaptıkları nedir bilir misiniz? Dört senede bir saat konuşmamıza müsaade edilecek. O da hükümet tarafından kontrol edilmek şartıyla. Görüyorsunuz ki, bu gibi meselelerde bile hep kendilerini düşünmektedirler. Bütün memleket meselelerinin mütalaasında vardıkları hal suretleri kendilerinin her ne pahasına olursa olsun ebedi olarak iktidarda ve ikbalde kalmalarını sağlayacak mahiyette tecelli etmektedir”³¹⁹.

Konuşma sürelerinin çok kısa olması da ayrı bir sıkıntı idi. DP Genel Başkanı Celal Bayar 27 Haziran 1948’de Sivas’taki bir toplantıda bu konuyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmekteydi: “Seçim zamanı mücadele zamanıdır. Son seçimler esnasında radyodan faydalanmak istedik. Radyo kanununa göre okunacak yazılar bir heyet tarafından kontrol edilecek dediler. Eğer heyet konuşmalarınızı tasvip ederse, o zaman konuşabilirsiniz. DP seçim esnasında kendi prensiplerini yapabilmek için o komisyonun atıfetine sığınmak zorunda kalacaktır. O komisyon ki, hükümet ve Halk Partisi aleyhinde söz söylemeyi cinayet addeder”³²⁰.

Teklif başlangıçta hemen yasalaşmadı. Ancak artan eleştiriler sonunda “24 Mayıs 1949 tarih ve 5392 sayılı Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu” kabul edildi. Bu kanunla seçimlere katılan partiler, radyo yoluyla seçim propagandası yapabilme hakkına kavuşmaktaydı. Bu kanunun getirdiği en önemli değişiklik radyonun çok partili siyasi hayata uyarlanması sorunu idi³²¹.

Bu kanunun radyo yayınlarını düzenlemek amacıyla getirdiği diğer bir yenilik, “Radyo Yayınları Danışma Kurulu” oldu. Bu kurulun görevi Türkiye radyolarında yapılacak yayınların esasları ve yapılan programlar hakkında görüş bildirmektir. Kanun gereği danışma kurulu kanunun on beşinci maddesinde şu kişilerden oluşmaktaydı: Milli Eğitim Bakanlığı’ndan pedagoji uzmanı bir temsilci ile Dışişleri Bakanlığı’ndan ve Genelkurmay Başkanlığı’ndan birer temsilci, Üniversitelerarası Kurul tarafından edebiyat, hukuk, İktisat, tarım, tıp ve fen alanlarında seçilecek birer öğretim üyesi, Güzel Sanatlar Akademisi Ankara Devlet Konservatuvarı Öğretim meclislerince aralarında seçilecek birer üye, Genel Müdürlük tarafından seçilecek Güzel Sanatlar alanında yetkili üç uzman ve basın

³¹⁹ M. AKSOY, **Partizan Radyo...**, s.18.

³²⁰ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.55.

³²¹ Bu konu bir sonraki bölümde daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır; U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden ...**, s.257.

derneklerinden her birinin gösterecekleri birer aday arasından ad çekme suretiyle ayrılacak iki temsilci genel müdür³²².

Bu kurul, Türkiye'de radyonun gelişiminde önemli bir yenilik olarak görülmektedir. Görev açısından bakıldığında, politika işi bu kurul tarafından seçilmekteydi. Ancak kurul, görevini yerine getiremedi. Kurul, bazı üyelerin yerlerinin değiştirilmesi ve bazılarının da istifası nedeniyle 1949 ve 1950'de iki kere toplanabildi³²³.

Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü kanununun yirmi üçüncü maddesinde siyasi partilerin seçim zamanı yapacakları radyo konuşmaları düzenlendi. Bu kanun hükmüne göre TBMM genel seçimlerinde yapacakları icraatları anlatmak için seçim tarihinden on beş gün önceden iki gün öncesine kadarki sürede partilere on beş dakikalık dört konuşma hakkı verilmekteydi. Ancak bu hak, TBMM'de en az üç kişilik grubu olan ve en az üç il merkezinde teşkilatı bulunan partilere tanınmaktaydı. Bu konuşmalarda suç unsuru bulunup bulunmadığını incelemek için metinler Cumhuriyet Savcılığı'na gönderilecekti. Propaganda konuşmaları, saat 18:00 ile 22:00 arasında başvuru sırasına göre yayınlanacaktı. Konuşma metinleri, iki gün önceden Genel Müdürlüğe verilecek ve yirmi dört saat içinde savcılık denetiminden geçirilecekti³²⁴.

5392 sayılı Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu'nun kabulünden kısa bir süre sonra "16 Şubat 1950 Tarihli 5545 Sayılı Seçim Kanunu" yürürlüğe girecekti. Bu kanun, muhalefet partilerine radyodan yararlanma konusunda daha geniş olanaklar tanıyacaktı³²⁵. Bu konu bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Seçim döneminde radyonun kullanılmasıyla sorun sınırlı da olsa kısmen çözülecekti. 1950 genel seçimlerinde DP, seçimi kazanarak iktidara gelecek ve CHP'nin uzun süren iktidar yılları sona erecekti. Radyo, bu sefer de yıllarca

³²² **Resmi Gazete**, S.7218, (28 Mayıs 1949), s.684.

³²³ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.54.

³²⁴ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden ...**, s.258.

³²⁵ Kanuna göre, en az beş seçim çevresinde aday gösteren siyasi partiler, günde bir defa olmak üzere on dakika, yirmiden fazla seçim çevresinde aday gösterenler ise günde iki defa propaganda yapacaktı. Kanun ile 5392 sayılı kanunun kabul ettiği "savcılığın kontrolü" koşulu da ortadan kaldırılacaktı. Muhalefet hiçbir denetim söz konusu olmadan radyolardan yararlanacaktı. (M. AKSOY, **Partizan Radyo ve D.P.**, s. 63.)

radyonun tarafsız kullanılmadığından yakınların tekeline girecekti. CHP ise birdenbire kendisini muhalefette bulacaktı.

Türkiye’de çok partili hayata geçiş süreci birçok bakımdan sıkıntılı geçti. Muhalefet, radyodan kendilerinin de yararlanması gerektiğini ifade etmekteydi. Bu amaçla bir bildiri yayınlandı. Radyodan muhalefetin de iktidar gibi faydalanma isteğinin bir ifade ediliş şekliydi. Bu eşitsiz ortamda 12 Temmuz Beyannamesi yayınlandı. İktidara ve muhalefete radyodan faydalanmada eşit haklar tanınacaktı. Fakat bu gerçekleştirilemedi. Bu da muhalefetin tatminsizliğine sebep oldu. Kanun yoluyla radyodan muhalefetin de faydalanması amaçlandı. İktidarın bu tutumu muhalefetin yaptığı olumsuz propagandayı susturmaktı. Ancak bunda başarılı olunamadı.

C- 1950 GENEL SEÇİMLERİNDE RADYO PROPAGANDASI

1- 16 Şubat 1950’de Çıkarılan 5545 Sayılı Kanun İle Radyonun Propaganda Aracı Olarak Kullanımı

Radyo, 1927’den itibaren Türkiye’de gelişim gösterdi. 1937’den sonra bu aracın önemli bir propaganda aracı olarak görülmesi, Türkiye’deki cihaz sayısının artmasına sebep oldu. 1938’de ülkede otuz üç bin radyo varken, 1950’de bu sayı üç yüz yirmi bine ulaştı. 1945’ten itibaren sadece köylere gönderilen radyo sayısı ise on bindi. Bu sayı 1950’de yirmi iki bine yükseldi. Köy ve şehirlerde kısa sürede radyonun sayısının artması onun iyi bir propaganda aracı olmasını kolaylaştırdı. Ancak çok partili dönemle birlikte iktidarla muhalefet arasında önemli bir tartışma ögesi olarak gösterildi. 1950’den sonra kitle iletişim araçları içerisinde en güçlü ve etkili bir propaganda aracı oldu³²⁶.

Çok partili döneme geçişle birlikte DP, radyonun tarafsız olarak kullanılmasını istedi. 24 Mayıs 1949’da “5392 sayılı Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu”³²⁷ ile radyonun seçim dönemlerinde siyasal partilerce kullanımı sağlandı. Bu kanuna göre partiler seçimden on beş gün önce başlayan ve

³²⁶ U.KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden...*, s.142.

³²⁷ *Resmi Gazete*, S.7218, (28 Mayıs 1949), s.16206.

iki gün öncesine kadar sürecek olan dönemde propagandalarını açıklamak üzere radyodan ücretsiz konuşma hakkına sahip olacaktı³²⁸.

Bu kanunun getirdiği bazı şartlar vardı. Bunları yerine getirmiş olan partiler bu haktan yararlanabilecekti. Buna göre, partilerin mecliste en az üç kişilik grubu olması gerekiyordu. Ayrıca en az üç il merkezinde teşkilata sahip olan partiler bu haktan yararlanacaktı. Bu kanun radyoların kısmen de olsa bağımsız olmalarını sağladı³²⁹.

CHP 1950 Genel seçimlerine birkaç ay kala seçim propagandasını hızlandırdı. Bu amaçla bir ön hazırlık süreci geçirdi. İl ve ilçe başkanlıklarından radyo ve hoparlör sayısını tespit için bilgi istedi. 8 Şubat 1950'de CHP Genel Sekreter Yardımcısı ve Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu'nun³³⁰ CHP İlçe İdare Kurulu Başkanlığı'na gönderdiği yazı buna bir örnekti³³¹.

Partilerin temsilcilerinin yapacakları konuşmaların metinleri ise Genel Müdürlüğe iki gün önceden verilecekti. Savcı denetiminden geçecekti. Bu durumun sansür anlamına geldiğini bilen DP, kanunu eleştirdi. Muhalif partilerin radyodan yapacağı yaralanma süresinin kısılalığı diğer eleştiri konusuydu. “16 Şubat 1950’de Tarihli 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu” ile muhalif partilere radyoda seçim propagandası yapma hakkı genişletildi³³².

Bu yeni seçim kanunuyla partiler, Ankara ve İstanbul radyolarında günde iki kez ve on dakika propaganda yapma hakkına sahip olacaktı. Ancak bu partilerin yirmiden fazla seçim çevresinde adaylarının olması gerekiyordu. En az beş seçim çevresinden aday gösteren partiler ise günde sadece bir kez radyoda propaganda

³²⁸ Ahmet ÇİFTÇİ, “Kitle Haberleşmesindeki Gelişmeler Yeni Radyo Ve Televizyon Yayını Nasıl Olmalıdır”, **Gazi Üniversitesi Ankara Barosu Dergisi**, (Nisan-1992), s.522.

³²⁹ A.ÇİFTÇİ, “Kitle Haberleşmesindeki...”, s.522-523.

³³⁰ Mehmet Cevat Dursunoğlu, 1892’de Erzurum’da doğdu. Baba adı Hakkı, anne adı Nafia’dır. Berlin ve Viyana Üniversitesi Pedagoji ve Felsefe Bölümü mezunudur. Almanca ve Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledir: Kars Millî Eğitim Müdürlüğü, Erzurum Dar-ül Muallimin Müdürlüğü, Millî Eğitim Müfettişi, Erzurum Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucusu ve Umumi Katibi ve İdare Kurulu Azası, Erzurum Kongre Üyesi ve VII. Dönem Kars VIII., XII. Dönem Erzurum Milletvekilliği, 1961’de Kurucu Meclis Erzurum İl Temsilciliği, Halkevleri ve Türk Dil Kurumu Asli, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü’nün Şeref Üyesidir. Evli ve iki çocuk babasıdır. 12 Ocak 1972’de öldü. (Tolga BAŞAK, **Millî Mücadele Günlerinde Cevat Dursunoğlu**, Ankara, 2010, s.1-14.; https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 21.02.2016)

³³¹ **BCA**, 490.100.10.51.16.

³³² M. AKSOY, **Partizan Radyo...**, s.63

yapabileceklerdi. Seçim çevrelerinde beş aday gösteremeyen partiler bu haktan yararlanamayacaktı. Yapılacak olan bu konuşmalar seçim gününden önceki onuncu günden üçüncü güne kadar sürecekti³³³.

16 Nisan 1950'de yapılan basın toplantısında, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürü Ahmet Şükrü Esmer, seçim kanununun kırk beş, kırk altı, kırk yedi ve kırk sekizinci maddelerine göre siyasi partilerin radyoda seçim propagandası yapabileceğini söyledi. Propaganda, 4 Mayıs 1950'de başlayıp 10 Mayıs 1950 akşamı bitecekti. Ankara ve İstanbul radyolarından yapılacak konuşma saatleri böylece belirlendi³³⁴.

Propaganda konuşmaları Ankara ve İstanbul radyolarından yedi gün devam edecekti. Konuşmaların süreleri de 4 Mayıs'tan 10 Mayıs'a kadar belirlenmişti³³⁵. Ahmet Şükrü Esmer, konuşmaların kayda alınacağını da ifade etti³³⁶. Bu konuşmaların hiçbirinde sansür uygulanmayacaktı³³⁷. Partilerin faydalanacağı saat ve günler, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nde 25 Nisan günü kura ile belirlendi³³⁸.

Türkiye'de 1927'den sonra kullanılmaya başlanan radyo, çok partili dönemden itibaren iktidar ve muhalefet arasındaki önemli bir tartışma aracı oldu. 1950'de radyo sayısının artması onun ne kadar önemli bir propaganda aracı olduğunu göstermekteydi. Çok partili dönemde sadece iktidar değil, aynı zamanda muhalefet partileri de bu iletişim aracını propaganda amacıyla kullandı. Bu kullanım çıkarılan kanun ile de yasalastı. İktidar ve muhalefet arasındaki bu tartışmada radyonun diğer partilerce kullanım süresinin kısa olması da diğer bir etkendi.

³³³ M. AKSOY, **Partizan Radyo...**, s.64.

³³⁴ **BCA**, 490.100.10.55.13.; Bkz. (Belge-8)

³³⁵ **BCA**, 490.100.10.55.13.

³³⁶ **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1950.

³³⁷ **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1950.

³³⁸ **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1950.

2- 1950 Genel Seçimlerinde Partilerin Radyodan Yaptığı Propaganda Konuşmaları

4 Mayıs 1950’de radyoda ilk propaganda konuşması yapıldı. CHP adına Sadi İrmak³³⁹ ve Reşat Şemsettin Sirer³⁴⁰, İstanbul Radyosu’nda söz aldı. Aynı gün DP adına İstanbul İl İdare Kurulu Başkanı ve Milletvekili adayları Enver Adakan³⁴¹ ve Ahmet Hamdi Başar³⁴² birer konuşma yaptı³⁴³. Verilen mesajlar propaganda amaçlıydı. Her milletvekili kendi partisini öven fakat diğer partileri yeren bir konuşma yapmaktaydı³⁴⁴. Millet Partisi’nden (MP)³⁴⁵ İstanbul Milletvekili Adayı

³³⁹ Mahmut Sadi İrmak, 1904’te Konya’da doğdu. Baba adı Sabri, anne adı Salih idi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Berlin Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde doktora yaptı. Almanca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Tekirdağ İdadisi Ulumu Tıbbiye Öğretmeni, Gazi Orta Muallim Mektebi Tabii İlimler ve Hıfzıssıhha Muallimi, Ankara Merkez Hükümet Tabibi, Ankara Halk Evi İdare Heyeti Azası, İstanbul Üniversitesi Tıbbi Fizyoloji Profesörü, VII. ve VIII. Dönem CHP Konya Milletvekili, XIV. Hükümet Çalışma Bakanı. Evli ve iki çocuk babasıydı. 11 Kasım 1990’da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 26.02.2016)

³⁴⁰ Ömer Reşat Sirer, 1901’de Sivas’ta doğdu. Baba adı Mustafa, anne adı Sıddıka idi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi felsefe bölümü mezunudur. Almanca ve Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Adana Lisesi Felsefe Öğretmeni, Mekteb-i Sultani Lisesi Müdür Yardımcısı, Yüksek Öğretmen Okulu Müdür Yardımcısı, İstanbul Kız Öğretmen Okulu Pedagoji Öğretmeni, Berlin Talebe Müfettişi, Yükseköğretim Genel Müdürü, VII., VIII. ve IX. Dönem CHP Sivas Milletvekili, XV.Hükümet Milli Eğitim Bakanı. Evliydi. 2 Ekim 1953’te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 26.02.2016)

³⁴¹ Mustafa Enver Adakan, 1896’da Girit’te doğdu. Baba adı İbrahim İsmet, anne adı Fatma’dır. Almanya’da Yüksek Mühendislik Mektebi mezunudur. Almanca ve Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Makine ve Elektrik Yüksek Mühendisi, Serbest Mühendis, Ticaret, IV. ve V. Dönem Balıkesir IX. Dönem İstanbul Milletvekili. Evli iki çocuk babasıdır. 17 Şubat 1984’te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 26.02.2016)

³⁴² Ahmet Hamdi Başar, 1893’te İstanbul’da doğdu. Baba adı Mehmet Fevzi, anne adı Hatice’dır. İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi coğrafya bölümü mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: “*Ticaret-i Umumiye Mecmuası*” sahibi ve yazarı, Öğretmenlik, Müdür Yardımcılığı, İstanbul Liman İnhisarı Genel Müdürü, Türkiye İktisat Kongresi Genel Sekreteri, Müdafaa-i Milliye Teşkilatı Merkez Heyet Üyesi, Ahali İktisat Partisi Kurucu Üyesi ve Genel Sekreteri, IX. Dönem İstanbul Milletvekili. Evli ve bir çocuk babasıdır. 5 Haziran 1971’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 26.02.2016)

³⁴³ **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1950.

³⁴⁴ **Hürriyet**, 26 Nisan 1950.

³⁴⁵ Millet Partisi, 20 Temmuz 1948’de Ankara’da DP’den ayrılan muhalifler tarafından kuruldu. Kurucular; Fevzi Çakmak, Yusuf Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Enis Akaygen, Kenan Öner, Osman Nuri Köni, Mustafa Kentli ve Sadık Aldoğan’dı. Genel başkan Yusuf Hikmet Bayur, Genel Başkan Yardımcısı Osman Nuri Köni, Genel Sekreter Mustafa Kentli’ydi. Fevzi Çakmak ise bu partinin fahri başkanıydı. Parti 1950 genel seçimlerinde yirmi ilden aday gösterdi. % 3 oranında oy aldı. Sadece Osman Bölükbaşı Kırşehir’den milletvekili olabildi. Kapatılışının sebebi DP ve CHP’ye yaptığı sert eleştirilerdi. Ankara III. Sulh Ceza Mahkemesi’nin açtığı davada “*dini esasa dayanan ve amacını saklayan*” bir parti olmasından ötürü 27 Ocak 1954’te kapatıldı. (Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul, 2003, s.312-373)

Avukat Ertuğrul Akça³⁴⁶ konuştu. Ayrıca bu partiden Afyon Milletvekili Sadık Aldoğan³⁴⁷ ve Zeki Mesut Alsan³⁴⁸ da söz aldı. Onlar da kendi partilerinin propagandalarını yapmaktaydı. Bu radyo konuşmaları Ankara'dan da gerçekleşti³⁴⁹. CHP adına Genel Başkan Yardımcısı Hilmi Uran Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu³⁵⁰ Ankara Radyosu'ndan konuştu³⁵¹.

Propaganda konuşmaları 5 Mayıs'ta 1950'de de devam etti. CHP adına İstanbul İl Başkanı İlhami Sancar³⁵² konuştu. CHP'nin kuruluşundan itibaren yaptığı hizmetlere değindi. DP'den Füzuan Tekil³⁵³ de yaptığı konuşmada *“DP'nin iktidara gelmesi halinde halkın bu sefaletten kurtulacağı”*nı

³⁴⁶ Mehmet Ertuğrul Akça, 1915'te İstanbul'da doğdu. Baba adı İbrahim Halil, anne adı Cemile'dir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledi: İmroz ve Bursa'da Hâkim ve Savcı, Serbest Avukatlık, Fenerbahçe Spor Kulübü Üye ve İdarecisi, XII. Dönem Erzurum Milletvekili XIII. ve XIV. Dönem Manisa Milletvekili XIV. Dönem Dışişleri Komisyonu Başkanlığı. Evli ve bir çocuk babasıdır. 30 Eylül 1977'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 26.02.2016)

³⁴⁷ Mehmet Sadık Aldoğan, 1888'de İstanbul'da doğdu. Baba adı Rıza, anne adı Hediye Saadet idi. Topçu Harp Okulu, Erkan'ı Harbiye mezunudur. Almanca ve Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledi: Tümgeneral, Yazarlık, IV. Kolordu Kurmayı, Genelkurmay İstihbarat Şube Müdürü, Paris Ataşemiliteri, Erzurum Müstahkem Mevki Komutanı, Afyonkarahisar Askeri Mıntika Komutanı, VIII. Dönem Afyonkarahisar Milletvekili. Evli ve bir çocuk babasıdır. 21 Kasım 1965'te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 26.02.2016)

³⁴⁸ Mustafa Zeki Mesut Alsan, 1887'de Aydın'da doğdu. Baba adı Süleyman, anne adı Ayşe'dir. Mülkiye ve Hukuk mektepleri mezunudur. Fransızca, Almanca, İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledi: Mülkiye Mektebi öğretmen yardımcılığı, Divan-ı muhasebat denetçi yardımcısı, Milli Eğitim Bakanlığı Avrupa Türk Talebe Müfettişi, Galatasaray Sultanisi II. Müdürü, IV., V., VI. Dönem TBMM Diyarbakır milletvekilliği. Evli ve bir çocuk babasıdır. 24 Eylül 1984'te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 26.02.2016)

³⁴⁹ **Hürriyet**, 26 Nisan 1950.

³⁵⁰ Hasan Tahsin Banguoğlu, 1904'de Drama'da doğdu. Baba adı Ahmet Cevdet, anne adı Rukiye'dir. İstanbul Darülfünun Edebiyat Bölümü mezunudur. Berlin Breslau Üniversitesi'nde doktora yaptı. Almanca, İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledi: Öğretmenlik, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü kurucusu ve yöneticisi, Devlet Konservatuvarı Fonetik Dersleri hocası, VII., ve VIII. Dönem Bingöl Milletvekili. Evli ve iki çocuk babasıdır. 3 Mart 1989'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 26.02.2016)

³⁵¹ **Hürriyet**, 26 Nisan 1950.

³⁵² Mehmet İlhami Sancar, 1909'da Manisa'da doğdu. Baba adı Lütfü, anne Sıdika'dır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledi: Hâkim ve Savcılık, Serbest Avukatlık, İstanbul Belediyesi Meclis Üyesi ve Halkevi Başkanı, XII., XIII., XIV. ve XV. Dönem İstanbul Milletvekili ve Milli Savunma Bakanı. Evliydi. 13 Aralık 1986'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 27.02.2016)

³⁵³ Füzuan Ferdi Tekil, 1915'te İstanbul'da doğdu. Baba adı Nazmi, anne adı Ayşe Makhbule'dir. İstanbul St. Benoit Fransız Koleji mezunudur. Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledi: Osmanlı Bankası Memuru, İsviçre Şirketi Müdürü, Milli Atlet, Fenerbahçe Kurucular Heyeti Üyesi, *“Zafer”* gazetesi başyazarı, *“Meclis”* ve *“Adam”* dergileri sahibi, IX. ve X. Dönem İstanbul Milletvekili ve TBMM Başkanlık Divanı Kâtip Üyeliği. Evliydi. 28 Temmuz 1994'te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 28.02.2016)

belirtmekteydi. Ayrıca CHP'nin seçim beyannamesi hakkında da eleştirilerde bulundu³⁵⁴.

MP'den Avukat Saadet Evren Kaçar; Milli Kalkınma Partisi'nden ise Şemsettin Yeşil³⁵⁵ konuştu³⁵⁶. MKP milletvekilleri daha çok “İslami Propaganda” yapmaktaydı. Ayrıca iktidarın hatalarından da bahsetmekteydi. Aynı gün Ankara Radyosu'nda MP adına konuşma yapan Sadık Aldoğan, “*hükümetin manevi şahsiyetine hakaret*” ettiği gerekçesiyle tutuklandı. Konuşmasını kızı okudu³⁵⁷.

Sadık Aldoğan, ertesi gün serbest bırakıldı³⁵⁸. Ancak savcılığın, sorgu yargıcının tahliye kararına itiraz etmesi sonucu Ağır Ceza Mahkemesi onu birkaç gün sonra tekrar tutukladı. 10 Mayıs 1950'de tekrar tahliye edildi. Sadık Aldoğan bu olaydan dolayı, “*Küçük hapisneden büyük hapseye geçiyorum*” ifadesini kullandı³⁵⁹.

MP adına “*Kudret*” gazetesi başyazarı Nurettin Ardıçoğlu³⁶⁰ bu konuyla ilgili bir konuşma yaptı. Konuşmasında, CHP'yi sert bir dille eleştirdi. Bu tutuklamanın İsmet İnönü'nün kendi seçim bölgesi olan Ankara'da “*Aldoğan'a tahammül edememesi*”nden dolayı kaynaklandığını ileri sürdü. MP'deki diğer sözcüler de radyoda bu olaydaki sorumlunun CHP ve İsmet İnönü olduğunu ifade etti³⁶¹.

³⁵⁴ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1950.

³⁵⁵ Tam adı Muhammet Şemsettin Yeşil'dir. 27 Mart 1904'te İstanbul'da doğdu. Baba adı Hüseyin, anne adı Hanife'dir. Uzun süre Samatya Hatuniye Camiinde imam-hatip olarak çalıştı. İlahiyat Fakültesi mezunudur. 20 Şubat 1947'de “*Hakikat Yolu*” isimli bir dergi, 22 Mart 1948'de “*İslamiyet*” isimli bir gazete çıkardı. 1946'da Nuri Demirağ'ın isteği üzerine MKP'den milletvekili adayı oldu. 1950'de ise DP'den adaylığını koydu. Şemsettin Yeşil 1950 seçim propagandaları sırasında radyodan konuşma yaptı. Ayrıca radyoda Kore şehitlerine okunan mevlit başta olmak üzere birkaç mevlidin duasını da yaptı. (<http://www.yesilhoca.com/> E.T 28.02.2016)

³⁵⁶ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1950.

³⁵⁷ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1950.

³⁵⁸ **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1950.

³⁵⁹ **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1950.

³⁶⁰ Nurettin Ardıçoğlu, 1913'te Elazığ'da doğdu. Baba adı Nail, anne adı Penbe'dir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Fransızca ve Almanca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Serbest Avukatlık, İnşaat Müteahhitliği, “*Kudret*” ve “*Millet*” gazeteleri başyazarı, Cumhuriyetçi Millet Partisi Kurucu Üyesi, Köylü Millet Partisi Temsilcisi, XII. ve XIII. Dönem Elazığ Milletvekili, XXVII. Basın-Yayın ve Turizm ile Tanıtma Bakanlığı. Evli ve bir çocuk babasıdır. 4 Kasım 1982'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 28.02.2016)

³⁶¹ **Hürriyet**, 6 Mayıs 1950.

Bu tutuklamayla ilgili olarak MP Genel Başkanı Yusuf Hikmet Bayur³⁶² 9 Mayıs 1950’de radyodaki konuşmasında CHP’nin, “*demokrasi ve hürriyet partisi olarak görüldüğünü*”, “*insanların gözünü boyadığını*” ve “*hukuk devleti esaslarına uymadığını*” ifade etti. Ayrıca “*milli şef*” idaresinin hâlen devam ettiğini, “*ülkedeki bu bozuk idareden şefin sorumlu olduğunu*” ve “*MP’nin şef ile uğraşmayı görev bildiğini*” söyledi³⁶³.

Yusuf Hikmet Bayur’a göre İnönü “*diktatörlük*” kurma amacındaydı. Ona göre, İsmet İnönü’nün Anayasa’yı değiştirip iki meclisli sistemi kurmasının tek sebebi, bu iki meclis arasında ihtilaf çıkararak, şef olarak kalmaya devam etmek istemesiydi. Yusuf Hikmet Bayur, bu düzene karşı çıkmayan muhalifleri ise “*kukla*” olarak adlandırmaktaydı. MP, DP’nin CHP’yi desteklediğine inanmaktaydı³⁶⁴.

Radyoda konuşan MP’liler, eleştirilerini daha çok köylülerin sorunları ve sosyal konulara çevirmekteydi. Onlar bu konuşmalarda halka, maneviyatlarının diğer partilere göre daha kuvvetli olduğunu söylemekteydi. Ayrıca, devletçilikten şikâyetçi ve liberal ekonomiye ise taraftar olduklarını ifade etmekteydi. Köylerdeki sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğunu ve yerli ilaç sanayinin oluşturulmadığını söylemekteydi³⁶⁵. Otuz, kırk sene önceki köylüyle şimdiki köylünün sosyal ve ekonomik olarak hiçbir farkının olmadığını belirtmekteydiler³⁶⁶.

DP ise radyo konuşmalarında, CHP hükümetinin verdiği sözleri tutmadığını ve halkı ikinci plâna attığını ifade etti. Halkı radyo aracılığıyla oy vermeye davet etti³⁶⁷. İstanbul Radyosu’nda DP adına konuşan, İstanbul Milletvekili adayı Enver Adakan, çok partili rejimin gerekliliğini anlattı. Ayrıca yeni seçim kanununun mükemmelliğinden bahsederek, vatandaşların mutlaka oy vermelerini ve karma

³⁶² Yusuf Hikmet Bayur, 1892’de İstanbul’da doğdu. Baba adı Haşmet, anne adı Menduha’dır. Galatasaray Lisesi mezunudur. Sorbonne Üniversitesi’ni üçüncü sınıfa kadar okudu. Fransızca, İngilizce ve Farsça bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Galatasaray Sultanisi Öğretmeni, Matbuat Umum Müdürlüğü Fransızca Propaganda Memuru, Belgrad Elçisi, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Üyesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Hint Tarihi Profesörü, IV., V., VII., X. ve XI. Dönem TBMM Milletvekili, VII. Hükümet Milli Eğitim Bakanı. Evliydi. 6 Mart 1980’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 29.02.2016)

³⁶³ **Ayn Tarihi**, S.198, (1-31 Mayıs 1950), s.72-76.;<http://www.ayintarihi.com/> E.T 29.02.2016

³⁶⁴ **Ayn Tarihi**, S.198, (1-31 Mayıs 1950), s.72-76.;<http://www.ayintarihi.com/> E.T 29.02.2016

³⁶⁵ **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1950.

³⁶⁶ **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1950.

³⁶⁷ **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1950.

listeden kaçınmalarını istedi³⁶⁸. DP'ye göre CHP hükümetinin verdiği başarısız kararlardan dolayı, ülkede bir güvensizlik ortamı oluşmaktaydı. Verilen sözlerin tutulamaması ise diğer bir başarısızlığı³⁶⁹.

CHP, muhalif partilerin bu olumsuz eleştirilerine karşılık geçmişteki başarılı icraatlarını öne çıkararak olumlu eleştirilerin yapılmasını istedi. Sadi İrmak, “*CHP'nin maliye, bayındırlık, kültür, eğitim, sanayi, ticaret alanlarındaki başarılarından söz ederek, Cumhuriyet rejimi ile herkesin kanun karşısında eşitlendiğini, kadın-erkek farkının ve azınlık mefhumunun ortadan kalktığını*” dile getirdi. Genel Başkan Yardımcısı Hilmi Uran ise CHP'nin iktisadi ve içtimai alandaki faaliyetlerinin bir başarı göstergesi olduğunu ifade etti³⁷⁰.

Hilmi Uran, CHP hükümetinin tek dereceli seçim usulünü getirmesinin demokratik anlamda büyük bir icraat olduğunu söyledi. Ona göre bu, demokratikleşme adına atılan adımın bir ispatıydı. CHP adına radyoda konuşanlar, muhalif partilerin tecrübesizliğini dile getirmekteydi. CHP'nin yeni seçim kanunu, onun için en büyük avantajdı³⁷¹.

Radyodaki konuşmaların son akşamı Ankara Radyosu'nda konuşan Başbakan Şemsettin Günaltay³⁷², seçim günü emniyetle ilgili bütün tedbirlerin alındığını söyledi. Vatandaşların huzur ve emniyet içinde sandık başlarına giderek oylarını istediklerine vereceğini belirterek şunları belirtmekteydi: “*Rey hakkı olan her vatandaşın behemehâl sandık başına gitmesi, reyini atarken hissini değil aklının rehberliğine uyması, vicdanında memleket mukadderatındaki ağır mesuliyeti duyması mukaddes bir borçtur*”³⁷³.

Radyodan propaganda yapan MP'li Vasfi Raşit Seviğ³⁷⁴ ise konuşmasında kendilerinin düşünce ve maneviyata değer verdiklerini vurgulamaktaydı. Ayrıca

³⁶⁸ **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1950.

³⁶⁹ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1950.

³⁷⁰ **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1950.

³⁷¹ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1950.

³⁷² **Ayın Tarihi**, S.198, (1-31 Mayıs 1950), s.72-76.;<http://www.ayintarihi.com/> E.T 29.02.2016

³⁷³ **Ayın Tarihi**, S.198, (1-31 Mayıs 1950), s.72-76.;<http://www.ayintarihi.com/> E.T 29.02.2016

³⁷⁴ Hasan Vasfi Seviğ, Yemen'de Doğdu. Mehmet Reşit Paşa'nın Oğludur. Anne Adı Lütfiye'dir. İstanbul Ve Paris Hukuk Fakültesi Mezunudur. Fransızca ve Almanca Bilmektedir. Yaptığı Görevler Şöyleydi: Ordinaryüs Profesör, Yazar, Avukat, Anadolu Ajansı Paris Muhabiri, Berlin Elçiliği Tercümanı, Ankara Hukuk Fakültesi Roma ve Medeni Hukuku Profesörü, TBMM IV.

CHP ve DP gibi partilerin yaptığı şekilde zengin iş adamları bulmadıklarını belirtmekteydi. MP'nin sadece vatan için çalışacağını ve vatansever olduğunu da söyledi. Vasfi Reşit Seviğ bunu, “*Millet Partisi, iktidarı vatansever olmaya mecbur edecek bir ahlakın ifadesidir*” sözüyle de sloganlaştırmaktaydı³⁷⁵.

DP ise sert bir şekilde CHP'yi eleştirmeyi sürdürdü. DP, CHP'nin devleti halkın üstünde gören bir kurum olarak gördüklerini belirtmekteydi. DP bunu radyo konuşmalarında ifade ederek halkı kendi tarafına çekmeyi amaçlamaktaydı³⁷⁶. Bu doğrultuda DP radyo ile halkı kendisine oy vermesi için çağırıyordu. DP'li Enver Adakan da bu amaçla konuşanlar arasındaydı. O, konuşmasında çok partili rejimin gerekli olduğundan ve vatandaşların kesinlikle oy vermeleri gerektiğinden bahsetmekteydi³⁷⁷.

14 Mayıs 1950 de seçimler yapıldı. Katılım % 89 idi. Seçimi kazanan parti ise % 55,2 oy alarak 416 milletvekili çıkaran DP oldu. Bu seçim ile birlikte başka bir parti iktidara geldi. 27 yıldan sonra CHP iktidarı sona erdi. CHP bu seçimde 69 milletvekili çıkardı. MP 1 ve bağımsızlar 1 milletvekili çıkarabildi³⁷⁸. Gazetelerde bu sonuç “*Demokrat Parti'nin Zaferi*” olarak manşete taşındı. DP iktidarının dört yılı “*DP'nin Altın Yılları*” olarak geçecekti. Bu dönemde tarım alanında yapılan gelişmeler halkın da desteğini alacaktı. Ayrıca Kore Savaşı'na katılım ve onu izleyen NATO üyeliği de dış ilişkilere olumlu yansıtacaktı. Başbakan Adnan Menderes bu gelişmeler doğrultusunda muhalefetten yapıcı eleştiriler bekledi. Ancak umduğunu bulamadı³⁷⁹.

1950 Genel Seçimlerinin kaybedilmesi ile halk CHP'ye yeni bir görev vermişti. Bu muhalefet idi. Önceki dönemin bürokrat ve aydınları bu politik durumu kabullenmek zorunda kaldı³⁸⁰. 1950'den sonra CHP, DP Hükümetinin tüm faaliyetlerini eleştirmeye başladı. Eleştiri kaynağı olarak da radyo odak noktasıydı.

Dönem Şebinkarahisar, V.Dönem Sivas Milletvekili. Evliydi. 23 Aralık 1971'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_album/cilt1/index.html E.T 01.03.2016)

³⁷⁵ **Kudret**, 10 Mayıs 1950.

³⁷⁶ **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1950.

³⁷⁷ **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1950.

³⁷⁸ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1950-1977-MVSecimleri/Turkiye.pdf> / E.T 01.03.2016

³⁷⁹ Metin TOKER, **DP'nin Altın Yılları**, Ankara, 1990, s.10.

³⁸⁰ İsmail CEM, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, 1997, s.364.

CHP'nin bu davranışını Başbakan Adnan Menderes ülkede huzursuzluk yaratmak ve orduyu hükümet aleyhine harekete geçirmek olarak ifade etmekteydi³⁸¹.

1950'de DP hükümeti dış politika alanında radyo yayınlarından yararlanmayı ihmal etmedi. Kamuoyunun ilgilendiren Kıbrıs konusuyla ilgili "Kıbrıs Saati" adlı program yayınlanmaktaydı. Dönemin önemli konularından biri de Kore Savaşı idi. Bu savaş, birdenbire Türk kamuoyunun dikkatini çeken konulardan biri haline geldi. Bu günlerde 25 Temmuz 1950'de alınan bir kararla muhalefetin itirazına rağmen, Kore'ye asker gönderme durumu ortaya çıktı. Bu olayda radyoda Kore ile ilgili yayınların başlamasına yol açtı. Kore kararının alınmasından sonra radyolar yeni ve güçlü bir vericiye ihtiyaç duydu. Bunun için 3 kw'lık Çakırlar vericisi 1950'de hizmete girdi. Bu radyonun dış politikada propaganda amaçlı kullanılmasında önemli bir rol oynadı³⁸².

Seçimlerden sonra özellikle CHP radyodan çeşitli propagandalar yapmaya devam etti. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü 9 Kasım 1950'de saat 20:00'de yaptığı radyo konuşmasında şunları söylemekteydi: "Sayın vatandaşlarım, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Başkanı olarak memleketimizin meselelerini saygıyla size hal edeceğim. İç politikada devlet ve memleket işlerinin yeni iktidar elinde ne neticeler vereceğini açık olarak görüp söyleyecek zaman geçmemiştir. Ancak iktidar ilk gününden itibaren kendisine göre bir devlet teşkilatı ve yine kendi anlayışında bir demokrasi rejimi kurmayı emniyetli bir iş saymıştır. Bugün iktidardakilerin meşgul eden başlıca mevzu muhalefetle karşılaştıkları mücadeledir. Bu mücadele vatanda lüzumsuz ve kısır münakaşalara sebep oluyor. Beş seneden beri kurmaya çalıştığımız da demokratik idarenin geleceği için endişeler uyandırıyor. Size misaller vereyim. Muhalefetin türlü türlü engelle susturulması kararı Büyük Millet Meclisi'nde tatbika başlandı. Muhalefete mensup milletvekillerine yargıçlar tarafından verilen tutanaklar makbul sayılmadı. Bu milletvekilleri vazifelerini yapmak emniyetinden mahrum edildiler. Yine bunun neticesi olarak Avrupa Konseyi'nde toplanan milletler arasında yalnız Türkiye'dir ki aralarında muhalefet azası olmayan bir heyetle temsil edilmiştir. Bu usulde Türk milletinin ve muhalefetin hiçbir mesuliyeti yoktur. Bu hal iktidarın ilan ettiği prensibin yani seçim kanunu adli teminatından yalnız muhalefeti fiilen mahrum

³⁸¹ Z. SÖZER, *Halkın Sesinden...*,s.64.

³⁸² Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.51.

eden prensibin tabi neticesidir”³⁸³. Bu ifadeleriyle İsmet İnönü seçim sonrası muhalefet partisi olarak CHP'nin yok sayıldığını vurgulamaktaydı.

İsmet İnönü, 9 Ekim 1950'deki konuşmasında Devlet Radyosu'nun da iktidar tarafından nasıl kullanıldığını şöyle yorumlamaktaydı: *“İktidar muhalefetin vatan haini olduğunu düşünmemeli aksine onun hizmet ve vazife müessesesi olduğunu kabul etmelidir. Hususiyle devletin resmi radyosunu muhalefet aleyhine propaganda vasıtası yapmaya nihayet vermemelidir. Bir seçim yapılırken onun neticesini halka ilan etmelidir. İki ay sonra muhtarların ve kırk günde belediyelerin neticesinin ilan olunmaması gibi bir muamele Türk halkına reva görülmemelidir*”³⁸⁴.

CHP'lilerin DP'ye yaptıkları eleştiriler artınca, DP'li M. Faik Fenik 24 Ocak 1951'de şu karşılığı verdi: *“Biz radyonun tek taraflı bir propaganda vasıtası olarak kullanıldığına asıl Halk Partisi zamanında şahit olduk. Onlar radyoyu istedikleri şekilde istismar ediyorlardı. DP'ye karşı yapılmak istenen bütün hücumları, radyo vasıtasıyla en uzak köylere kadar yaymaya çalışıyorlardı. DP'nin değil sesini ismini bile kimseye duyurmamak için azami derecede gayret gösteriyorlardı. Hatta seçim zamanları dahi türlü türlü bahanelerle ve partilere ayrılan saatler dışında mütemadiyen CHP propagandası yapıyorlardı. Nitekim o zaman ki Başbakan Şemsettin Günaltay her türlü tarafsızlık endişelerini bir tarafa bırakarak radyonun mikrofonunu 72 dakika siyasi işgal altına almaktan çekinmedi*”³⁸⁵.

Başbakan Adnan Menderes de CHP'nin DP'ye radyo üzerinden yaptığı bu eleştirileri haksız olarak nitelendirmekteydi. Yapılan bu eleştirilere karşılık 11 Ocak 1951'de şöyle cevap vermekteydi: *“Şimdi arkadaşlar Köprülü'nün radyo hakkındaki ifadelerine gelince, bu vakiyle seçim zamanlarında radyonun kullanılması için ileriye atılmış bir fikirden ibarettir. Şurasını açık söyleyeyim arkadaşlar; bir memlekette iktidar serbest reylerle takarrür ettikten sonra, bir memlekette mahalle muhtarı seçimlerinden bütün seçimlere kadar serbest seçim hakim olduktan sonra, matbuat istediğini yazdıktan sonra, muhalefet partisi izzü ikbal ile mevkiinde hatta mazinin hatalarını dahi kendilerine bir meziyet edinip*

³⁸³ BCA, 490.100.222.876.3.; Bkz. (Belge-9)

³⁸⁴ BCA, 490.100.222.876.3.

³⁸⁵ M. AKSOY, *Partizan Radyo...*, s.83.

hatalardan tamamıyla münezzehe olan iktidara istediği şekilde savlet edebilecek bir vaziyette iken, radyo kendi partilerinin elinde değildir diye o memlekette demokrasi yok, hürriyet yok; demokrasi böyle olmaz, hürriyet böyle olmaz demek hakikaten insafsızlık olur”³⁸⁶.

Halbuki DP'nin iktidara henüz gelmediği 1949'da CHP hükümetinde Başbakan Yardımcısı Nihat Erim ³⁸⁷ DP'lilerin radyo hakkındaki benzer eleştirilerine şu şekilde cevap vermektedir: *“Hükümeti ne iktidar ne de muhalefet partisi ile karıştırmamak lazımdır. Hükümet memleket idaresi kendisine verilmiş bir mekanizma olarak, bir heyet olarak vatandaşı kendi icraatı, kendi kararları karşısında elindeki bütün vasıtalarla en geniş ölçüde tenvir etmeyi bir vazife bilir”³⁸⁸.*

Adnan Menderes 11 Ocak 1952'de radyoda hükümetin yaptığı işlerin radyo aracılığı ile topluma aktarılmasının sebebini şöyle açıklamaktaydı: *“Vatandaşlar, sabahtan akşama kadar devletin icra organı olan hükümetin neler yapmakta olduğunu öğrenmek isterler. Bu kendilerinin hakkıdır. Bunu hükümetin ağzından hükümetin noktayı nazarı olarak öğrenmek ihtiyacındadırlar ve hükümet bu noktada kendine düşen vazifeyi yapmak mecburiyetindedir. Devlet radyosunun çalışmasını, ana prensip olarak böyle anlamak icap eder”³⁸⁹.*

1952'de Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu³⁹⁰ tarafından sürdürüldüğü Ağaoğlu'nun şu sözleriyle anlaşılabilir: *“Devlet radyosu vatandaşı tenvir eden bir*

³⁸⁶ TBMMTD, IX/XII, s.94.; İ. NEZİROĞLU-T. YILMAZ, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, s.134.

³⁸⁷ İsmail Nihat Erim, 1912'de Kocaeli'de doğdu. Baba adı Raif, anne adı Macide'dir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi devletlerarası hukuk doktorasını bitirdi. Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Şu görevlerde bulundu: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü, Siyasal Bilgiler Okulu Devletlerarası Hukuk Profesörü, Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği, Avrupa İnsan Hakları Komitesi Üyesi, “Ulus” gazetesi başyazarı, VII., VIII., XII., XIII., XIV. Dönem Kocaeli Milletvekili, Dışişleri Komisyonu Başkanı, Lahey Devletler Hukuku Enstitüsü Üyesi, XVII. Hükümet Bayındırlık Bakanı, XVIII. Hükümet Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, 1971-1972'de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı. Evli ve iki çocuk babasıdır. 19 Temmuz 1980'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/ E.T 26.02.2016)

³⁸⁸ A. ASKER, “DP'nin Radyoyu İktidar Aracı Yapması...”, s.132.

³⁸⁹ TBMMTD, IX/XII, s. 89.

³⁹⁰ Samet Ağaoğlu, 1909'da Bakü'de doğdu. Baba adı Ahmet Akif, anne adı Sitara'dır. Ankara Hukuk Fakültesi mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şunlardı: “*Hakimiyet-i Milliye*” gazetesi muhabiri, İktisat Bakanlığı İş ve İşçiler Bürosu Tetkik Memuru ve Raporörü, Sanayi Müfettişi, İktisat Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdür Yardımcısı ve Şube Müdürü, Serbest

radyo olmak itibariyle, vatandaşlara devletin icraatları hakkında malumat vermekle mükelleftir. Binaenaleyh devlet radyosunda devletin adamları konuşacaktır”³⁹¹.

DP, 1950’den sonra radyonun önemli bir araç olduğunu anladı. Bu nedenle bu alanda yapılan çalışmaları tıpkı önceden CHP’nin yaptığı gibi kendine mal etti. Bu da o yıllarda radyonun DP tarafından tekel haline getirildiği eleştirilerinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bunun aksini ispat etmek isteyen Adnan Menderes, 14 Ocak 1952’de mecliste yaptığı konuşmada konuyla ilgili şunları söylemekteydi: *“Radyoyu murakabe etmek istiyorlarsa, hangi neşriyatta ne zaman, ne bozukluk görürlerse haber veriniz düzeltmeye amadeyiz. Biz radyoyu kullanarak iktidarda kalmayı kararlaştırmış veya böyle zayıf bir dala tutunarak hükümet icra etmekte olan insanlar değiliz. Müspet icraatımızla iş başındayız*”³⁹².

Bu dönemde radyonun devlet eliyle yaptığı programlar hakkındaki şikâyet ve eleştiriler sadece muhalefet milletvekilleri tarafından değil, aynı zamanda iktidar milletvekilleri tarafından da yapılmaktaydı. 14 Ocak 1952’de DP Seyhan Milletvekili Cezmi Türk³⁹³ meclise verdiği bir soru önergesinde iktidara şu soruları sormaktaydı: *“Devletin radyosu ile yayınlanan meclis müzakerelerini hangi makam tespit ve kontrol etmektedir? Meclis Başkanlık Divanı bu neşriyatla ilgili midir? Bu yayınlar veya yayınlar arasında okunan bültenleri tetkik ve takip ediyor mu? Bu işle görevli memur var mı? Hükümetin bu vasıtalarla meclis müzakerelerini kendi arzusuna göre yayınlamasını muvafık, muhalif veya müstakil milletvekillerini*

Avukatlık, Yazarlık, IX., ve X. Dönem DP Manisa Milletvekili, XIX. ve XX. Hükümet Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, XX. Hükümet Çalışma, XXI. ve XXII. Hükümet İşletmeler, XXII. Hükümet Sanayi Bakanı. Evli ve üç çocuk babasıdır. 6 Ağustos 1982’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/ E.T 25.02.2016)

³⁹¹ A. ASKER, *“DP’nin Radyoyu İktidar Aracı Yapması...”*, s.132.

³⁹² İrfan NEZİROĞLU-Tuncer YILMAZ, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları** (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi Adnan Menderes), TBMM, IV, Ankara, 2014, s.137.

³⁹³ Mehmet Cezmi Türk, 1903’te İstanbul’da doğdu. Baba adı Mehmet Emin, anne adı Fatma Bedriye’dir. Askeri Tıbbiye mezunudur. İç hastalıkları profesörüdür. İngilizce, Arapça ve Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledir: Tabip Binbaşılık, Diyarbakır Hastanesi Doktorluğu, XVII. Topçu Alayı II. Tabur ve LXIII. Piyade Alayı ve Seyyar III. Jandarma Alayı Doktorlukları, Genelkurmay Sıhhiye Müfettişliği, Askeri Tabip Okulu Doktorluğu, Milli Savunma Bakanlığı Sağlık İşleri Dairesi Doktorluğu, Adana Askeri Hastanesi Dâhiliye Kliniği Şefliği, serbest doktorluk, gazetecilik, yazarlık, TBMM IX. DP Seyhan Milletvekilliği. Evli ve dokuz çocuk babasıdır. 5 Ağustos 1972’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/ E.T 28.02.2016)

muhtelif mevzular hakkındaki beyanlarını tek taraflı, ters veya eksik aksettirmesini önlemek için ne gibi ciddi tedbirler alınacak ve bu işe ne zaman başlanacaktır?”³⁹⁴.

14 Ocak 1952 günü Başbakan Adnan Menderes, Cezmi Türk'ün “*Devlet Radyosu*” ile yayınlanan meclis müzakereleri hakkındaki sorusuna şu cevabı verdi: “*Muhterem arkadaşlar! Soru, Meclis Riyaset Divanı'ndan vâkı olmuştur... Meselenin esasına gelelim. Yüksek heyetiniz burada toplanıyor. Saat üçte, saat on beşte. Sekize dokuza kadar müzakereler cereyan ediyor. Yarım saat konuşan hatip var, bir saat konuşan hatip var, çeyrek saat konuşan hatip var. Sekizde iş bitiyor, Radyo memuru gelecek bütün bu konuşmaların hepsinin ifadelerini zabıtlardan çözecek. Hülasa yapacak. Şunu mu yazayım, bunu mu yazayım, şunu söyledi, bunu söyledi, bunları tağyir edeceğim diyecek... Bunun maddeten imkânı olmadığı meydanda... Hükümetin bu şekilde hareket edilmesi için emir verdiği gelince; hayır arkadaşlar. Suret-i kat'iyede Başbakanlık böyle bir emir vermemiştir”³⁹⁵.*

Bu konuyla ilgili olarak 23 Şubat 1952’de mecliste konuşan Samet Ağaoğlu’nun katı tutumunu şu ifadeler ortaya koymaktaydı: “*Diyorlar ki radyoda muhalefetin istifadesine temin edelim. Derhal şunu söylemek lazımdır. DP’ye bir istifade hakkı tanınmış değildir. Bizim prensibimiz partileri iktidar olsun, muhalefet olsun, radyodan tamamen çıkarmaktır. Mademki devlet radyosudur, mademki devlet inhisarı altındadır, o halde ne iktidarın ne de muhalefet partisinin propagandası radyoda yapılamaz. Radyo hiçbir yerde bir polemik vasıtası olarak kullanılmamalıdır”³⁹⁶.*

Konumuz açısından bu dönemde mecliste yaşanan şu olayda dikkate değerdir. 1952’de CHP Milletvekili Faik Ahmet Barutçu³⁹⁷ meclise Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu’na bir madde eklenmesi teklifinde bulundu³⁹⁸.

³⁹⁴ TBMMTD, IX/XII, s.116.

³⁹⁵ TBMMTD, IX/XII, s.120.; İ. NEZİROĞLU-T. YILMAZ, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, s.136.

³⁹⁶ TBMMTD, IX/XIII, s. 566.

³⁹⁷ Mehmet Faik Ahmet Barutçu, 1894’de Trabzon’da doğdu. Baba adı Ahmet Hami, anne adı Mürvet’tir. İstanbul Hukuk Fakültesi mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler; Serbest Avukatlık, Gazetecilik, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Kurucusu ve Yönetim Kurulu Üyesi, Trabzon “*İstikbal*” gazetesi kurucusu ve başyazarı, Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi İdare Meclis Başkanı, Trabzon Barosu Başkanı, VI., VII., VIII. ve IX. Dönem Trabzon Milletvekili, XVI. ve XVII. Hükümet Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı. Evli ve dört çocuk babasıdır. 14 Mart 1959’da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/ E.T 25.02.2016)

³⁹⁸ TBMMTD, I/ XXII, s.27.

Bu konuda şunları belirtmekteydi: “*TBMM’de grubu bulunan siyasi partiler, seçim zamanlarında mahsus konuşmalarından başka, her sene iptidasında kendi mümessilleri ile Radyo İdaresi arasında tespit edilen program dairesinde bu sene içinde yapılacak siyasi yayınların toplamı on ikiden aşağı olmamak üzere Devlet Radyosu’ndan konuşmaya yetkilidirler... Mecliste en fazla üyesi bulunan muhalefet partisi grubu bütçe hakkındaki görüşünü üç gün içinde radyonun aynı saatinde ve hükümet tarafından yapılan konuşma uzunluğunu aşmamak üzere yayınlayabilir. Cevap hakkının kullanılmasında siyasi partiler Radyo İdaresi arasında çıkacak anlaşmazlığı radyo merkezinin bulunduğu Toplu Basın Mahkemesi ilgililerin müracaatı üzerine aynı günde kesin olarak halleder. Teklifin son fıkrası radyo yayınlarından doğacak suçların ne şekilde mevki muameleye konacağını dairdir...*”³⁹⁹. F. Ahmet Barutçu radyonun seçim dönemleri dışında da siyasi partilerin yararlanmasına açık tutulmasını bir yasa önerisiyle gündeme getirdiyse de bundan bir sonuç alamadı⁴⁰⁰.

Başbakan Adnan Menderes, Antalya’da 1954’te yaptığı bir konuşmada radyonun iktidarda olan parti için kullanılacağını anlatmaktaydı. Kendi açısından radyonun işlevini şöyle açıklamaktaydı: “*Radyo bir devlet vasıtasıdır. Bunu kullanan da hükümettir. Hükümet beyanatı, mesul adamlarının demeçlerini vermek radyonun vazifesidir. Radyo orta malı değildir. Radyoyu onlarla paylaşacak değiliz. Bunu son defa bilmeleri lazımdır. Radyodan partizancılığı kaldırmak tam tarafsız yapmak devletin neşri efkârı mevkiine getirmek için elimizden gelen gayreti sarf etmekteyiz*”⁴⁰¹. Bu ifadeler radyonun partizanca kullanıldığının bir kanıtıydı. Ancak radyo sadece DP döneminde değil, CHP iktidarı döneminde de bu kavramı anımsatacak şekilde kullanıldı.

4 Mayıs 1950’de radyoda başlayan propaganda konuşmaları, seçim gününe kadar devam etti. CHP genel seçimlerde radyoyu partizanca kullandı. Çıkarılan seçim kanunu ile parti, radyodan istediği propagandayı yapabilecekti. Muhalefet radyodan yaptığı konuşmalarda, halktan sadece oy istemedi, aynı zamanda iktidar partisini sert bir dille de eleştirdi. Muhalefet ve iktidar aralarındaki radyo kullanım süresinden dolayı anlaşmazlık yaşadı. Sorun muhalefetçe eleştirildi. Bu durum da

³⁹⁹ Milliyet, 25.04.1952.

⁴⁰⁰ Ö. CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...**, s.44.

⁴⁰¹ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 2015, s.4.

bazı parti temsilcilerinin tutuklanmasına sebep oldu. İktidar partisi ise muhalefet partilerinin tecrübesiz olmasını dile getirdi. İktidar ve muhalefetin bu tutumlarına karşılık, radyonun 1950 seçimlerinde kullanılması demokratikleşme anlamında önemli oldu. DP iktidara gelince radyoyu kendine mal etti. Radyonun muhalefetin eline geçmesiyle CHP kendini muhalefette buldu. Bu seçimlerden sonra CHP radyoyu kullanımından dolayı DP iktidarını eleştirecekti. DP iktidarı ise radyoyu sadece iç meselelerde değil, aynı zamanda dış politikada da kendine mal etmeyi bildi.

D- 1954 GENEL SEÇİMLERİNDE RADYO PROPAGANDASI

1- 1954 Genel Seçimleri Öncesi Radyo Hakkında Kanun Değişikliği

1954'te bütün siyasi partiler şubat ayından itibaren düzenlenen toplantılar, mitingler, basın ve radyo aracılığıyla propaganda çalışmalarına başladı⁴⁰². Konu gereği bu bölümde önceki bölümde olduğu gibi “*propaganda amaçlı olarak kullanılan radyo*” ele alındı. Partilerin radyolarda yaptıkları propaganda konuşmaları incelendi.

1954 Genel seçimleri öncesi iktidar ve muhalefetin isteği doğrultusunda seçim kanunu 17 Şubat 1954'te yeniden düzenlendi. Yapılan değişikliklerle, köy ve mahalle ihtiyar heyeti oluşturulamaması sonucu seçmen kütüklerini hazırlama görevi vali ve kaymakamların görevlendireceği bir heyete devredilecekti. Düzenlenen seçmen kütüklerinin onaylı bir örneği orada örgütlenen partilere verilecekti. Ayrıca seçmen kütüklerinde yapılan değişikliklerin de partilere bildirilmesi öngörülmekteydi. YSK'da da birtakım değişiklikler yapıldı. Üye sayısı on bire çıkarıldı. Yargıtay Başkanı aynı zamanda kurul Başkanı olacaktı⁴⁰³.

Yapılan yeni seçim kanununu 17 Şubat 1954 tarihli meclis oturumunda önceki seçim kanununu eleştirenler de oldu. DP Adana Milletvekili Cezmi Türk, yeni bir seçim kanununa ihtiyaç duyulduğunu belirtmekteydi. O konuşmasında konuyla ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmekteydi: “*Arkadaşlar, önceki seçim kanununda seçim propagandası gayet sınırlıdır. Tek Şefin lütuf ve müsaadesiyle çıkmış olan bu kanun sınırlıdır. Hele köylerde yol üstünde giderayak oturup*

⁴⁰² **Milliyet**, 5 Şubat 1954.

⁴⁰³ **TBMMTD**, IX/XXVIII, s.433-487.

konuşuvermek mümkün değildir... Köylerde yapılacak propaganda sınırlıdır. Altı ay kadar hapis ve 500 lira para cezalarına ihtiva etmektedir”⁴⁰⁴. Cezmi Türk, bu sözleriyle yeni bir seçim kanununa ihtiyaç duyulduğunu ifade etmekteydi.

Muhalefet partileri özellikle iktidar hükümeti kadar radyodan faydalanamamalarından şikâyetçiydiler. Başbakan Adnan Menderes ise muhalefetin radyoda neden yer almayacağını 4 Mart 1954’te şöyle açıklamaktaydı: *“Demokratik idarede aslolan memleketin sevki idaresidir. Prensipleri ve tatbikatı vatandaşa vakti zamanında duyurmaktan esbabı mucibesi ile izah etmekten ibarettir. Yoksa sadece muhalefet ne demiş, muvafakat ne söylemiş, karşılıklı bir münazara tertibiyle milletin hakemliğine gitme şeklinde değildir”⁴⁰⁵.*

Bu kanuna yapılan eleştirilere karşılık Başbakan Adnan Menderes kanunun kabul edilme gerekçesini 8 Mart 1954’te şu şekilde açıklamaktaydı: *“Biz radyo hakkındaki hükmü kendilerini memnun etmek için getirdik. Çünkü mütemadiyen ağır söylüyorsunuz diye şikâyet etmektedirler. Radyoyu kanunda ele almamız; yazmak nasıl bir takım nezahat âdâbına ve vatandaşların haysiyet ve şerefine riayet etmek kaidelerine bağlı ise, Devlet Radyosu’nun da tıpkı bir gazete gibi aynı kaidelere tabi tutulması emel-i halisinden ileri gelmiştir. Bunu beğenmiyor arzu etmiyorlarsa, geri almakta mümkündür”⁴⁰⁶.*

1954 Genel seçimlerinden önce yapılan diğer bir düzenleme de basın ve radyo yoluyla işlenecek suçların kapsamının genişletilmesiydi. Bu değişiklik ile basın ve radyo ile yapılacak suçların cezaları artırılabilecekti. Kanun tasarısı mecliste görüşüldü. 9 Mart 1954’te basın ve radyo yoluyla işlenecek suçlara ağır cezalar getirilen bu yasa TBMM’de kabul edildi⁴⁰⁷.

1954’te siyasi partiler radyo ve diğer basın yayın organlarıyla propaganda çalışmalarına başladı. İktidar ve muhalefetin isteği doğrultusunda seçim kanunu düzenlendi. Yapılan yeni düzenleme muhalefeti memnun etmedi. Ancak bu uygulama CHP iktidarı dönemindeki savcılık denetimi uygulamasına benzerdi. Bu kanun DP’liler tarafından da desteklendi. Basın ve radyo yoluyla işlenecek suçların kapsamının genişletilmesi muhalefetin tatminsizliğinin diğer bir sebebiydi.

⁴⁰⁴ **TBMMTD**, IX/XXVIII, s.447.

⁴⁰⁵ **TBMMTD**, IX/ XXIX, s.221.

⁴⁰⁶ **TBMMTD**, IX/XXIX, s.460.

⁴⁰⁷ **TBMMTD**, IX/XXIX, s.530-572.

2- 1954 Genel Seçimlerinde Partilerin Radyodan Yaptığı Propaganda Konuşmaları

1950’de olduğu gibi 1954 genel seçimlerinde de siyasi partilerce radyoda propaganda yapıldı. Partiler çalışmalarına şubat ayından itibaren başladı⁴⁰⁸. Propagandalar başlamadan önce partiler 12 Nisan’a kadar aday listelerini YSK’ya verdi. Propaganda amaçlı olarak partiler büyük şehirlerde çeşitli toplantı, miting, afiş ve radyolardan da yararlanmaktaydı⁴⁰⁹.

1954 Genel Seçim’i öncesi İzmir’de milletvekillerinin propagandasını yapacak “*Seçim Kervanı*” adında bir teşkilat kuruldu. 500 lira karşılığında adayların propagandası yapılacaktı. Aynı şirket “*Seçim*” adı verilen bir günlük gazete çıkararak bununla da adayların propagandası yapılacaktı⁴¹⁰. Ayrıca bu dönemde propaganda yapması için Ankara’da bir “*seyyar araba*” hizmete sokuldu. Bu araç on iki saat hizmet edecek bir “*sergi radyosu*” idi. Halka konuşmalar bu suretle duyurulacaktı. Ayrıca bu “*seyyar radyo*” başka illere de gidecekti⁴¹¹.

16 Nisan 1954’te Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü tarafından yapılan kura ile partilerin hangi illerde radyodan konuşacağı belirlendi. Radyo ile partilerin yapacağı seçim propagandası, 22 Nisan 1954’te başladı. Partiler Ankara, İzmir ve İstanbul radyolarında konuşacaktı. Ayrıca sadece belli gün ve saatlerde faaliyet gösterebilecekti. DP, CHP ve Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)⁴¹² radyolardan günde iki defa konuşacaktı. Propaganda süresi ise on dakikayı geçemeyecekti. Buna karşılık Türkiye Köylü Partisi (TKP)⁴¹³ ise kanun gereği

⁴⁰⁸ **Milliyet**, 27 Nisan 1954.

⁴⁰⁹ **Milliyet**, 6 Nisan 1954.

⁴¹⁰ **Milliyet**, 16 Şubat 1954.

⁴¹¹ **Zafer**, 22 Ocak 1954.

⁴¹² Cumhuriyetçi Millet Partisi, 27 Ocak 1954’te kapatılan MP’nin yerine 9 Şubat 1954’te kuruldu. İlk şubesi Kırşehir’de açıldı. Genel Başkan Osman Bölükbaşı seçildi ve on sekiz yıl boyunca partinin lideri oldu. Üyeleri arasında; Ahmet Tahtakılıç, Enis Akaygen, Sadık Aldoğan, Saadet Evren Kaçar, Enver Kök, Ertuğrul Akça vardı. 1954’te yapılan gelen seçimlerde % 4 oy alarak beş, 1957’deki genel seçimlerde % 7 oranında oy alarak dört milletvekili çıkardı. 1958’de ise “*Türkiye Köylü Partisi*” ile birleşerek “*Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi*” adını aldı. 1969’da ise “*Milliyetçi Hareket Partisi*” olarak ismini değiştirdi. (Yaşar ÖZÜÇETİN, “*Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kırşehir*”, AEÜEFTB, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.5, (Kasım-2008), s.530; https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyetçi_Millet_Partisi E.T 02.03.2016)

⁴¹³ Türkiye Köylü Partisi, DP içindeki muhalifler tarafından 19 Mayıs 1952’de “*köylüyü savunmak*” propagandasıyla kuruldu. Genel Başkan Remzi Oğuz Arık idi. Yönetim kurulu Ethem Menemencioğlu, Tahsin Demiray, Cezmi Türk ve Yusuf Ziya Eker gibi tanınmış Türkçülerden oluşmaktaydı. Parti, 1954 seçimlerinde başarısız oldu. 1957 seçimleri sonrasında Osman

yirmiden az bölgede seçime katıldığı için günde bir kez on dakika konuşacaktı. Ankara Savcılığı'na yapılacak radyo konuşmalarını kaydedebilmesi için “diktafonlu radyo”⁴¹⁴ kuruldu. Bu sayede savcılar radyo konuşmalarında suç unsuru olup olmadığını tespit edebileceklerdi⁴¹⁵. Bu konuşmalar, 28 Nisan 1954 akşama kadar devam edecekti⁴¹⁶.

Radyoda yapılacak propaganda konuşmaları 22 Nisan 1954'te başladı. Propaganda yayınlarının ilki saat 18:10'da idi. İstanbul Radyosu'nda DP adına ilk konuşmayı İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı⁴¹⁷ yaptı. Yaptığı konuşmada DP'nin dört senede Türkiye'de ekonomi alanında yaptığı yükselişleri anlattı⁴¹⁸. Saat 22:50'de ise DP adına ikinci konuşmayı İçişleri Bakanı Ethem Menderes⁴¹⁹ yaptı. Ethem Menderes ise adalet, asayiş ve kanunlar hakkında parti propagandası yaptı⁴²⁰.

CHP adına ise Kasım Gülek⁴²¹ ve Burhan Felek⁴²² Ankara Radyosu'nda birer propaganda konuşması yaptı. Kasım Gülek, 2 Mayıs 1954'te yapılacak seçimi

Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşerek 1958'de “*Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi*” olarak ismini değiştirdi. (**Cumhuriyet Ansiklopedisi** 1923-2000, II, İstanbul, 1968, s.202.)

⁴¹⁴ Fransızca “*dictaphone*” olarak adlandırılan bu alet bir tür ses alıp kayıt yapma cihazıdır. (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DIKTAFON / E.T 02.03.2016)

⁴¹⁵ **Akşam**, 6 Nisan 1954.; Altan ÖYMEN, **Öfkeli Yıllar**, İstanbul, 2009, s.482.

⁴¹⁶ **Milliyet**, 17 Nisan 1954.

⁴¹⁷ İbrahim Sıtkı Yırcalı, 1908'de Balıkesir'de doğdu. Baba adı Ahmet Şükrü, anne adı Emine Kadriye'dir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Paris Hukuk Fakültesi'nde doktora yaptı. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Serbest Avukat, Bakırköy Bezizyan Ermeni Okulu Öğretmeni, Maliye Müfettişi, “*Balıkesir Postası*” gazetesi sahibi ve başyazarı, “*Zafer*” gazetesi Genel Yayın Müdürü, IX., X., XI. Dönem Balıkesir Milletvekili, IX. Dönem TBMM Başkanvekili, XX.Hükümet Gümrük ve Tekel- İşletmeler Bakanı. Evli ve iki çocuk babasıdır. 29 Aralık 1988'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 02.03.2016)

⁴¹⁸ **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1954.

⁴¹⁹ İbrahim Ethem Menderes, 1899'da İzmir'de doğdu. Baba adı Kadri, anne adı Huriye'dir. Ankara Hukuk Fakültesi mezunudur. Yaptığı görevler şöyleydi; Serbest Avukat, Çiftçi, Aydın Belediye Başkanı, IX., X., XI. Dönem Aydın Milletvekili, XX. Hükümet İçişleri Bakanı. Adnan Menderes'in yakın arkadaşıdır. Aralarında herhangi bir akrabalık yoktur. Evli ve bir çocuk babasıydı. 18 Eylül 1992'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 03.03.2016)

⁴²⁰ **Milliyet**, 22 Nisan 1954.

⁴²¹ Kasım Gülek, 1905'te Adana'da doğdu. Baba adı Mustafa Rıfat, anne adı Tayyibe'dir. Paris siyasi bilimler Okulu Hukuk Fakültesi mezunudur. Newyork Kolombiya Üniversitesi İktisat Fakültesi Bölümü'nde doktora yaptı. Cambridge Üniversitesi'nde finans eğitimi aldı. Almanca, Arapça, Fransızca, İngilizce, Farsça, Rusça, Korece, bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Gülek Limited Şirketi Müdürü, Amerika Merkez Bankası Memuru, VI., VII. Dönem Bilecik Milletvekili, VIII., XI., XII., XIII. Dönem Adana Milletvekili, VII. Dönem Ticaret Komisyonu Bakanı. Bekârdı. 19 Ocak 1996'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 03.03.2016)

⁴²² Burhan Felek 1889'de İstanbul'da doğdu. Hukuk Fakültesi mezunudur. Evkaf İnşaat Başkâtipliği, Ticaret Bakanlığı Müşavirliği, Atletizm Federasyonu Başkanlığı ve İstanbul

kendilerinin kazanacaklarını belirtmekteydi. Ayrıca “*millet parasıyla alınan bombardıman tayareleriyle iç Anadolu ve Karadeniz muntikalarında parti propagandası yapan Menderes'ten bunu hesabını soracağız*” demektedir⁴²³. Burhan Felek ise hayat pahallılığına değindi⁴²⁴. Aynı gün CHP'den Suphi Baykam⁴²⁵ da bir konuşma yaptı⁴²⁶. “

Ankara Radyosu'nda DP adına Atıf Benderlioğlu⁴²⁷ ve Hayrettin Erkmen⁴²⁸ birer konuşma yaptı. Onlar da yine kendi partilerinin propagandasını yaptı⁴²⁹. DP adına konuşan bir diğer hatip ise Fuat Köprülü⁴³⁰ oldu. 23 Nisan'da konuşan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, kendi iktidarları döneminde Türkiye'nin NATO'ya girerek yalnızlıktan kurtulduğunu belirtmekteydi. Ayrıca Yunanistan ve Yugoslavya ile yapılan anlaşmalar ile Türkiye'nin güven içerisinde olduğunu

Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı yaptı. “*Tasvir-i Efkâr*” gazetesi spor ve foto muhabiri olarak çalıştı. Yirmi dokuz sene “*Cumhuriyet*” gazetesinde yazdı. 1982'de öldü. (<http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=1817> E.T 03.03.2016)

⁴²³ Ensar YILMAZ, “*1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Sonuçları*”, **Bartın Üniversitesi Dergisi**, V, S.4, (Ekim-2010), s.544.

⁴²⁴ **Milliyet**, 23 Nisan 1954.

⁴²⁵ Suphi Baykam, 1924'te Adana'da doğdu. Baba adı Bedrettin, anne adı Nafile'dir. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunudur. İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: “*Milli Birlik*” gazetesi sahibi, Türk Talebe Birliği Genel Başkanı, Ankara Tabip Odası İdare Kurulu Başkanı, Yazar, XI. Dönem Adana, XII. ve XIII. Dönem İstanbul Milletvekili. Evli ve iki çocuk babasıdır. Ressam Bedri Baykam'ın babasıdır. 21 Haziran 1996'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 03.03.2016)

⁴²⁶ **Milliyet**, 23 Nisan 1954.

⁴²⁷ Mehmet Atıf Benderlioğlu, 1910'da Yozgat'ta doğdu. Baba adı Hüseyin, anne adı Firdevs'tir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Ankara Kadastro Heyeti Kâtibi, Ankara Sulh Hukuk Mahkemesi Zabıt Kâtibi, Sümerbank Müşavir Avukatı, Serbest Avukatlık, Ankara Belediye Başkanı, X. Dönem Ankara XI. Dönem Yozgat Milletvekili, XI. Milli Eğitim Bakanlığı. Evli ve üç çocuk babasıdır. 27 Nisan 1992'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 03.03.2016)

⁴²⁸ Hayrettin Erkmen, 1915'te Giresun'da doğdu. Baba adı Ali, anne adı Rahime'dir. Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunudur. Cenevre Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde doktora yaptı. Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Maliye Bakanlığı Varidat Umum Müdürlüğü İkinci Mümeyyizi, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Raportörü, IX., X. ve XI. Dönem Giresun Milletvekili XX. ve XXI. Hükümet Çalışma Bakanı. Evli ve bir çocuk babasıdır. 18 Mayıs 1999'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 03.03.2016)

⁴²⁹ **Milliyet**, 23 Nisan 1954.

⁴³⁰ Mehmet Fuat Köprülü, 4 Aralık 1890'da İstanbul'da doğdu. Türk Ordinaryüs Profesör, Tarihçi, Türkolog'tur. Baba adı Faiz, anne adı Hatice'dir. Fransızca, Farsça, Arapça bilmektedir. Yaptığı görevlerden şöyleydi: “*Servet-i Fünûn*” mecmuaları ve “*Tanin*” gazetesi yazarı, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Güzel Sanatlar Akademisi Hocası, İstanbul Darülfünun Edebiyat Bölümü Profesörü ve Dekanı, Tarih Encümeni Reisliği, Türkiyat Enstitüsü Kurucusu, DP Kurucu Üyesi, V., VI., VII. Dönem Kars, VIII., IX., X. Dönem İstanbul Milletvekili, Dış İşleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı. Evli ve iki çocuk babasıdır. 28 Haziran 1966'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 04.03.2016)

vurgulamaktaydı. Pakistan ile yapılan anlaşma ile de Türkiye'nin yeni bir dost kazandığını ifade etmekteydi⁴³¹. Fuat Köprülü bu antlaşmaların NATO ile kurulacak manevi bir bağ olduğunu da vurguladı. DP'nin bu dört yıllık iktidarında ABD'den alınan her türlü yardımın Türkiye ekonomisini geliştirdiğini dile getirmekteydi⁴³².

DP adına İstanbul Radyosu'nda konuşanlardan biri de İstanbul Milletvekili adayı Nazlı Tlabar⁴³³ idi. Yaptığı konuşmada, CHP'yi ülkeyi devletçi, teorikçi, itaatkâr ve sorumluluktan kaçan bir şekilde yönettiğini belirtmekteydi. Ona göre DP ise liberaldi. Liberalist olmayan bir zihniyetin demokrasiden bahsetmesi mümkün değildi. Ayrıca konuşmasında, CHP'nin bir taraftan devletçiliği savunduğunu, diğer taraftan da “milliyetçilik maskesi” altında “sağcılık” yaptığını vurgulamaktaydı⁴³⁴.

Nazlı Tlabar konuşmasına şöyle devam etmekteydi: “*Onların iktisadi anlayışı bir kitleye hazineyi bağlayarak milletin bir kısmını adeta hükümet yapmaktır. Yine de iktisadi hürriyetten mahrum ettiği vatandaşları kelimelerle haklı göstermektedir. İşte Muhterem vatandaş, bir tarafımızda siyasi irtica, diğer tarafımızda iktisadi irtica ve biz bu iki zararlı cereyanın ortasında ve ortada ve bu ortada oluşan bütün şuuruna sahip insanlar olarak ve faziletin ifrad ve tefridin arasında olduğuna inanarak, insan hak ve hürriyetine hürmeti şiar edinerek, milletimizi layık olduğu medeniyete götürmeye çalışıyoruz*”⁴³⁵.

İsmet İnönü de radyodan bir konuşma yaptı. 1954'te İzmir Radyosu'ndan seslendi: “*İktidarın radyoyu sadece kendisinin kullandığına, DP iktidarında basın özgürlüğünün kısıtlandığına, günden güne artan hayat pahalılığına, ticaret*

⁴³¹ TBMMTD, X/I, s.151.

⁴³² Milliyet, 6 Nisan 1954.

⁴³³ Hatice Nazlı Tlabar, 1915'te İstanbul'da doğdu. Baba adı Mazlum, anne adı Fatma Zehra'dır. Almanya Heidelberg Felsefe Bölümü mezunudur. İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Serbest Gazetecilik, Çocuk Bakımevi Sahibi, Belçika Newsexchange Ajansı ve Avusturya “Wiener Illustrierte” dergisi Türkiye Temsilcisi ve Muhabiri, TBMM IX., X. ve XI. Dönem İstanbul Milletvekili, Pakistan ve Amerikan Dostluk Cemiyeti Üyesi, IX. ve X. Dönem TBMM Başkanlık Divanı Katip Üyesi. Evli ve bir çocuk annesidir. 22 Nisan 1971'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 05.03.2016)

⁴³⁴ Akis, 5 Haziran 1954, s.20.

⁴³⁵ Akis, 5 Haziran 1954, s.20.

açığının gittikçe büyüdüğüne” dedi. Ayrıca CHP’nin iktidara gelmesi halinde üniversiteleri özerk hale getireceklerini de vurguladı⁴³⁶.

DP’lilerin bu söylemlerine karşılık CHP’liler radyonun iktidar tarafından propaganda aracı olarak kullanıldığını savunmaktaydı. CHP’li Sadi Irmak meclisteki partilere seçim saatleri dışında da devlet radyosundan yararlanma fırsatının verilmesi düşüncesindeydi. Bu doğrultuda meclise bir kanun teklifi getirmeleri gerektiğini düşünmekteydi. Çünkü radyo, iktidar ve muhalefet arasında bir sorun oluşturmaktaydı. Bu nedenle bu meselenin hemen çözülmesi gerekmektedir⁴³⁷.

İsmet İnönü de 26 Nisan 1954’te Ankara Radyosu’nda yaptığı bir konuşmada, iktidarın pahallılığa karşı hiçbir önlem almadığını belirtmekteydi⁴³⁸. CHP sözcülerinin seçim meydanlarında yaptığı konuşmalar, radyo haber bültenlerinde verilmemekteydi. Nisan ayının sonunda partilerin radyo konuşmalarına sıra geldiğinde tartışmaların üslubu düzelmedi. Aynı üslup radyoya da yansdı. Başbakan Adnan Menderes Trabzon ve Giresun’da, CHP genel başkanına hitaben şunları söylemekteydi: “*İstesem bugün Meclisi toplar, bir kanun çıkarır, bununla muhalefetin canına ot tıklarım*”⁴³⁹.

İsmet İnönü de Adnan Menderes’in bu hitabına şöyle karşılık vermektedir: “*Bugünkü iktidar, devlet işinde her türlü mesuliyet hissinden mahrumdur. Başbakan, ahlak kaidelerini, devlet adamının mesuliyet duygularını, hepsini reddetmiştir. Küfür sözleriyle düşmanlık yayıyor. Çılgın bir haldedir. Ağzından çıkanı kulağı duymuyor*”⁴⁴⁰. Partiler, 28 Nisan’da son propaganda konuşmalarını yaptı. İstanbul Radyosu’nda DP hükümeti adına Adnan Menderes, CHP adına İsmet İnönü, CMP adına da Ahmet Oğuz⁴⁴¹ söz aldı⁴⁴². CHP ise savcı denetimi

⁴³⁶ E. YILMAZ, “1954 Seçimlerinin Önemi...”, s.544.

⁴³⁷ BCA, 490.01.1393.623.1.10,11.

⁴³⁸ **Muhalefette İsmet İnönü, Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazlarıyla**, (DrI: Sabahat Erdemir), İstanbul, 1956, s.283,284,285.

⁴³⁹ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.61.

⁴⁴⁰ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.61.

⁴⁴¹ Ahmet Oğuz, 1912’de Eskişehir’de doğdu. Baba adı Mehmet, anne adı Havva’dır. Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu mezunudur. Berlin Üniversitesi’nde doktora yaptı. Almanca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü, İstanbul Şubesi Buğday İşleri Şefi ve Satış Amiri, Tüccar, VII. Dönem Eskişehir, XII. Dönem İstanbul Milletvekili, Kurucu Meclis Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Temsilciliği, Ticaret Bakanı. Evli ve iki çocuk babasıdır. 18 Eylül 1972’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html E.T 06.03.2016)

⁴⁴² **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1954.

altında bulunan radyodan duyuramadığı sloganları afişlerle halka yansıttı. “*Partizan İdareye Paydos*” sloganını tüm ülkeye yaydı⁴⁴³.

1954 Genel Seçimleri öncesi diğer muhalif partiler de propaganda faaliyetinde bulundu. CMP dış ticaret açığına dikkat çekerek DP Hükümetini sıkıştırmaya çalıştı. İktidarın ekonomik anlamda yanlış bir dış politika izlediğini de vurgulamaktaydı⁴⁴⁴. TKP ise özellikle köylünün kalkınmasını, eğitim-öğretimde yenileşmenin gerçekleştirilmesini, partilerin hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınmasını ve hayat pahalılığının sonlandırılmasını dile getirdi⁴⁴⁵.

2 Mayıs 1954'te seçimler yapıldı. Sonuçlar, Anadolu Ajansı ve Ankara Radyosu tarafından her saat başı duyurulmaktaydı. Katılım oranı % 88 idi. Seçimi kazanan parti ise % 58,4 oy alarak 503 milletvekili çıkararak DP oldu. 1954 seçimlerinde de DP ikinci kez iktidara geldi⁴⁴⁶. CHP bu seçimde Malatya, Sinop ve Kars'ta toplam 31, CMP Kırşehir'de 5, Bağımsızlar ise 2 milletvekili çıkarabildiler⁴⁴⁷. Ancak bir gün sonra Tunceli'den CHP Milletvekili seçilen Arslan Bora⁴⁴⁸ ve Fethi Ülkü⁴⁴⁹ istifa edip DP geçti. Böylece CHP'nin milletvekili koltuk sayısı 29'a düştü⁴⁵⁰. 3 Mayıs günü Adnan Menderes tekrar kendi partisinin kazandığını basın mensuplarına verdiği demeçlerle açıklamaktaydı DP'yi tekrar seçen vatandaşlara teşekkür etti⁴⁵¹.

Adnan Menderes 30 Haziran 1954'te seçim sonuçlarını değerlendirirken radyonun kullanımına da değindi: “*Devlet radyosu her şeyden evvel bir terbiye ve*

⁴⁴³ **Cumhuriyet**, 30 Mart 1954.

⁴⁴⁴ **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1954.

⁴⁴⁵ **Cumhuriyet**, 28 Mart 1954.

⁴⁴⁶ **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1954.

⁴⁴⁷ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1950-1977-MVSecimleri/Turkiye.pdf>/ E.T 07.03.2016

⁴⁴⁸ Arslan Bora, 1914'te Tunceli'de doğdu. Baba adı Ali, anne adı Emine'dir. Harp Okulu mezunudur. Fransızca, İngilizce, Kürtçe ve Almanca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledi: Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harekat Başkanlığı tank Müşavirliği, Hamburg Başkonsolosluğu ateşeliği, TBMM X., XI. Dönem Tunceli milletvekilliği. Evli ve iki çocuk babasıdır. 27 Ocak 1971'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/ E.T 07.03.2016)

⁴⁴⁹ Mehmet Fethi Ülkü, 1918'de Elazığ'da doğdu. Baba adı Ali, anne adı Fatma'dır. Gazi Eğitim Enstitüsü Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünü mezunudur. Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledi: Elazığ Belediyesi Komiseri, Erzurum ve Elazığ liseleri Fransızca öğretmeni, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Veremle Savaş Derneği üyesi, yazar, X., XI., ve XII. Dönem Tunceli Milletvekili, Avrupa Konseyi üyeliği. Evli ve üç çocuk babasıdır. 10 Kasım 2001'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/ E.T 08.03.2016)

⁴⁵⁰ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1954.

⁴⁵¹ **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1954.

kültür müessesesidir. Bunun dışında herhangi bir şekilde ondan istifadeye kalkışmak, hatta daha ileriye gidip seçim gibi heyecanlı bir zamanda bu kültür müessesesini başka türlü halka tanıtmak doğru bir şey değildir”⁴⁵².

Bu dönemde Radyo Gazetesi de radyonun partizan sıfatını kazanmasında etkili oldu. Özellikle Radyo Gazetesi'nin bir yorum ve değerlendirme programı olmaktan giderek uzaklaşması ve bir haber bültenine dönüşmesi buna bir örnekti. Radyo Gazetesi'nin partizanlaşması geçirdiği değişimle ilgiliydi. Ayrıca Radyo Gazetesi'nde 1954'ten sonra, “*dış olay ve gelişmelere yer verilmesi*” ilkesinden vazgeçilmesi de bunun sebebiydi. Buna karşılık, yurtiçi olaylar ve gelişmeler programın kapsamına sokuldu. Yurtiçi olay ve gelişmelerin programın kapsamına sokulması olumlu bir adımdı. Ancak söz konusu programın haber bültenine dönüştürmesi olumsuzdu⁴⁵³.

İktidar ve muhalefet arasındaki politik tartışmanın yükseldiği zamanlarda Radyo Gazetesi programı, iktidar için bir polemik aracıydı. Radyo Gazetesi, başbakanlıkta ve Başbakanın yönlendirmeleri doğrultusunda hazırlandı. Radyo Gazetesi, başbakanlıkta hazırlanmakta ve yayından kısa süre önce radyo evine yollanmaktaydı. Program içeriği, radyo yöneticilerine mikrofonda okunmaktaydı⁴⁵⁴.

Yukarıda da ifade edildiği üzere: Genel Seçim öncesi milletvekillerinin propagandasını yapacak “*Seçim Kervanı*” adında bir teşkilat kuruldu. Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü tarafından yapılan kura ile partilerin hangi illerde radyodan konuşacağı belirlendi. DP iktidarı da “*savcılık denetimini*” CHP gibi uyguladı. Radyodan bütün partiler propaganda konuşmalarını yaptı. Bu dönemde “*Radyo Gazetesi*” de radyonun “*partizan*” sıfatını kazanmasında etkili oldu. Bu gazete iktidar tarafından yönlendirilmekteydi. Seçim sonuçları muhalefetin başarısızlığıyla sonuçlandı. Çünkü DP ikinci kez iktidar olmuştu.

⁴⁵² TBMMTD, I/X, s.327.

⁴⁵³ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.310.

⁴⁵⁴ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.310.

3- Radyonun Partilerce Kullanılmasının Yasaklanması ve Buna Gösterilen Tepkiler

DP Hükümeti, meclis seçim dönemlerinde siyasi partilere tanınan radyodan propaganda yapma hakkını, “30 Haziran 1954’te 6428 sayılı kanun” ile kaldırdı. Kanun, siyasi partilere propagandayı yasaklamaktaydı. Ancak hükümet üyelerine, devlet ve hükümet görevlilerine serbestti. Kanunun kırk altıncı maddesi bu yeni düzenlemeyi propaganda sayılmayan uygulamaları şöyle açıklamaktaydı: “Devlet ve hükümet işlerinde vazife alanların bu işler etrafında yapacakları konuşmalarla ilgili daire ve kurumların kendi faaliyetlerini gösterir şekilde hazırlayacakları her türlü matbaa seçim propagandası sayılmaz”⁴⁵⁵.

DP’li Isparta Milletvekili Sait Bilgiç⁴⁵⁶ ise kanunun bu maddesine karşı çıkmaktaydı. Kanunun reddini 1954’te şöyle istemekteydi: “Tasarının kırk altıncı maddesinin reddini ve siyasi partilerin seçimler sırasında radyodan istifadelerini mümkün kılan eski hükmün devamını arz ve teklif ederim”⁴⁵⁷.

Sait Bilgiç’in dışında bu kanuna karşı çıkanların başında muhalifler gelmekteydi. Muhalefetin bu hareketine karşı, 30 Haziran 1954’te Başbakan Adnan Menderes kanunla radyodan yapılacak propaganda hakkının kaldırılmasının sebeplerini şöyle açıklamaktaydı: “Şimdi bu radyodan kaldırdığımız konuşma hakkı nasıl bir haktır? Dört senede bir kullanılacak bir hak. Çıkacak orada iki laf söyleyecek, bilhassa burada olduğu gibi tahrifat yaparak konuşacak, kaleminden kan damlayan arkadaşlarımız bu şekilde on dakika konuşacak, DP’nin dört senelik idaresinin bütün köylere kadar nüfuz eden çalışmaları ortadan silinecek ve devlet çapında da uzak şubelere kadar yayılmış o işler millet tarafından görülmeyecek, takdir olunmayacak. Sadece radyoda on dakika konuşmakla bütün işler olup bitecek, buna imkân yoktur. İşte muhalefetin elinden alınan böyle bir silahtır. Fakat onlara göre bundan sonraki muhalefete kelimeyi şahadet getirmek düşmektedir. Böyle konuşmak bu yüksek kürsünün ehemmiyeti, ciddiyeti ve kutsiyeti

⁴⁵⁵ TBMMTD, X/I, s.339.

⁴⁵⁶ Mehmet Sait Bilgiç, 1920’de Isparta’da doğdu. Baba adı Mehmet Sadık, anne adı Kadriye’dir. Ankara Hukuk Fakültesi mezunudur. Yaptığı görevler şunlardır: Köy Öğretmeni, Nahiye Müdürü, Gümüşhane Yargıç Yardımcısı, Milliyetçiler Derneği Genel Başkanı, X. Dönem TBMM Başkanlık Divanı Kâtip, IX., X. ve XI. Dönem Isparta, XIII., XIV., XV. ve XVI. Dönem İstanbul Milletvekilliği. Evli ve bir çocuk babasıdır. 13 Ağustos 1988’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/ E.T 29.02.2016)

⁴⁵⁷ TBMMTD, X/I, s.339.

ile mütenasip olmayan mübalağalardır. Hatta şaka yerine alınacak kadar hakikatle asla irtibatı olmayan mübalağalardan ibaret kalacak”⁴⁵⁸.

Bu olaydan bir yıl sonra, “6-7 Eylül Olayları”nın⁴⁵⁹ yaşandığı günlerde, DP’nin radyo üzerinden yaptığı partizan tutum devam etmekteydi. Muhalefet ise iktidarı bu olaylar karşısındaki tutumundan dolayı her zamankinden daha fazla eleştirdi. Adnan Menderes, DP’ye yapılan sert eleştirilerden dolayı geri adım attı⁴⁶⁰.

Adnan Menderes 20 Şubat 1955’te konu hakkında şu açıklamayı yapmaktaydı: “Size söz veriyorum. Maliye Vekili’nin de sözleri radyoda söylenmeyecek. Ne sizin ne bizim radyoda sözlerimiz geçmesin ne olur? Fransa’da on altı tane parti var. Mikrofonun başında bunlar sabahtan akşama kadar konuşuyorlar mı? Dünyada böyle bir şey yoktur. Soruyorum size, radyo yokken demokrasi yok muydu? Radyo meselesini vatanın birinci meselesi haline getirdiniz. Radyoda taraftar neşriyatı, politik neşriyatı, propagandaya taalluk eden neşriyatı durdurduk. Böyle bir şey olursa dostane dikkatinizi çekin. Nazarı dikkate alacağımızı görürsünüz. Lehimize olduğu gibi aleyhimize de oluyor. Radyoyu mekteplerdeki münazara gibi kullanmayız. Münazara heyeti karşılıklı inip çıkacak. Horoz mu dövüştürüyoruz? Biz hükümet icraatını konuşuyoruz. Hakikaten sekiz-on seneden beri Türk milletinin sinirlerini o derece gerdi ki, olgun bir millet olmasa hadiseler çıkardı. Ne lüzum var...”⁴⁶¹.

⁴⁵⁸ Cumhuriyet, 8 Şubat 2015, s.4.

⁴⁵⁹ Türk siyaset tarihinde “6-7 Eylül olayları” olarak geçen bu olaylar, 6-7 Eylül 1955’te İstanbul’da yaşanan başta Rumlar olmak üzere diğer azınlıklara yönelik yağma hareketinin adıdır. 5 Eylül 1955 gecesi Atatürk’ün Selanik’teki evinin bulunduğu bahçenin yakınında bir bombanın patlaması bu olayların sebebi oldu. Radyodan saat 13:00’te “Atatürk’ün Selanik’teki doğduğu ev ile Türk konsolosluğu arasında bir bomba patladı” açıklaması yapıldı. Bazı gazetelerin “atamızın evi bomba ile hasara uğradı” manşetini atması siyaset tarihimize “6-7 Eylül Olayları” olarak geçen kitle hareketinin sebebi oldu. Başbakan Adnan Menderes saldırıların kontrol edilememesi üzerine sıkıyönetim ilan etti. (Şerif DEMİR, “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları”, İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S.12, (Haziran-2007), s.42.); Recep Murat GEÇİKLİ, Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, İstanbul, 2016, s.342-344.

⁴⁶⁰ Z. SÖZER, Halkın Sesinden...,s.66.

⁴⁶¹ TBMMZC, X/V, s.381.

Bu yasağa karşılık TKP Genel Başkanı Tahsin Demiray⁴⁶², 14 Eylül 1955'te Başbakan Adnan Menderes'ten radyoda propaganda yapmak için izin istedi. Tahsin Demiray şunları söylemekteydi: *“Partimizin 25 Eylül'de yapılacak olan il genel meclisleri seçimlerine girme kararı malumunuzdur. Son olarak tatbik edilen örfi idare kanunu ile propaganda ve toplantılar yasak edilmiştir. Bu şartlar altında partimiz fiilen seçim işlerini yürütemez ve mücadelesini yapamaz bir duruma düşmüştür. Partimizin prensiplerini, programını vatandaşlarımıza etrafi ile arz edebilmek için İstanbul, İzmir ve Ankara radyolarında bir hafta müddetle ve her akşam ikişer defa onar dakika veya bir defa on beş dakika konuşulmasına müsaade edilmesini partimizin Başkanlık Divanı kararı ile ehemmiyet ile arz ve rica ederim”*⁴⁶³. Fakat bu izin Adnan Menderes tarafından şu gerekçelerden dolayı verilmedi: *“Milli iradenin tecelli-i vesilesini teşkil eden seçimlere iştirak kararı vermek suretiyle partice göstermiş olduğunuz ileri görüşe teşekkür eder, milletvekilleri seçimin son madde-i hükmü karşısında radyo ile seçim propagandası yapmak imkânının bulunmadığını saygılarımla bildiririm”*⁴⁶⁴.

Bu olaya benzer bir olay da 1948'de gerçekleşmişti. O dönemde muhalefet tarafında bulunan DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın yaptığı açıklama buna benzerdi. Celal Bayar, 1946'da seçimlerin bitiminden sonra bir ilçede seçim sonuçlarının il seçim kuruluna bildirilmeden vatandaşların radyoda dinlemesini kendilerine yapılan bir haksızlık olarak görmekteydi. O, Çorum'daki seçim sonuçlarının ve CHP'den kimlerin kazandığının radyodan halka dinletilmesini seçim adaletine uymadığını belirtmekteydi⁴⁶⁵.

Bu olayın benzerini DP, CHP'ye 1957 seçimlerinde yaşatacağı. 1957 seçimlerinden üç gün sonra sonuçlarla ilgili basın toplantısı düzenleyen Devlet Bakanı Emin Kalafat⁴⁶⁶ konuyla ilgili kendisine sorulan bir soruya karşılık olarak

⁴⁶² Tahsin Demiray, 1903'te İstanbul'da doğdu. Baba adı Ali, anne adı Hanife'dir. İstanbul Öğretmen Okulu ve Fen Fakültesi II. Sınıf terk. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Öğretmenlik, Türkiye Yayınevi sahibi, TKP kurucu üyesi, Adalet Partisi kurucu üyesi, XII. Dönem TBMM AP İstanbul Milletvekili. Evli ve bir çocuk babasıydı. 25 Haziran 1971'de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 29.02.2016)

⁴⁶³ **BCA**, 30.100.19.110.10.

⁴⁶⁴ **BCA**, 30.100.19.110.10.

⁴⁶⁵ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.67.

⁴⁶⁶ Emin Kalafat, 1902'de Selanik'te doğdu. Baba adı Ali, anne adı Atiye'dir. Siyasal Bilgiler Okulu Maliye Bölümü mezunudur. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şunlardır: Maliye Müfettiş Muavini, Maliye Bakanlığı Müfettişi, Teftiş Kurulu Başkan Yardımcısı, Maliye Başmüfettişi, IX., X. ve XI. Dönem DP Çanakkale Milletvekili, XX. ve XXI. Dönem Hükümet Gümrük ve Tekel

şöyle cevap verdi: “Seçim günü öğleden sonra radyonun neşriyatı propaganda mahiyetinde imiş. Hâlbuki seçim günü tasnif edilen sandıklara ait müteferrik neticelerin radyo ile verilmesi milli iradenin tecellisi gibi bir hadise etrafında umumi efkârı bir an evvel tenvir etmesi gayesine matuf ve propaganda ile alakası olmayan alelade bir haber verme hizmetinden ibarettir. Esasen radyodaki müteferrik seçim neticelerine göre birkaç yüz seçmenin şu veya bu partiye rey vermiş olmasını bildiren bu haberler üzerine, seçmenin seçim serbestisini kaybederek korkuya kapılıp, o bir kaç yüz rey kazanan parti lehine oy vereceğini sanmak, Türk seçmeninin akli selimine, civanmertliğine, siyasi olgunluğuna hakaret etmekten başka bir mana ifade etmez”⁴⁶⁷.

İktidar ve muhalefet arasında geçen diğer bir tartışma konusu ise 1957 Milletvekili genel seçimlerinde yaşanacaktı. Radyonun muhalefet tarafından kullanımının yasaklanmasından dolayı iktidar ve muhalefet arasındaki tartışmalar bu seçimlerde de büyüyecekti. Seçim kampanyalarının yapıldığı bu yıl, Cumhuriyet tarihinin en sert seçim mücadelesinin olduğu yıl oldu. Bu dönemde iktidar ve muhalefet partileri seçimi kazanmak için elinden gelen her şeyi yapacaktı. DP, radyoyu bu seçimlerde de propaganda aracı olarak kullanacaktı⁴⁶⁸. 1957 Genel seçimleri bir sonraki bölümde anlatılacaktır.

DP iktidarı, siyasi partilere tanınan “*radyodan propaganda yapma*” hakkını, 1954’te kaldırdı. Bu duruma muhalefetten sert eleştiriler oldu. DP’lilerden bazı milletvekilleri de bunu eleştirdi. DP’nin “*partizanca*” tutumu “6-7 Eylül Olayları”nda da yaşandı. Radyo, muhalefetin deyimiyle “*iktidarın malı*” olmuştu. Bazı partiler yasaktan sonra iktidardan radyodan faydalanma hakkı istedi. Milletvekili genel seçimlerinde yaşanan radyonun muhalefete yasaklanması iktidar için ileride büyük bir sorun olacaktı. Bu durum muhalefetçe durdurulmaya çalışıldı. Fakat bunda başarılı olunamadı. Çünkü “*etkin güç*” artık onlarda değildi.

Bakanı, XXII. Hükümet Devlet Bakanı. Evli ve iki çocuk babasıdır. 10 Kasım 1984’te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/ E.T 30.02.2016)

⁴⁶⁷ M. AKSOY, **Partizan Radyo...**, s.121,122.

⁴⁶⁸ Z. SÖZER, **Halkın Sesinden...**,s.67.

E- 1957 GENEL SEÇİMLERİNDE VE SONRASINDA RADYO VE PROPAGANDA ANLAYIŞI

Radyonun 1954 genel seçimleri öncesinde muhalefete yasaklanmasından sonra DP'nin yaptığı propaganda her yerde radyodan duyulmaktaydı. Muhalefet ise sadece gazetelerde sesini ve propagandasını yapabilmekteydi. Muhalefet bu konudaki eleştirilerini sert bir üslupla dile getirmekteydi. Başbakan Adnan Menderes ise 30 Haziran 1954 günü yaptığı konuşmada muhalefetin üslubundan dolayı yasağın konulduğunu söylemekteydi ⁴⁶⁹ : “*Radyoda konuşmanın, meydanlarda konuşmanın adabını öğrenelim. Ondan sonra hak isteyelim. Bugün muhalefet partileri işte bu sebepten devlet radyosunu kullanmaktan mahrumdur*”⁴⁷⁰.

1958 Mayıs ayında yapılması gerekli olan genel seçimlerin 1957'nin Eylül ayına alınacağına dair söylentiler çıkınca, muhalefet partileri erkenden çalışmalara başladı. Muhalefet partileri propaganda faaliyetlerine ve gezilere başladı. Hürriyet Partisi (HP)⁴⁷¹ ise hızlıca teşkilatlanmaya çalıştı⁴⁷². Fakat bu dönemde Türkiye'de bir milyona yakın radyo bulunmaktaydı. Ayrıca gazeteler köylere ulaşamamakta ve bu da radyoyu dönemin en güçlü propaganda aracı haline getirmekteydi⁴⁷³.

Genel seçimler 27 Ekim 1957'de yapılması kararlaştırıldı. CHP ve DP arasında seçim kampanyası sert geçti. CHP'li milletvekili Sırrı Atalay konuyla ilgili şunları söylemekteydi: “*Menderes bütün sözlerinin hesabını verecektir. Müstakil bir mahkeme kuracağız ve Menderes mahkeme huzurunda bütün iktidarın hesabını verecektir. Neticeyi bu mahkeme tayin edecektir*”⁴⁷⁴.

⁴⁶⁹ Akis, 19 Ocak 1957, s.8.

⁴⁷⁰ TBMMTD, X/I, s.321.

⁴⁷¹ Hürriyet Partisi, DP'den ayrılan on dokuz muhalif milletvekili tarafından 20 Aralık 1955'te kuruldu. Genel Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ, Genel Sekreteri İbrahim Öktem, kurucusu ise Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'ydu. “6-7 Eylül Olayları”ndan sonra Fuat Köprülü, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin ve Mükerrer Sarol önde gelen isimler parti yönetimini sert bir şekilde eleştirdi. 7 Kasım 1955'te ayrı bir parti olarak örgütlenmeye karar veren on dokuz muhalif 20 Aralık 1955'te partiyi kurdu. Ancak 1957 seçimlerinde başarı sağlayamadı. Seçimlerden sonra 24 Kasım 1958'de parti kapatıldı. (Diren ÇAKMAK, “*Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)*”, Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi, II, S.3, (K15-2008), s.154.)

⁴⁷² Cumhuriyet, 17 Mayıs 1957.

⁴⁷³ Akis, 20 Haziran 1957, s.7.

⁴⁷⁴ Cem EROĞUL, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, 1990, s.125.

1950'deki Seçim Kanununun yüz otuz dördüncü maddesinde şöyle denilmekteydi: “Oy verme gününden önceki üç gün içinde ve oy verme gününde umumi ve umuma açık yerlerde seçim propagandası için toplantı ve bu maksatla propaganda yapanlar veya yayınlarda bulunanlar veya her ne suretle olursa olsun seçimin düzenli bozabilecek veya oy vermenin tam bir serbestlik içinde yapılmasını tehdit edebilecek mahiyette söz ve yazı ile propaganda yapanlar altı aya kadar hapis veya 500 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır”⁴⁷⁵.

Bu madde DP tarafından 1957'de yok sayıldı. Çünkü 27 Ekim 1957 günü seçim bitmeden üç saat önce sonuçlar radyodan açıklanmaya başladı. Bu seçmeni psikolojik olarak etkilemeye yönelik bir uygulamaydı. Hâlbuki 21 Şubat 1950 günü Resmi Gazete'den yayınlanan kırk yedinci madde bu uygulamanın aksini ifade etmekteydi: “Radyolarda propaganda oy verme gününden önceki onuncu gün sabahından üçüncü gün sabahına kadar devam eder”⁴⁷⁶.

27 Ekim 1957'de oy verme işleminin sona ermesinden üç saat önce radyolardan seçim sonuçları açıklanmaya başlanınca, CHP buna itiraz etti. Yayının durdurulması için radyo yönetimine ve Yüksek Seçim Kurulu'na başvurdu. İsmet İnönü'nün konu hakkında şunları söylemekteydi: “Radyo kanunlara aykırı ve insanların bildiği manevi ölçüler dışında kullanılmıştır. Vatandaş oy verirken radyonun aldatıcı tesiri altında tutulmuştur. Radyonun seçim gününde seçim esnasında ve tasdik zamanında vatandaşı aldatmak için kullanıldığı mahkeme hükmü ile ve diğer aşikar delillerle sabittir... 27 Ekim günü radyonun faaliyeti kanunsuzluğun ve seçim emniyetine tecavüzün ayrı bir misalidir. Biz öğle üzeri Devlet Bakanı Bay Fatin Rüştü Zorlu'ya müracaat ettik. 1954'te yapıldığı gibi oy verme devam ederken radyonun neşriyatına seçmen üzerinde tesir ettiğini tecrübe etmiş olduğumuzu bildirerek bu sefer yapılmamasını istida ettik. Seçim kanunu yüz otuz dördüncü maddesini zikrettik. Bu müracaatı müteakip etraftan haber aldık. Radyo saat 14:00'ten itibaren seçim neticeleri vermeye başlayacağını zaten bildirmiş... İstanbul'da sandık yakınlarına alıcı makine koydular. Vilayetlerde radyoyu hoparlöre bağlayarak, şehirleri ve sandıklara verdiler. Vilayetlerin devam eden şikâyetlerine Yüksek Seçim Kurulu, telgrafla cevap vererek radyo idaresini

⁴⁷⁵ Resmi Gazete, S.7438, (21 Şubat 1950), s.17812.

⁴⁷⁶ Resmi Gazete, S.7438, (21 Şubat 1950), s.17804.

yazıyordu. Ancak radyo idaresi tarafından seçimini ifsadı suçu hiçbir kanun ve en yüksek mahkeme hükmü tanımaksızın sonuna kadar devam etmiştir”⁴⁷⁷.

Buna karşı çıkan CHP'liler yayını durdurmak istedi. Bunu için YSK'ya başvurdu. Kurul yayının durdurulmasına 27 Ekim 1957'de karar verdi. Karar şu şekildeydi: “Radyo saat on dörtten itibaren seçim neticelerini yayınlamaya başlayacağını öğle ajansı yayından bildirmiştir. Seçim neticelerinin resmen malum olmadan, hususi bilgilerle ilan edilmesi milletvekilleri seçimi kanunu yüz otuz dördüncü maddesine aykırıdır. Seçim saat 17'de son bulup neticeler seçim kurullarınca tespit edilmeden radyo tarafından yapılacak neşriyat oyunu kullanmayan milyonlarca vatandaşın reyini tam bir serbestlikle kullanmasına tesir edebileceği gibi, vatandaşlar arasında telâş yaratmak suretiyle seçimin düzenini de bozabilecek mahiyettedir”⁴⁷⁸.

Seçim yasağını ihlal eden DP'ye yapılan eleştirilere karşılık, DP'li Emin Kalafat 31 Kasım 1957'de şu karşılığı vermekteydi: “Seçim günü öğleden sonra radyonun neşriyatı propaganda mahiyetinde imiş ve vatandaşı şaşırtmış imiş. Hâlbuki seçim günü tasnif edilen sandıklara ait müteferrik neticelerin radyo ile verilmesi milli iradenin tecellisi gibi bir hadise etrafında umumi efkârı bir an evvel tenvir etmesi gayesine matuf ve propaganda ile alakası olmayan alelade bir haber verme hizmetinden ibarettir”⁴⁷⁹.

Seçimler, 27 Ekim 1957'de yapıldı. Seçimlere katılım oranı % 76 idi. Seçimi kazanan parti % 48,6 oy alarak 424 milletvekili çıkaran DP oldu. DP, 44 ilde tamamen kazandı. CHP ise 18 ilde kazanarak 178 milletvekili çıkardı. HP 4, CMP ise bir ilde kazanarak 4 milletvekili çıkarabildiler⁴⁸⁰.

Seçim kanununda “30 Haziran 1954 tarihli 6428 sayılı kanun”da kırk beşinci madde kaldırıldığı için siyasi partilerin seçimlerde radyo ile propaganda yapması yasaklandı. Kaldırılan bu madde muhalefetin radyo propagandası yapmasını yasaklıyorken, kanunun kırk altıncı maddesi ise iktidarın bundan faydalanabilmesine imkân tanımaktaydı. Kırk altıncı maddede şöyle denilmekteydi:

⁴⁷⁷ M. AKSOY, **Partizan Radyo...**, s.134.

⁴⁷⁸ M. AKSOY, **Partizan Radyo...**, s.127.

⁴⁷⁹ M. AKSOY, **Partizan Radyo...**, s.121,122.

⁴⁸⁰ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1950-1977-MVSecimleri/Turkiye.pdf> / E.T 28.02.2016

“Devlet ve hükümet işlerinde vazife alanların bu işler etrafında yapacakları konuşmalarla ilgili daire ve kurumların kendi faaliyetlerini gösterir şekilde hazırlayacakları her türlü matbaa seçim propagandası sayılmaz”⁴⁸¹. Bu nedenle 1957 seçimleri öncesi diğer partiler radyo ile seçim propagandası yapamamıştır.

İktidar ve muhalefet arasında diğer bir tartışma konusu da “*Meclis Saati*” adlı radyo programıydı. Programın diğer bir adı “*Büyük Millet Meclisi'nde Bugün*” idi. Bu program 1950’de saat 22:00’de yayınlanmaktaydı. Programda o günkü meclis çalışmalarıyla ilgili haberler verilmekteydi. Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü görevlileri tarafından hazırlanmaktaydı. Muhalefete göre bu program, DP iktidarının ilk yıllarından itibaren “*partizan*” bir anlayış içinde yayın yapmaktaydı. Bu program uzun yıllar Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü memurlarından Feti Kardeş tarafından sunuldu⁴⁸².

DP Milletvekili Cezmi Türk, partisi iktidarda olduğu halde radyonun tek bir parti tarafından kullanılmasından şikâyetçiydi. O, iktidarın hoşuna giden muhalefet milletvekillerinin sözlerinin “*Meclis Saati*” programında uzunca verildiğini vurgulamaktaydı. Bunun aksine kendisi gibi iktidara zıt görüşte olan milletvekillerinin ise konuşmalarının ters aksettirildiğini belirtmekteydi. CHP Milletvekili Bülent Ecevit⁴⁸³ de bu tartışmalara katılanlar arasındaydı. Ona göre radyo, meclisin en üst organıydı. Bu nedenle yapılan faaliyetlerin de dikkate alınması gerektiğini belirtmekteydi⁴⁸⁴.

Cezmi Türk gibi radyodan şikâyetçi olan başka bir DP’li de Cemal Tüzün⁴⁸⁵ idi. Kocaeli Milletvekili Cemal Tüzün şikâyetini şöyle dile getirmekteydi: “*Samimi*

⁴⁸¹ TBMMTD, X/I, s.339.

⁴⁸² Z. SÖZER, *Halkın Sesinden...*,s.62.

⁴⁸³ Mustafa Bülent Ecevit, 1925’te İstanbul’da doğdu. Baba adı Mehmet Fahrettin, anne adı Fatma Nazlı’dır. Robert Koleji mezunudur. İyi derecede İngilizce bilmektedir. Yaptığı meslekler şunlardı: Gazetecilik, şair, yazar, “*Son Havadis*”, “*Halkçı*”, “*Yeni Ulus*”, “*Ulus*” gazeteleri yazarı, “*Forum*” ve “*Pazar Postası*” dergileri yazarı, ABD Winston-Salem Kentinde “*Journals Sentinel*” gazetesi misafiri yazarı, Milletlerarası Basın Enstitüsü ve Milletlerarası Sanat Tenkitçileri Derneği Asli Üyesi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Dış Yayın Dairesi ve Londra Basın Ataşeliği Mütercimi ve Memuru, “*Ulus*” gazetesi Yazı İşleri Müdürü, Avrupa Konseyi Üyesi, TBMM’de XI. ve XII. Dönem Ankara, XIII., XIV., XV., XVI. ve XIX. Dönem Zonguldak, XX. ve XXI. Dönem İstanbul Milletvekili. Evli. 5 Kasım 2006’da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/E.T.30.03.02016)

⁴⁸⁴ Z. SÖZER, *Halkın Sesinden...*,s.63.

⁴⁸⁵ Cemal Tüzün, 1913’te Kocaeli’de doğdu. Baba adı Adil Nüzhet, anne adı Seza idi. İstanbul Orman Okulu mezunudur. Almanca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Karasu ve Mustafa

söylüyorum. Radyodan sizler kadar biz de şikâyetçiyiz. Ama muhalefetin bugünkü tutumu karşısında bunu hoş görmeye mecburuz”. Cemal Tüzün basın suçlarıyla ilgili olarak sorulan bir soruya da şöyle cevap verdi: “*Basın suçlarının affi meselesi hele bir meclise intikal etsin. Samimiyetimizi o zaman göstermeye çalışacağız. Bu meselenin görüşüleceği tek merci meclis ’tir*”⁴⁸⁶.

Radyonun 1954 Genel seçimleri öncesinde muhalefete yasaklanmasından sonra DP’nin yaptığı propaganda her yerde radyodan duyulmaktaydı. Radyonun yasaklanması 1957 seçimlerine de yansdı. Muhalefet ise sadece basın-yayın organlarında sesini duyurabilmekteydi. Basın-yayın organlarının uzak mesafelere ulaşamaması muhalefet için bir olumsuzluktu. Bu da radyoyu önemli kılmaktaydı. Seçim kanunu DP tarafından 1957 genel seçimlerinde yok sayıldı. Bu durum muhalefet tarafından engellenmek istendiyse de başarısız kaldı.

F- 27 MAYIS 1960’TAN 1980’LERE RADYO YAYINCILIĞI VE PROPAGANDA ANLAYIŞI

1949’a kadar Türkiye’de yayınlar Ankara’daki iki verici ile yapıldı. Ancak ülkenin sadece % 20’si yayınları dinleyebildi. 1949’da daha önce ihalesi yapılan 150 kw gücündeki orta dalga İstanbul Radyosu yayına geçti⁴⁸⁷. Böylece yayınların kapsama alanı % 25’e çıktı. 1950’de ise Ankara’da 100 kw güçlü ve yurt dışına yayın yapan kısa dalga vericisi yayına geçti. On yıl kadar radyo yayınları teknik yönden hiç bir ilerleme gösteremedi⁴⁸⁸.

1959’da yedi ilde; Erzurum, Kars, Trabzon, Diyarbakır, Urfa, Van ve Edirne’de radyo istasyonlarının kurulmasına karar verildi. Sonra da yirmi yedi ilde bu istasyonlar yaygınlaştırıldı. İstasyonların teçhizatı için ihale yapıldı. Bu dönemde radyoda müzik anlayışı oldukça farklıydı. Özellikle 1959’da değişen bu gelişmeye karşı halk içinden bazı şikâyetler gazetelerde yer buldu⁴⁸⁹. Bunlardan 27 Mayıs 1960’tan sonra bu illerde değişiklik yapıldı. Vericiler Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya, Adana, Gaziantep ve Kars’ta kuruldu. 1961’de İstanbul ve İzmir;

Kemalpaşa orman mühendis yardımcısı, serbest ticaret, Adapazarı Belediye Meclis Üyesi ve başkanvekili, TBMM X. ve XI. Kocaeli Milletvekili. Evli ve dört çocuk babasıdır. 11 Ocak 1970’te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 04.05.2016)

⁴⁸⁶ **Milliyet**, 3 Ocak 1959.

⁴⁸⁷ Ö. CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...**, s.51.

⁴⁸⁸ A. AZİZ, **Radyo ve Televizyona Giriş**, s.113.

⁴⁸⁹ **Milliyet**, 24 Ağustos 1959.

1962’de Ankara, Adana, Antalya ve Gaziantep; 1963’te Kars ve 1964’te ise Van radyoları yayına başladı. Bu vericilerinin gücü 1-2 kw idi. 1963’te Bakanlar Kurulu kararı ile Toprak Mahsulleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı 1 kw gücünde üç küçük radyo vericisi geçici olarak devralındı. Bunlar Erzurum, Diyarbakır ve İskenderun'da kısa dalga üzerinden yayına başladı. Bu illerde güçlü vericiler kuruluncaya kadar bu yayınlar devam etti. Radyo yayınlarının toplam verici gücü 527 kw idi. Bu istasyonlar ülkenin alan olarak % 36’sını nüfus olarak da % 43’ünü kapsamakta idi. Radyo ve televizyon verici gücünün artırılması propaganda amaçlı idi⁴⁹⁰.

DP’nin radyoyu “*partizanca*” kullanması 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’nin yaşanmasının sebeplerinden sadece biriydi. Bunun dışında ekonomik, siyasi ve sosyal sebepler de bulunmaktaydı. Dinleyiciler darbe sabahı duymaya alışık olmadığı şu anonsu duydular: “*Dikkat dikkat... Muhterem vatandaşlar. Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz silahlı kuvvetlerimizin sesi birkaç dakika sonra size hitap edecek*”⁴⁹¹.

Bu darbeyi, 27 Mayıs saat 4:36’da Kurmay Albay Alparslan Türkeş⁴⁹² “*Bayrak Radyosu*”ndan şöyle duyurmaktaydı: “*Sevgili vatandaşlar, bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta silahlı kuvvetlerimiz; partilerin içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa, olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır... Düşüncemiz yurtta sulh, cihanda sulh ’tur*”⁴⁹³.

⁴⁹⁰ A. AZİZ, **Radyo ve Televizyona Giriş**, s.113.

⁴⁹¹ **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1960.

⁴⁹² Alparslan Türkeş, 1917’de Kıbrıs’ta doğdu. Baba adı Ahmet Hamdi, anne adı Zehra’dır. Harp Akademisi mezunudur. ABD’de piyade okulu ve uluslararası ekonomi İngilizce kompozisyon eğitimi aldı. İngilizce bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Kurmay Albay, Piyade Okulu Taktik Öğretmeni, Genelkurmay Yayın Şubesi Subayı ve “*Ordu*” dergisi yazarı, Başbakanlık Müsteşarı, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı, Milli Birlik Komitesi Üyesi, XIII. Dönem Ankara, XIV., XV., XVI. Dönem Adana, XIX. Dönem Yozgat Milletvekili. Evli ve beş çocuk babasıdır. 4 Nisan 1997’de öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 04.04.2016)

⁴⁹³ **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 2011.

27 Mayıs sonrası hazırlanan 1961 Anayasası özgürlükler için bir ortam oluşturmaya çalıştı. Bu amaçla meslek grupları, sendikalar, siyasi partiler gibi topluluklar, üniversite, radyo ve televizyon kurumu gibi özerk birimler, çeşitli hak ve dokunulmazlıklarla donatılarak, sosyal yapı içinde yer aldı⁴⁹⁴. Ankara ve İstanbul radyoları iki yıl askeri yönetim tarafından idare edildi. Sıkıyönetim uygulamaları radyoda da kendini gösterdi. Silahlı kuvvetlerin radyo üzerindeki etkisi arttı. Bu doğrultuda radyonun başına, “27 Mayıs Devrimi duygusunu sürekli ayakta ve dinç tutmak, devrimi yaşatmak ve öğretmek için kişiyi hüzünden uzak, hayata bağlı tutan, coşturan, çalışmaya ve yaratıcılığa yönelten yayınlar yapmak” amacıyla “*Milli Birlik Komitesi*”⁴⁹⁵ tarafından asker kökenli görevliler atandı⁴⁹⁶.

1960’tan önce “*partizan*” olarak adlandırılan radyo, 27 Mayıs’tan sonra “*askeriyenin radyosu*” olarak adlandırıldı. DP milletvekillerinin Yassıada’da yargılanmalarıyla ilgili haberler “*Yassıada Saati*” adlı bir radyo programı her akşam yayınlanmaktaydı. Bu program o dönemde en çok takip edilen bir program idi. Yassıada’da yargılananların suçlandığı konulardan biri de “*partizan radyo*” uygulamasıydı. “*Devlet radyosunun Demokrat Parti organı haline getirilerek tek ferd veya zümre idaresi kurmak gayesiyle propaganda yaptırılması suçuna ait dava*”nın iddianamesinde dört konu ele alınıyordu. “*Radyo Gazetesi*” adlı programı hazırlayan Burhan Belge’ye ödenen ücret, 1957’de yapılan genel seçimlerde oy kullanımı devam ederken seçim sonuçlarının açıklanması, “*Radyo Gazetesi*” adlı programda “*partizanca*” yayın yapılması ve “*Vatan Cephesi*”⁴⁹⁷ yayınları idi⁴⁹⁸.

16 Haziran 1960’ta Diyanet İşleri Başkanlığı müftülüklere gönderdiği yazıda Cuma günü radyoda Kur’an-ı Kerim okutulmasını ve bu konuda kötü niyetli

⁴⁹⁴ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.57.

⁴⁹⁵ 27 Mayıs 1960’ta siyasi iktidarı ele alan ve başında Orgeneral Cemal Gürsel’in bulunduğu TSK’ya mensup yirmi üç kişilik grubun adıdır. Yeni anayasayı yapmak için oluşturulan “*Kurucu Meclis*” ise “*Milli Birlik Komitesi*” ve iki yüz yetmiş üç siviliden oluşan “*Temsilciler Meclisi*”nden oluşmaktaydı. (Aldulvahap AKINCI, “*Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri*”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, IX, S.1, Eskişehir, (Nisan-2014), s.66.; https://tr.wikipedia.org/wiki/Milli_Birlik_Komitesi E.T 04.04.2016)

⁴⁹⁶ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.410.

⁴⁹⁷ Vatan Cephesi, DP iktidarı döneminde Başbakan Adnan Menderes ve Celal Bayar tarafından kurulan siyasi bir oluşumdur. Bu oluşum, DP’nin il ve ilçe teşkilatları ile gençlik kollarından meydana gelmekteydi. DP destekçileri radyodan canlı olarak halka açıklanmaktaydı. Amaç, Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi’nin birleşmesinden doğan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ne ve Hürriyet Partisi’nin katıldığı CHP’ye gövde gösterisi yapmaktır. Yayınlar 1 Ekim 1958 günü başladı. (Z. SÖZER, *Halkın Sesinden...*, s.72.)

⁴⁹⁸ Z. SÖZER, *Halkın Sesinden...*, s.81.

kişilerin propagandalarına “karşı uyanık” olunmasını şöyle belirtmekteydi: “*Halk arasında sinsi sinsi propaganda yaparak hukuken olduğu kadar dinen de meşruiyetinde şüphe olmayan milli inkılâp hareketinin millete getirdiği huzur ve sükûnunu bozmaya çalıştıkları haber alınmaktadır. Cuma günleri radyoda Kuran-ı Kerim okutulmaya devam edileceğini ve camilerimizin ibadetten başka bir şeye tahsis edilemeyeceğine, maaş ücretlerinde bir indirimin asla bahis mevzuu olmadığını bilgi edinilmesi ve keyfiyetin va’z ve hutbelerde halkımıza açıkça anlatılmasının te’mininin ve teşkilatımız mensuplarından bu kabil propagandalarda buldukları ve alet oldukları anlaşılmalarda da derhal kanuni muameleye tevessül olunacağını ilgililere duyulmasını ehemmiyetle tamimen rica ederim*”. Bu yazı 18 Şubat 1963’te Ankara Radyosu’ndan da yayımlandı⁴⁹⁹.

1961 Anayasası hem temel hak ve ödevler hem de devletin kurumları ile ilgili olarak ileriye dönük hükümler getirdi. Türk radyoculuğu da bundan etkiledi. Anayasanın yüz yirmi birinci maddesinde dile getirilen “*özerk kamu tüzel kişiliğine*” sahip bir radyo kuruluşu, toplumsal kesimlerin daha ileri bir radyo hizmetine ilişkin beklentilerini de şekillendirdi⁵⁰⁰.

1961 Anayasası’nda basın-yayın alanıyla ilgili olarak yirmi altıncı maddede şöyle bir düzenleme yapıldı: “*Kişiler ve siyasi partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usulleri, demokratik hususlara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak ‘Kanun’ ile düzenlenir. Kanun, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlar koyamaz*”⁵⁰¹.

1961 Anayasası ile birlikte radyo ve televizyon alanında yeni bir düzenleme getirildi. Radyo ve televizyon yayınları “*özerk*” bir hale geldi. Anayasada yapılan değişikliğin sebebi Hikmet İşmen⁵⁰² tarafından şöyle açıklanmaktaydı: “*Radyonun*

⁴⁹⁹ BCA, 51.000.4.33.23.

⁵⁰⁰ U. KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden ...*, s.416.

⁵⁰¹ Kudret AYİTER, “*Anayasanın Özerk Kuruluşları*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XXV, S.2, (Kış-1968), s.40.

⁵⁰² Fatma Hikmet İşmen, 1918’de Yunanistan’da doğdu. Baba adı Hüseyin Hüsnü, anne adı Raziye’dir. Ankara üniversitesi ziraat fakültesi mezunudur. İngilizce, Almanca ve Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: İzmir Zirai Mücadele İstasyonu Asistanlığı, Gümrük ve

*partizan tutumu ve partizan bir yayın vasıtası haline getirilmesi memleketimizde uzun seneler ciddi bir huzursuzluk kaynağı olmuştur. Bu sebeple radyo muhtariyeti ve tarafsızlığı anayasa teminatı altına alınmak istemiştir*⁵⁰³.

1961'den itibaren radyo yayınlarında “*anti-komünist*” içerikli programlar artmaya başladı. Bu süreçte radyo bir “*eğlence*” aracı haline geldi. Bu durum hem kitlelerin bilinçlenememesine, hem de sol düşüncenin güçlenip örgütlenmesine karşı bir tutumdur. Ankara Radyosu'nda, “*Bir Konumuz Var*”, “*Maskelerin Arkasındaki Gerçek*”, “*Komünist Çin'den Niçin Kaçtım*” ve “*Utanç Duvarı Yıldönümünde Berlin*” adlı bazı anti-komünist propaganda yayınları yapıldı⁵⁰⁴.

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Saadettin Evrin⁵⁰⁵ 12 Mart 1963'te Anamur Müftülüğü'ne gönderdiği yazı da konumuz açısından dikkate değerdir. Olay Anamur'da geçmekteydi. Anlatılanlara göre Anamur halkı Efes'te bulunan Meryem Ana Suyu'nu “*şifalı*” addetmekteydi. Bu suyun “*şifa kaynağı*” olduğu söylentisi kötü niyetli kişilerce yayılmaktaydı. Saadettin Evrin gönderdiği genelgede, müftü ve vaizlerce 18 Şubat 1963'ten itibaren yayına başlayan iftar vaktinde Ankara Radyosu'nda yayınlanan “*Dini-Ahlaki Sohbet*” programının dinlenilmesini ve halkın bu doğrultuda uyarılmasını istedi⁵⁰⁶.

TRT'nin 1964'te kurulmasından sonra radyo yayıncılığı için yeni bir dönem başladı. Yayın gücü, istasyon sayısı ve yayınların niteliği değişti. Erzurum'da 100 kw uzun dalga, İzmir'de 100 kw orta dalga, Mersin'de 300 kw orta dalga, Diyarbakır'da 300 kw orta dalga bölge radyolarının dalga boyu artırılarak daha geniş bir alana ulaşımı sağlandı. 1967 sonunda radyo verici güç toplamı 727 kw'a yükseldi. Böylece ülkenin alan olarak % 62'si radyo dinleme kapasitesine ulaştı. Bu yenilikler I. Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında gerçekleştirildi⁵⁰⁷.

Tekel Bakanlığı Enstitüler Müdürlüğü Mühendisliği, Bölge Tarım Uzmanlığı, yazarlık, Parlamentoda dokuz yıl TİP Senatörlüğü, 1966-1975 Cumhuriyet Senatosu Kocaeli Üyeliği. Bekardı. 9 Mayıs 2002'de öldü.(https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt4/index.html E.T 31.03.2016)

⁵⁰³ **TBMMTD**, VII/XLVIII, s.618.

⁵⁰⁴ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden ...**, s.417-420.

⁵⁰⁵ Emekli bir generaldir. 17 Nisan 1961'de Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı'na getirildi. 28 Mayıs 1964'e kadar görevini sürdürdü. (<http://www.diyanetdergisi.com/diyanet-dergisi-146/konu-1032.html> E.T 04.04.2016; **Türkiye Gazetesi**, 12 Eylül 2014.

⁵⁰⁶ **BCA**, 51.000.4.34.21.

⁵⁰⁷ Ö. CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...**, s.51.

Radyoculuk alanındaki gelişmeler 24 Aralık 1963'te kabul edilen "359 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Kanunu"⁵⁰⁸ 1 Mayıs 1964'te yürürlüğe girmesiyle devam etti. Komünizm tartışmaları 1965'ten sonra artmaya başladı. 1965'te hükümet programının okunmasından sonra Adalet Partili Milletvekili Esat Kemal Aybar⁵⁰⁹, "radyo komünizm propagandası yapıyor" sözüyle konuyu anlatmaktaydı. Bu durum 1968'e kadar devam etti⁵¹⁰.

1968-1969 yıllarındaki radyo ve televizyon yayıncılığı "deneme yayınları" olarak adlandırılmaktadır. Deneme yayınları her açıdan olanaksızlıklar içinde başladı. 1968'de Ankara Televizyonu'nda kadroya dâhil memur ve hizmetliler toplamı bin beş yüz otuz dokuz kişiydi. Yerli yapımlar çoğunlukta idi.⁵¹¹

1969'da da önceki dönemlerde olduğu gibi radyo propagandası yapılmaktaydı. Bu amaçla 1969 Milletvekili Genel Seçimleri'nde radyo konuşmaları yapıldı. 29 Eylül 1969'da Türkiye İşçi Partisi (TİP) adayı Tarık Ziya Ekinci⁵¹² halka şöyle seslenmekteydi: "Saygı değer yurttaşlarım. Sizlere Türkiye İşçi Partisi adına hitap ediyorum. Türkiye İşçi Partisi sömürülen, ezilen, horlanan emekçi halkın yani işçilerin, köylülerin, küçük esnafın ve dar gelirli yurttaşların partisidir... Emeği ile geçinen çilekeş kardeşlerim hayat günden güne pahalılaşmakta, her şey ateş pahasına satılmakta ama işçilerin küçük memur ve hizmetlilerin ücretleri fiyat artışının çok gerisinde kalmaktadır... İşçi, köylü, küçük esnaf, dar gelirli emekçi kardeşim, zenginlerin yararına sürülen bu adaletsiz düzen başka alanlarda da senin aleyhine işlemektedir"⁵¹³. Radyodan yapılan bu propaganda konuşması halkın desteğini kazanmak için özenle hazırlanmıştı.

⁵⁰⁸ **Resmi Gazete**, S.13964, (22 Eylül 1971), s.3.

⁵⁰⁹ Esat Kemal Aybar, 1923'te Mardin'de doğdu. Baba adı Abdülkerim, anne adı Hamdiye'dir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Arapça bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledi: Serbest Avukatlık, TBMM XII., XIII. ve XIV. Dönem Mardin Milletvekilliği. Evli ve altı çocuk babasıdır. 2 Mart 1996'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 05.04.2016)

⁵¹⁰ U. KOCABAŞOĞLU, **Şirket Telsizinden ...**, s.417-420.

⁵¹¹ Ö. CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...**, s.82-84.

⁵¹² Tarık Ziya Ekinci, 1925'te Diyarbakır'da doğdu. Baba adı Kamil, anne adı Şadiye'dir. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunudur. Paris Tıp Fakültesi'nde ihtisas yaptı. Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyledi: Siverek Sıtma Savaş Tabibi, Diyarbakır Merkez Belediye Baş Tabibi, Diyarbakır Mardin ve Siirt Tabip Odaları Başkanı, Sosyalist Kültür Derneği Kurucusu ve Yöneticisi, TBMM XIII. Dönem Diyarbakır Milletvekili. Evli ve iki çocuk babasıdır. Hayattadır. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html E.T 31.03.2016)

⁵¹³ **BCA**, 30.100.48.284.3.

Propagandanın gücünden faydalanmak isteniyordu. Düzene başkaldırı söz konusuydu.

1969 Milletvekili Genel Seçimleri’nde radyoda konuşan bir başka TİP adayı Rauf Çapan ise şunları söylemekteydi: “*Emekçi kardeşlerim çok eski bir söz vardır ‘Adalet mülkün temelidir’ derler. Düzeni çürümüş bir ülkenin adaleti de tam değildir. Anayasamız ‘herkes kanun önünde eşittir’ der. Acaba öyle midir? Hayır kardeşlerim. Hayır. Gel istersen düzenimizin nasıl bozuk olduğunu, eşitliğin nasıl sözde kaldığını, adalet yönünden birlikte görelim ve görmeyenlere gösterelim*”⁵¹⁴.

1969’dan sonra güçlü istasyonların televizyon istasyonlarının yapımı nedeniyle merkez radyoların stüdyoları teknik anlamda yetersiz kaldı. Eskiyen cihazlar yenileriyle değiştirilemedi. Yapılma ihtiyacı duyulan stüdyolar eklenemedi. Bundan dolayı program yapımcıları ve teknisyenler güç koşullarda çalıştı. Bu durum 1971’e kadar devam etti⁵¹⁵.

12 Mart 1971’de Genelkurmay Başkanlığı ile Türk Silahlı Kuvvetleri’ne mensup komutanlar hükümete bir “*muhtıra*” verdi. TRT’nin özerkliği sorgulanmaya başlandı. CHP’li Nihat Erim yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Nihat Erim’in üstlendiği görevlerden biri de TRT’nin özerkliğini ortadan kaldırmak oldu. Nihat Erim “*TRT Türkiye Cumhuriyeti’nin TRT’si olacaktır*” sözüyle de bu konudaki tavrını ve kararlılığını ortaya koydu⁵¹⁶. “*20 Eylül 1971 Tarihli ve 1488 Sayılı Kanun*” ile Anayasa’nın yüz yirmi birinci maddesi değiştirildi. Buna göre: “*Radyo ve televizyon istasyonları ancak devlet eliyle kurulur. İdareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenir. Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşunda tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz. Her türlü radyo ve televizyon yayınları tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Haber ve programların seçilmesinde ve sunulmasında ve kültür eğitime yardımcı görevini yerine getirilmesinde devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal cumhuriyetin milli güvenliğinin ve genel ahlakının gereklerine uyulması,*

⁵¹⁴ BCA, 30.100.48.284.3.

⁵¹⁵ Semih TUĞRUL, *Türkiye’de Televizyon ve Radyo Olayları*, İstanbul, 1975, s.64.

⁵¹⁶ Meral SERARSLAN, “*Türkiye’nin Siyasal Ortamında Özerklik Kavramı ve TRT Kurumunun Özerklik Dönemi (1964-1972)*”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, II, S.1, (Güz-2001), s77.

haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları ile organlarının seçimi, yetki ve görev ve sorumlulukları kanunla düzenlenir”⁵¹⁷. Muhtıradan sonra TRT’ye birçok kesimden ağır eleştiriler yapıldı. Bu eleştiriler partizanlık, taraflılık, solculuk, komünistlik, dilin kötü kullanılması, din aleyhtarlığı şeklindeydi⁵¹⁸.

Geriye kalan % 38’lik radyo dinleme kapasitesi ise II. Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamına alındı. Bölgede yayın şebekesinin hızla yayılması ve yayın kapsamına alınmasına karar verildi. 1972-1975 arasında çeşitli radyo istasyonları açıldı. İşletmeye açılan ilk büyük radyo verici istasyonu 600 kw güçte Antalya Radyosu ile 1200 kw güçteki İstanbul Radyosu idi⁵¹⁹. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise radyo yayın şebekesinin tüm ülkeyi kapsamaya sağlandı. Böylece İstanbul Radyosu 1200 kw güçteki ikinci vericisi ile Erzurum Radyosu ise 100 kw güçteki ikinci vericisi ile yayın yapmaya başladı⁵²⁰.

1972’den sonra İsmail Cem⁵²¹ Radyo Genel Müdürü oldu. Hıfzı Topuz⁵²² ise radyolardan sorumlu yönetici idi. Radyo programı yapımcıları TRT tarihinin en demokratik ve en üretken dönemi olarak bu dönemi adres olarak göstermektedir. 1974’te Kıbrıs Barış Harekâtı olunca radyo programcıları gece de çalışmaya başladı. 1974’te Türk Silahlı Kuvvetleri için üç saatlik “*Kıbrıs İçin*” adlı bir program yayınlanmaya başlandı⁵²³. Bu yayınlar 1975’te sona erdi⁵²⁴.

⁵¹⁷ TBMMTD, XIX/XLIV, s.519; **Resmi Gazete**, S.13964, (22 Eylül 1971), s.3.

⁵¹⁸ Ö. CANKAYA, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...**, s.94.

⁵¹⁹ Aysel AZİZ, **Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler**, Ankara, 1996, s.144.

⁵²⁰ Aysel AZİZ, **Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler**, s.144.

⁵²¹ İsmail Cem, 1940’ta İstanbul’da doğdu. Baba adı Mehmet İhsan, anne adı Şerife’dir. Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyleydi: Basın-Yazı İşleri Müdürü, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürü, Avrupa Yayın Birliği Yönetim Kurulu Üyesi, “*Güneş*” gazetesi yazarı, XVIII. Dönem İstanbul Milletvekili XX. Dönem Kayseri Milletvekili, Kültür Bakanlığı, LV., LVI., LVII. Hükümetlerde Dışişleri Bakanlığı. Evli ve iki çocuk babasıdır. 24 Ocak 2007’de öldü. (İsmail CEM, **TRT’de 500 Gün**, İstanbul, 1976, s.1. ; https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt3/index.html E.T 06.04.2016)

⁵²² Hıfzı Topuz, 1923’te İstanbul’da doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. 1947-1948 arasında “*Akşam*” gazetesinde Yazı İşleri Müdürü olarak çalıştı. İstanbul Gazeteciler Sendikası Başkanı’dır. 1974-1975 arasında TRT’de Radyolardan Sorumlu Genel Müdür Yardımcılığı yaptı. “*Vatan*”, “*Millet*” ve “*Cumhuriyet*” gazetelerinde yazarlık yaptı. Anadolu Üniversitesi, Galatasaray ve İstanbul üniversiteleri iletişim fakültelerinde basın, radyo-televizyon tarihi, uluslararası iletişim ve siyasal iletişim dersleri verdi. Hayattadır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Hıfzı_Topuz E.T 05.04.2016)

⁵²³ TRT, **Dünden Bugüne Radyo...**, s.42.

⁵²⁴ <http://www.trt.net.tr/kurumsal/KilometreTaslari.aspx?yil=1975/> E.T 05.04.2016

1975'teki yayın programında, “*kitlesel kültür ve sanatın gelişmesine yardımcı olmak*”, “*demokrasi kavramının ulusça benimsenmesine çalışmak*”, “*kadın haklarının anlamını belirtmek*”, “*kadınların toplumsal gelişmesine hizmet etmek*” gibi kavramlara yer verildi⁵²⁵. Sonraki yıllarda bu kavramlara rastlanmamaktadır. Daha çok “*milli güvenlik ve genel ahlakının gereklerini ve milli gelenekleri göz önünde tutmak*”, eğitim yayınlarında ise “*Türk milliyetçiliği şuurunun gelişmesi*”, “*Milli ahlak kaidelerinin her alanda hâkim olması*” gibi milliyetçi-muhafazakâr bir anlayışı savunan kavramlar yer aldı⁵²⁶.

12 Eylül 1980'den itibaren daha gelenekçi bir radyo yayıncılığı ortaya çıktı. 1982 Genel Yayın Planında yer alan; “*dikkati kendi milli kültürümüz üzerine çekerek*”, “*din ve ahlak yayınlarında İslam dininin en gelişmiş dinlerden biri olduğu görüşünden hareketle yobazlıktan, hurafelerden, ilim ve akıl dışı davranışlardan kaçınılarak, Müslümanlığın milletin gelişmesi ve yücelmesi konusundaki faziletinden yararlanılması*” ifadeleri yayın politikası hakkında ipuçları vermektedir⁵²⁷.

1980 yılı sonunda ülkedeki toplam radyo vericisi gücü 5148 kw iken istasyon sayısı ise yirmi iki idi. Bu istasyonlardan Ankara ve İstanbul vericileri 1200 kw idi. Sekiz verici de 100 kw üzerinde güçteydi. Bu vericiler 1974 yılı Eylül ayına kadar sadece haber yayını ve naklen yapmaktaydı. Bu tarihten itibaren TRT-1, TRT-2 ve TRT-3 adları ile kesintili olarak bağlantılı yayınlar yapmaya başladı. TRT-1 olarak yayın yapan istasyonlar ulusal çaptaki 120 kw ile Ankara ve 1200 kw ile İstanbul idi. Bölgesel nitelikte ise İzmir iki yüz kw, Antalya altı yüz kw, Diyarbakır üç yüz kw, Erzurum iki yüz kw ve Çukurova üç yüz kw ile toplamda iki bin dokuz yüz yirmi kw verici gücüyle yayın yapan illerdi. TRT-2 yayını ise bin iki yüz kw güçteki Ankara vericisiyle, yüz elli kw güçteki İstanbul Radyo vericisinin ortak yayını idi. Toplam yayın gücü bin üç yüz elli kw idi. TRT-3 yayını da Ankara, İstanbul, İzmir radyolarının beş yüz kw'lık güçle ortak yayın yapan radyosu idi. Bu radyoların dışında TRT radyolarında Çukurova Radyosu bölgesel nitelikte bir radyo özelliği taşımaktaydı. Van, Gaziantep, Trabzon ve

⁵²⁵ Nurhan KARADAĞ, “*Radyo Tiyatrosu Eğitimi*”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, VII, Ankara, 2010, s.165.

⁵²⁶ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.106,107.

⁵²⁷ Ö. CANKAYA, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi...*, s.113.

Hakkâri radyoları da ayrı olarak yayınlarını sürdürmekteydi. Bu radyolar ana haber bültenlerinde TRT-1 ve TRT-2'ye bağlanmaktaydı⁵²⁸.

1961 Anayasası özgürlükler için bir ortam oluşturmaya çalıştı. Bu amaçla 1959'da radyo sayısı arttırıldı. Ancak Ankara ve İstanbul radyolarının iki yıl askeri yönetim tarafından idare edilmesi bunun aksini göstermekteydi. Radyo ve televizyon yayınları “özerk” hale gelince yayınlarda “*anti-komünist*” içerikli programlar artmaya başladı. Bu durum 1964'ten sonra tersine döndü. 1968'den itibaren ise amatör bir yayın anlayışı görüldü. 1971'den sonra TRT en demokratik dönemini yaşadı. 1975'ten sonra daha çok kültür yayınları çoğunlukta idi. 1980'den sonra ise “*gelenekçi*” bir radyo yayıncılığı ortaya çıktı.

1960-1980 yılları arasında Türkiye'de radyo vericisi sayısında büyük bir artış görüldü. Radyo vericisi sayısı TRT'nin kurulmasıyla birlikte daha da yaygınlaştı. Radyo vericisi sayısının artırılmasıyla birlikte ülke çapında radyo yayını yapılmayan pek az yer kaldı. Bu da halkın radyoyu tanımasını kolaylaştırdı. Bu tarihler arasında radyonun devlet tarafından çokça desteklendiği tespit edilmektedir. Bunun en önemli sebebi radyonun bir fikri ve ideolojiyi aktarmada üstlendiği roldü. Radyonun propaganda aracı olarak kullanımı televizyonun Türkiye'ye gelmesinden sonra da devam etti.

⁵²⁸ A. AZİZ, *Radyo ve Televizyona Giriş*, s.114.

SONUÇ

Radyo XIX. yüzyılın sonu XX. başında tüm dünyada yayıldı. Bu icadın ortaya çıkışında telsizin varlığını unutmamak gerekir. Radyo, bu haberleşme aracının bir üst seviyesiydi. Aslında radyo teknolojik gelişmelerin bir sonucuydu. Bu icat kısa zamanda sosyal ve siyasi alanda kullanılmaya başlandı. Radyonun toplumlar üzerindeki etkisi devletler tarafından anlaşılınca bu araç önemli bir iletişim cihazı hâline geldi. Hayatın her alanında etkili oldu. Sadece dünyada değil aynı zamanda Türkiye’de de rağbet edilecek bir araç halinde geldi.

Propaganda birçok toplum tarafından şekillendi. Bu durum propagandanın çeşitlenmesini de sağladı. İnsan düşüncelerini ve inançlarını etkileyen özel bir yöntemdi. Hedefine “*telkin*” yoluyla ulaştı. Eski Yunan, Mısır ve Roma’da kullanıldı. Propaganda yöntemleri XVIII. yüzyıla kadar kilise tarafından kullanıldı. Bu yöntem günümüzde de görsel kitle iletişim araçlarıyla kullanılmaktadır.

Türkiye radyo ile daha geç tanıştı. Bu araç özellikle siyasi dönemlerde yaygın bir şekilde kullanıldı. Radyonun Türk toplumu içerisinde yer edinmesi günümüz iktidar-medya ilişkisi açısından önemli bir yere sahiptir.

Bir özel şirket olan TTTAŞ’ın kurulmasıyla Türkiye’de radyo yayıncılığı yapılmaya başlandı. Bu şirket devlet destekliydi. Devlet ile yapılan anlaşmalar sonucu bu özel şirket radyonun Türkiye’de hayat bulması için bir atlama taşı oldu. Anlaşmayı imzalayanlar arasında devletin ileri gelenleri vardı. Bu da radyo alanına verilen önemi göstermekteydi.

Türkiye’de radyo ilk çıkışında hemen destek bulamadı. Bundaki sebep maddi eksikliklerdi. Mustafa Kemal Atatürk tarafından bu yeni cihazı destekledi. Radyonun bir propaganda aracı olduğunun farkındaydı. Atatürk, radyonun sadece bir propaganda aracı değil, aynı zamanda bir kültür aracı olduğunu birçok kez ifade etti. Bu amaçla devlet TTTAŞ’ya radyo alanındaki tüm olanaklardan yararlanması olanağını sağladı. Devletin bu işte siyasi ve ekonomik getirileri de hesap ettiği görülmektedir.

İstanbul ve Ankara Türkiye’deki ilk radyolar oldu. Bu iki radyo sosyo-kültürel ana temalarıyla üzerine düşeni yerine getirmeye çalıştı. Ayrıca Türk radyo yayıncılığının okulu oldu. Günümüzde de bu işlevini sürdürmeye devam

etmektedir. Bu radyolar, ülkede radyo bilincinin oluşmasını sağladı. Türkiye’de özellikle 1949’dan itibaren radyonun devlet tarafından desteklendiği ve ülke çapında verici sayısının artırıldığı görülmektedir. Bu ilerde yapılacak propaganda çalışmalarının “*ilk sinyalleri*” olacaktır.

1927’de radyoculuk meslek dalı olmadığı için çalışan eleman bulmak güçtü. Bu ilk yıllar “*şirket dönemi*” olarak adlandırılmaktadır. Bu süreçte radyoculuk bir deneme, öğrenme ve hazırlık evresi idi. Radyolardan yapılan sosyal ve siyasal yayınlar ilerde devlet propagandası yapılacağıının ilk belirtisiydi. Türk radyoları batı radyolarından da etkilendi. TTTAŞ dönemi radyonun kültürel olarak kullanıldığı bir dönemdi. Türk radyoculuğunun düzenleyen ilk kanun, 1937’de çıkarıldı. Bu kanunda hükümet radyoyu kendi tekelinde kullanacaktı. Kanun bunu destekler nitelikteydi. 1936’tan sonra radyo en etkili araç haline geldi.

Devlet, radyonun her açıdan önemini anlayınca radyoyu kendi idaresine aldı. Bu da “*devlet radyosu*” kavramını ortaya çıkardı. İktidar bu işi yaparken devletin kurum ve müesseselerini de kullandı. II. Dünya Savaşı’nın yaklaşması radyonun propaganda alanındaki etkisini Türkiye’de gösterdi.

1938’den itibaren iktidar, radyoda kendi politikasını uygulamaya başladı. II. Dünya Savaşı da Türkiye radyolarından 1939’da duyuldu. Türkiye tarafsızlığını ilan etti. 1940’ta Türkiye’deki bütün radyolar Matbuat Umum Müdürlüğü’ne bağlandı. Bu devletin dolaylı yollarla radyoyu kullanmasının bir göstergesiydi. Bu dönemde yabancı radyolar boş durmuyordu. 1940’ta Türk radyoculuğu “*düzenli yayın*” ile tanışınca, radyo yayınları içerik yönünden değişti. Bu yayınlar iktidara yakın kişilerce yürütüldü. Bu da programların içeriğine devlet politikasının yansması demekti.

İktidar radyo yayınlarını daha sıkı denetlemek için örgütlendi. Bu onun radyoda kendi kontrolü demekti. Radyo yayınları iktidarın politikasına uygun olarak hazırlandı. Bu dönemde yayın kalitesi arttı. Toplumun özellikleri değerlendirilerek yayın yapılmaya başlandı. Radyo 1940’tan sonra tekelleştirildi. Çok partili hayata geçiş ile birlikte radyo “*sorun*” olacaktır. 1945’te radyo idaresinin radyo yayınlarına getirdiği denetim eleştirilere sebep oldu. Yapılan tartışmaların merkezinde milletvekilleri vardı. Bu durum da ilerde yaşanacak radyo krizinin başlangıcı olacaktır.

II. Dünya Savaşı'nda propagandayı en iyi kullanan devlet Almanya oldu. Diğer devletler de bundan geri kalmadı. Devletler günümüze kadar basit özellikler taşıyan propaganda yöntemleri kullandı. Yaşanan savaşlar propagandanın uygulama alanı oldu. Bazı kitle iletişim araçlarının uzak mesafelere ulaşamaması başka teknolojilerin ortaya çıkmasını sağladı. Bu da radyoydu. Hitler yaptığı propaganda da bu aracı çok iyi kullandı. Bir propaganda aracı olarak kullanılan radyo, ulusal ve uluslararası alanda politik kararların alınıp uygulanmasında önemli bir rol aldı. Bu araç günümüzde de kullanılmaktadır.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye kendine dış politika programı çizdi. Yabancı dilde yayın yapıldı. Amaç uluslararası sorunlara Türkiye'nin nasıl baktığının açıklanmasıydı. Yabancı ülkeler de Türkiye'ye yönelik girişimlerde bulundu. Almanya, Türkiye üzerindeki propaganda baskısını artırdı. Bu alandaki en iyi araç ise radyo idi.

Radyo yayınlarının bir gün sonra verildiği Radyo Dergisi radyoculuğa katkıda bulundu. Amaç radyonun dinleyici ile ilişki kurabilmesi idi. Radyo Dergisi ve Gazetesi sosyal, askeri ve siyasi konularda dinleyiciyi aydınlattı. Bu iki yayın ile çoğunlukla 1940-1945 arasındaki dış politika ve güncel olaylar okuyucu ile buluşturuldu. Radyo 1945'ten itibaren iktidar çizgisinde bir yayın politikası yürüttü.

1946'dan sonra radyo yayınları kültürel ağırlıklıydı. Ancak politik meseleler de unutulmadı. Bu durum 1950'ye kadar devam etti. DP'nin iktidara geliştinden sonra dini programlara yapılmaya başlandı. Halkı etkileme amacı güdülmekteydi. Ayrıca dönemin insanının ihtiyaç duyduğu maneviyat hissini de karşılanması amaçlanmaktaydı. Haber programları halkın dikkatini hemen çekmekteydi. Bunlar iktidar politikasını topluma yansıtmaktaydı. Çeşitli servisler yabancı yayınları Türkçe'ye çevirerek iktidarın dış politikadaki durumunu dinleyiciye aktardı. Radyo, muhalefet ve iktidar arasındaki tartışmaların sebebi oldu. Bu sonraki dönemlerde yaşanacak olan siyasi olayların küçük bir başlangıcıydı.

İktidar, 1946 Genel Seçimlerinde propaganda aracı olarak birçok araç kullanıldı. Bunlardan biri de radyo oldu. Muhalefet ise radyodan yararlanamadı. Bundan dolayı CHP iktidarı DP tarafından eleştirildi. CHP iktidarı, bu dönemde radyoyu sadece kendi politikasını yaymak için kullandı. Amaç halkı etkilemekti.

Bu durum DP için propaganda malzemesi oldu. Propaganda konuşmaları seçim süresince de devam etti. CHP, radyoda yapılacak konuşmaları devlet kurumlarını kullanarak denetledi. 1946 Genel seçimlerinin kazanılmasında CHP'nin yürüttüğü radyo propagandası etkili oldu.

Türkiye’de çok partili hayata geçiş süreci birçok bakımdan sıkıntılıydı. Muhalefet, her seferinde radyodan faydalanma isteğini dışa vurdu. Bu dışa vurum radyodan faydalanma isteğinin ifade ediliş şekliydi. 12 Temmuz Beyannamesi bu ortam için bir soluk olsa da yeterli değildi. Muhalefet tatmin olamadı. İktidarın amacı muhalefetin yaptığı olumsuz propagandayı susturmaktı. Ancak bunda başarılı olunamadı.

Türkiye’de çok partili dönemden itibaren iktidar ve muhalefet arasındaki önemli bir tartışma aracı olan radyonun sayısı 1950’de arttı. Bu dönemde muhalefet partileri de bu iletişim aracını propaganda amacıyla kullandı. İktidar ve muhalefet arasındaki tartışmada radyonun diğer partilerce kullanım süresinin kısa olması bu çatışmaların sebebi oldu.

1950 Genel seçimleri öncesi radyoda başlayan propaganda konuşmaları, seçim gününe kadar devam etti. CHP radyoyu “*partizanca*” kullandı. Bu durum çıkarılan kanunlar ile de desteklendi. İktidar ve muhalefet arasındaki sorun radyonun kullanım süresiyle ilgiliydi. Durum muhalefetçe eleştirildi. İktidar ve muhalefetin bu tutumlarına karşılık, radyonun 1950 seçimlerinde kullanılması demokratikleşme anlamında önemli oldu. DP iktidara gelince radyoyu kendine mal etti. Ancak söylemlerinde bunu aksini ifade etmekteydi. CHP ise artık bir muhalefette partisiydi. Bu seçimlerden sonra CHP radyoyu kullanımından dolayı DP iktidarını eleştirecekti. DP iktidarı ise radyoyu sadece iç ve dış politikada da kendine mal etmeyi bildi.

1954 Genel seçimlerinde radyo konuşmaları yapıldı. Seçim öncesi propaganda faaliyetlerini yürütecek bir teşkilat oluşturuldu. Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü tarafından yapılan kura ile partilerin hangi illerde radyodan konuşacağı belirlendi. DP iktidarı “*savcılık denetimini*” CHP döneminde olduğu gibi uyguladı. Radyodan bütün partiler propaganda konuşması yaptı. Bu dönemde Radyo Gazetesi de radyonun partizan sıfatını kazanmasında etkili oldu. Seçim, muhalefetin başarısızlığıyla sonuçlandı. Çünkü DP ikinci kez iktidar olmuştu.

1954'te DP iktidarı, siyasi partilere tanınan radyodan propaganda yapma hakkını kaldırdı. Bu duruma muhalefetçe eleştirildi. Bu eleştiriler sadece muhalefetçe yapılmadı. DP'nin partizan tutumu 6-7 Eylül Olayları'nda da devam etti. Radyo, muhalefetin deyimiyle iktidarın malı olmuştu. Bazı partiler yasaktan sonra iktidardan radyodan faydalanma hakkı istedi. Milletvekili genel seçimlerinde yaşanan radyonun muhalefete yasaklanması iktidar için ilerde büyük bir sorun olacaktı. Bu durum muhalefetçe durdurulmaya çalışıldı. Fakat bunda başarılı olunamadı. Çünkü politik güç artık onlarda değildi.

Radyonun 1954 Genel seçimleri sonrası DP'nin yaptığı propaganda her yerde radyodan duyuldu. Radyonun yasaklanması 1957 seçimlerinde de kendini gösterdi. Bu yasak konuşma adabı bilinmediği içindi. Radyo sayısı bir milyon idi. Muhalefet ise sadece yazılı organlarda sesini duyurabildi. Basın-yayın organlarının uzak mesafelere ulaşamaması muhalefet için bir kayıptı. Bu da radyoyu önemli kılmaktaydı. Seçim kanunu DP tarafından 1957 genel seçimlerinde yok sayıldı. Bu durum muhalefet tarafından engellenmek istendiyse de başarısız oldu.

27 Mayıs'ta Adnan Menderes'in Yassıada'da yargılanmasının arka planı radyo tartışmalarının satır aralarında geçmektedir. Türkiye'de 1960'tan itibaren radyo vericisi sayısı arttı. Bu durum TRT'nin kurulmasıyla devam etti. Ülke çapında radyo yayını yapılmayan pek az yer kaldı. Bu da halkın radyoyu tanımmasını kolaylaştırdı. 1980'lere kadar radyo ve televizyon devlet tarafından çokça desteklendi. Bunun en önemli sebebi radyonun bir fikri ve ideolojiyi aktarmada üstlendiği roldü. Radyonun propaganda aracı olarak kullanımı televizyonun Türkiye'ye gelmesinden sonra da devam etti.

EKLER

BELGELER

- BELGE-1:** 24 Aralık 1937’de Pasinler Halkevi Başkanı Mehmet Nuri Baykal’ın Radyodan propaganda yapılabilmesi için Genel Sekreterliğe Yazdığı Yazı**128**
- BELGE-2:** 29 Ağustos 1938’de Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya’nın Radyo’nun Önemi Hakkında Başbakanlığa Gönderdiği Yazı**129**
- BELGE-3:** 23 Temmuz 1940 Tarihli Serik Kazası’ndan CHP İl Başkanlığı’na Gönderilen Yazı**131**
- BELGE-4:** 4 Ocak 1946’da Ankara ve İstanbul’da Kurulacak Radyo İstasyonlarının Masraflarıyla İlgili Alınan Karar.....**132**
- BELGE-5:** “*Columbia*” Muhabiri Douglas Edwrads Tarafından 16 Nisan 1946’da Yayınlanan Radyo Konuşması.....**133**
- BELGE-6:** 5 Temmuz 1946’da DP Başkanı Celal Bayar’ın Başbakanlığa Radyoda Propaganda Yapmak İçin Yazdığı Yazı.....**135**
- BELGE-7:** 15 Temmuz 1946’da Şükrü Saraçoğlu’nun DP Gönderdiği Yazı**136**
- BELGE-8:** 4 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde Ankara ve İstanbul Radyosu’ndan Yapılacak Olan Radyo Konuşma Saatleri.....**137**
- BELGE-9:** 9 Kasım 1950’de İsmet İnönü’nün 20:00’ da Yaptığı Radyo Konuşması**138**
- BELGE-10:** 20 Nisan 1952’de Kore Şehitleri İçin Okutulacak Mevlit İle İlgili Yazı**140**

C.N.P.
HASAN KALE HALKEVİ
 Yönetim Kurulu Başkanlığı
 49

C. N. P. Genel Sekreterliği	Maşankale
Tarih: 31 Aralık 1937	24/12/1937
Sıra: 6984	Eki:

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
 CUMHURİYETİN GENEL SEKRETERLİK YÜKSEK KATINA
 Ankara

1937 yılı Şubat ayında açılan karamaz halkevi faaliyet sahasınca ner yönde-
 n ilerlenmektedir kanreman diyarının eksiklerini bir an evvel temamlanması
 için mali sızamız nisbetinde çalışmaktayız .

Bu mntakada prupagandanın sistematik bir surette yapılması bir zarurettir
 Bu nususta başlıca intiyacımız olan radyonun tedarikidir .

halkevilerinin getirteceği radyoların gümrükten maaif tutulduğuna dair kanu-
 numuzda mevcut ankaından istifade etmeyi düşünuyoruz bu vaziyete göre ne
 suretle müstefit ola bileceğiz (hangi tip radyoların halkevilerine getiril-
 mesine müsaade olunmuştur) halkevi namına getirteceğimiz radyolardan te-
 min edilecektir gümrükten maaif olduğuna göre sızamızın isafı-
 lazımsa C.N.P. genel sekreterlik yüksek katından bu istinamımızın isafı-
 ni dilemekteyiz .

Maşankale kasabasının elektrik ile tenviri düşünülmekte olduğundan bu nu-
 susta gereken adımlar atılmış isede sanai faaliyete geçinceye kadar akü-
 mülatörle ve bilanare elektrik cereyanile işleyecek bir radyo ve iki opar-
 lör kaç liraya ve nereden temin olunacaksa bu nusustaki mevcut tansisatı-
 mızın bir yere sarf edilmeden yuca tavassut ve delaletinizi pasinler halkı
 beklemektedir .

Her sahada partımızın yüksek manali ündelerinde bütun sadaketle çalışan
 halkevimizin istinamının tervicini bu nusustaki direktiflerinizle birlik
 te arz ve niyaz eyler bilvesile ingin ve sonsuz saygılarımı sunarım .

Pasinler Halkevi Başkanı

III

4. I. 1938

M. N. Baykal

490	01		1229	89	1
-----	----	--	------	----	---

BELGE-1: 24 Aralık 1937'de Pasinler Halkevi Başkanı Mehmet Nuri Baykal'ın Radyodan propaganda yapılabilmesi için Genel Sekreterliğe Yazdığı Yazı

T. C.

NAFİA VEKÂLETİ

Posta, Telgraf ve Telefon

Umumi Müdürlüğü

Müdürlüğe

Kalemi

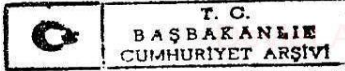
No: 584

Yüksek Başvekâlete

Hulâsa (No.: 591)

29.8.38 13/14

MERBUTAT

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Devrimizin propaganda vasıtaları arasında (Radyo) nun aldığı önemli yer malûmu devletleridir . Bu sebeple, hâlen muvakkat kabul muayene ve tecrübeleri yapılmakta olan, yakında faaliyete geçirilecek bulunan yeni Ankara radyosunun neşriyat programlarında propaganda neşriyatına da geniş bir yer ayrılması mukarrerdir .

Propaganda bahsinde , bir taraftan , hitap etmek istediğimiz beşeriyet guruplarının dillerine iyi vakıf, ses itibarile de elverişli sipikerlere ihtiyaç olduğu kadar, diğer taraftan, sistem dahilinde ihzar edilmiş propaganda yazılarına da lüzum vardır .

Matlup evsafda sipikerlerin tedarikine Posta, Telgraf idaresi tarafından tevessül edilmiş bulunmaktadır .

Propaganda yazılarına gelince : Bu yazıların ihzarında , yeni Türkiye'nin kalkınma programının tatbiki- ni üzerine almış olan bütün Devlet teşkilâtının aynı derecede rol almaları lâzım geleceği kanaatındayım .

Keyfiyet yüce katlarınca da tasvip buyurulduğu takdirde, Cumhuriyet idaresinin teessüsünden beri bütün sahalarda başarılı olmuş olan ve Acuna duyurulmasında faide mülâhaza edilen büyük eserlerin her birisi için ilgili vekâlet ve idarelerce ayrı ayrı yazılar hazırlanıp, ha-

699 10 | 15 84 14

- 2 -

BELGE-2: 29 Ağustos 1938'de Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'nın Radyo'nun Önemi Hakkında Başbakanlığa Gönderdiği Yazı

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

T. C.

NAFİA VEKÂLETİ

Posta, Telgraf ve Telefon
Umumi Müdürlüğü

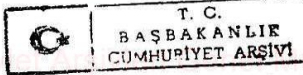
Hulâsa (No: 591)

- 2 -

Müdürlüğü

Kalemi

M

MERBUTAT

zırlandıkça peyderpey Vekâletime gönderilmesinin ve bun-
dan böyle başarılacak eserler için de aynı veçhile
muamele ifasının , ancak gönderilecek bu gibi yazıların,
neşri muvafık görülen yabancı dillere de çevrilmiş ve
sadece sipiker tarafından mikrofona başında aynen okun-
masından başka bir şeye ihtiyacı kalmamış derecede muc
tahzar olmasının tamimine müsaade buyurulmasını saygı-
larım ile istirham ederim .

Ak

Nafia Vekili

yazı İlerime A. Cetinkaya
30.8.938

030	10			15	84	14
-----	----	--	--	----	----	----

ETEVRAĞI
31-8-38 6661

-3-

C. H. P .
SERİK .
Kaza İdare Heyeti Reisliği
Sayı
61

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

23/7/1940

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
C.H.P. Vilayet İdare Heyeti Reisliğine
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Antalya

Bundan bir ay evvel İstanbul'da tamir edilip gelen Partimizin radyosuna hayli masraf yapıldığı halde az bir müddetde yine bozulmuştur. Bu da alat ve edevatının eski olması itibarı ile aşınmış bulunmasından ileri geldiği ve buna yapılacak her hangi bir masrafın da beyhude olduğu anlaşılmıştır. Partimizin yeğâne propaganda vasıtası olan radyonun olamaması yüzünden Halkın Partiyeye devamsızlıklarından ve dedi kodularından teessür duyuyoruz. Partimiz için radyo mûmrem bir ihtiyaç denilecek derecededir. Sayın Valimizin vait buyurdıkları radyonun ve yahut her hangi bir suretle teminini yüksek delaletlerinden bekler saygılarımı sunarım.

C.H.P. Serik Kaza İdare
Heyeti Reisi
H. Tuğ

Aslı Gibidir. 20/9/1940

BELGE- 3: 23 Temmuz 1940 Tarihli Serik Kazası'ndan CHP İl Başkanlığı'na Gönderilen Yazı

3605

4670 sayılı kanuna göre Ankara'da kurulacak 100 kilovatlık kısa dalgalı ve İstanbul'da kurulacak 150 kilovatlık orta dalgalı radyo istasyonları ve teferruatıyla yedek parçaları için, araya aracı veya komisyoncu girmeksizin doğrudan doğruya firmaların sahibi veya kanuni temsilcileriyle sözleşme yapılmak, firmalardan geçici ve kesin teminat ve gecikme tazminatı aranılmamak, bedelleri teminatsız avans olarak ödenmek kayıt ve şartları ile ve Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü 1946 yılı bütçesinin 116 ıncı bölümündeki ödemenin yarısını geçmemek üzere gelecek yıla geçici olarak yüklenmeye girişilmesi; Maliye Bakanlığının mütalâası üzerine, 4097 sayılı kanunun birinci ve 1050 sayılı kanunun 50 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulunca 4/1/1946 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başbakan

İsmet İnönü

Adalet Bakanı

İsmet İnönü

Millî Savunma Bakanı

İsmet İnönü

İçişleri Bakanı

İsmet İnönü

Dışişleri Bakanı V.

İsmet İnönü

Maliye Bakanı

İsmet İnönü

Millî Eğitim Bakanı

İsmet İnönü

Bayındırlık Bakanı

İsmet İnönü

Ekonomi Bakanı

İsmet İnönü

Sa. ve So. Y. Bakanı

İsmet İnönü

Gümrük ve Tekel Bakanı

İsmet İnönü

Tarım Bakanı

İsmet İnönü

Ulaştırma Bakanı

İsmet İnönü

Ticaret Bakanı

İsmet İnönü

Çalışma Bakanı

İsmet İnönü

030 18 01 02 110 5 14

BELGE-4: 4 Ocak 1946'da Ankara ve İstanbul'da Kurulacak Radyo İstasyonlarının Masraflarıyla İlgili Alınan Karar

COLUMBIA muhabiri DOUGLAS EDWARDS tarafından
16.4.1946 tarihinde yapılan radyo konuşması
metninin tercümesi :

Bunden bir saat kadar evvel Türkiye'nin keskin bakişlı, sıcak-kanlı, neşe ve espri sahibi Başbakanı Şükrü Saracoğlu ile gayri resmî bir hasbihalde bulunmak zevkine nail oldum. Şekerli Türk kahvelerimizi içip Türk-Amerikan tütünleri harmanından yapılmış MISSOURI adlı sigaralarımızı tellendirirken, Türk dış siyasetinin bir çok cephelerinden bahsettik; fakat şimdilik size ancak birkaç noktayı anlatacağım.

Başbakan, dünya barışını korumak bakımından en iyi garantiyi Birleşmiş Milletler anayasasında ve bunu destekleyen kuvvet ve kudrette gördüğünü, en başta Amerika olmak üzere dünya milletlerinin bu anayasayı kuvvetle desteklediğini, Amerika'nın bu vesikayı her bakımdan desteklemeğe devam ettiği ve bu tavrını değiştirmedeği müddetçe hiçbir milletin herhangi taraftan tecavüze uğramak endişesine kapılmak lüzumunu duymayacağını söyledi. Orta-Doğu bölgesinde kendileriyle görüştüğüm diğer yüksek zevat da Başbakanın görüşüne iştirak etmektedir.

Boğazlara gelince, Başbakan, her memlekete ait gemilerin harpte ve sulhta Boğazlardan serbestçe geçmesine imkân veren Montreux Konvansiyonuna sadık kalmağa Türkiye'nin razı olduğunu; ancak Boğazlar bölgesinin Türkiye'ye ait olduğunun inkâr edilmemesi, ve bu bölgenin Türk idaresinde kalması esastır. Görünüşe göre, bu ifade, Rusların Boğazlarda üs istediklerine dair dolaşan rivayetlere açık cevap teşkil etmektedir; ve bu cevap, Türkiye'nin dosta olsun düşmana olsun bir kariş bile toprak vermeyeceğine dair Başbakanın diğer sözlerine de uymaktadır.

030 01 101 623 8

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.

B A Ş B A K A N L I K

B A S I N V E Y A Y I N U M U M M Ü D Ü R L Ü Ğ Ü

Büro Müdürlüğü

Sayı :

- 2 -

İran için hâlen ikinci plâna geçmekte olduğuna göre, ister Türkiye'nin doğu vilâyetleriyle ister başka bir münasebetle Rusya'nın baskı icra edeceğinin tahmin edilip edilmediğine dair sorduğum soruya cevaben Başbakan: ''Hayır,'' dedi, ''herhangi bir taraftan ciddi bir baskı beklemiyorum; zira bizim espri-sever bir millet olduğumuz her-kesce bilinmekle beraber, bu kabil şakalardan katiiyen hoşlanmayız.''

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

030	01			101	623	8
-----	----	--	--	-----	-----	---

2

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 101 - Dosya No: 623 - Sıra No: 8

DEMOKRAT PARTİ
BAŞKANLIĞI
Sayı :
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CERİHA

Ankara, 5/7/1946

Başbakanlık Yüksek Meclisi

A n k a r a

Radyo idaresi C.H.Partisinin propogandasını yapmakta ve hatta Partimiz aleyhindeki bazı makaleleri neşrinden evvel yayınlamaktadır.

Partimiz de C.H.Partisi gibi umumî efkârı hiapta bu medeni vasıtadan istifade hakkını tabiatile haizdir.

C.H.Partisi neşriyatı hakkında gösterilen bütün kolaylıkları en ufak bir fark gözetilmeksizin, Partimize de verilmesini ve bu suretle eşitlik hukukuna istisnasız riayet edilmesi hususunun icabedenlere tebligini rica eder derin saygılarımızı sunarız.

Demokrat Parti
Başkanı
Celâl Bayar

C. Bayar

12.7.446 3/4156

12.7.446 3/4156

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 44 - Dosya No: 257 - Sıra No: 2

BELGE-6: 5 Temmuz 1946'da DP Başkanı Celal Bayar'ın Başbakanlığa Radyoda Propaganda Yapmak İçin Yazdığı Yazı

122257

1. C.		Özeti
BAŞBAKANLIK HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ		
Yazan memur		
Yaz tarihi	Demokrat Parti Başkanlığına	
Beşer tarihi		
Dosya No.	B:12	
Gidiş No.	445	
Gidiş tarihi	15.7.946	
Eklere		
Not:	<p>5.VII.1946 tarihli mektubunuza cevaptır: Radyo yayınlarından sorumlu bulunan, Başbakanlığa bağlı Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, teşkilât ve vazifeleri hakkındaki 4475 sayılı kanunun 1.inci maddesinin 2 numaralı fıkrası gereğince, " Cumhuriyet Hükümetinin iç ve dış siyasetini, yurt ve dünya yayım vasıtalarına ve umumî efkârına doğru olarak aksettirmek " ile görevlendirilmiştir.</p> <p>Radyolarla yapılacak her türlü söz yayınlarının, yine aynı kanunun 20 inci maddesi hükmüne göre kuruluş şekli tayin olunan Söz Komitesince tetkik edilip programı alınmasının kararlaştırılması lâzım gelmektedir.</p> <p>Kanunun bu hükümleri yerine getirilmek şartıyla vaki olacak müracaatların Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne yapılması gerektiğini bildirir, saygılarımla sunarım.</p> <p style="text-align: right;">Başbakan</p>	

030 01 44 257 2

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 44 - Dosya No: 257 - Sıra No: 2

BELGE-7: 15 Temmuz 1946'da Şükrü Saraçoğlu'nun DP'ye Gönderdiği

Yazı

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENELBAŞKANLIĞI

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sayın Vatandaşlarımız • Cumhuriyet Halk

Partisinin Genel Başkanı olarak memleketimizin meseleleri-

ni saygıyla size arzedeceğim • İç politikada Devlet ve

memleket işlerinin yeni İktidar elinde ne neticeler ve-

receğini açık olarak görüp söyleyecek zaman geçmemiştir.

Ancak İktidar , ilk gününden itibaren kendisine göre bir

devlet teşkilâtı ve yine kendi anlayışında bir demokrasi

rejimi kurmağı ehemmiyetli bir iş saymıştır • Bugün İkti-

dardakileri meşgul eden başlıca mevzu Muhalefete karşı

✓ Bu mücadelede / Bu mücadelede / Vatanda lüzumsuz ve kısır münaka-

X galara sebep oluyor. Ve bug senedenberi kurmağı geliştirdi:

mız demokratik idarenin geleceğı için endişeler uyandırdı

-84-

490	01			222	876	3
-----	----	--	--	-----	-----	---

Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 222 - Dosya No: 876 - Sıra No: 3

BELGE -9: 9 Kasım 1950'de İsmet İnönü'nün 20:00' da Yaptığı Radyo Konuşması

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENELBAŞKANLIĞI

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ -2-
CUMHURİYET ARŞİVİ

Size misâller vereyim . Muhalefetin türlü engelle sustu-

rulması kararı Büyük Millet Meclisinde tatbika başlandı.

Muhalefete mensup Milletvekillerine Yargıçlar tarafından

verilen tutansklar makbul sayılmadı. Bu Milletvekilleri

vazifelerini yapmak emniyetinden mahrum edildiler. Yine

bunun neticesi olarak Avrupa konseyinde toplanan Milletle:

arasında yalnız Türkiyedir ki aralarında Muhalefet âzası

olmayan bir heyetle temsil edilmiştir . Bu usulde Türk

Milletinin ve muhalefetin hiç bir mesuliyeti yoktur . Bu

hal iktidarın ilân ettiği prensibin, yani seçim kanunu

adli teminatından yalnız muhalefeti fiilen mahrum eden

prensibin tabii neticesidir .

ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C. BAŞBAKANLIK HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ	Yazan memur	Dosya No.
	Yazı tarihi	Gidiş No.
	Beyaz tarihi	Eklere

Türkiye Anıtlar Derneği Başkanlığına
İstanbul

20/nisan/1952 günü derneğinize okuturulması mukarrer mevlûdun yayınlanması için lüzumlu tertibatın Süleymaniye Camiinde alınacağını saygılarımla bildiririm.

Başbakanlık Emir Subayı
Muzaffer Erzu

030 01 123 783 3

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 123 - Dosya No: 783 - Sıra No: 7

BELGE-10: 20 Nisan 1952'de Kore Şehitleri İçin Okutulacak Mevlit İle İlgili Yazı

GAZETELER VE FOTOĞRAFLAR

G.F-1: 6 Mayıs 1927’de Düzenli Yayına Başlayan İstanbul Radyosu	142
G.F-2: 28 Ekim 1938’de Yayına Başlayan Ankara Radyosu.....	143
G.F-3: 26 Nisan 1950 Genel Seçimleri öncesi Partilerin Radyoda Konuşacakları Gün ve Saatlerin Belirlenmesiyle İlgili Yazı	144
G.F-4: 5 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde Partilerin Radyoda Propagandaya Başlamasıyla İlgili Yazı	145
G.F-5: 2 Mayıs 1954 Genel Seçimlerinde Parti Liderlerinin Radyodan Yaptıkları Propaganda Konuşmaları Hakkında Yazı	146
G.F-6: 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri öncesi İsmet İnönü ve Kasım Gülek’in Radyo Konuşmalarının Cumhuriyet Gazetesi’ndeki Yazısı	147
G.F-7: 12 Ağustos 1959’da Milliyet Gazetesi’nde Radyoya Yapılan Şikâyetle İlgili Yazı	148
G.F-8: İlk Radyo Spikerlerinden Sadullah Gazi Evrenos	149
G.F-9: Türkiye’de Radyo ve Toplum İkilisini Gösteren Fotoğraf	150

G.F-1: 6 Mayıs 1927’de Düzenli Yayına Başlayan İstanbul Radyosu

G.F-2: 28 Ekim 1938'de Yayına Başlayan Ankara Radyosu

G.F-3: 26 Nisan 1950 Genel Seçimleri öncesi Partilerin Radyoda Konuşacakları Gün ve Saatlerin Belirlenmesiyle İlgili Yazı

KARİKATÜR

Hürriyet

GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

Müessesesi: İZMİR - 1950

Cuma

5

MAYIS 1950

Sayı 3 - No. 727

Fiyat 10 kuruş

La Familia

No. 555 den itibaren

Büyük Hürriyetler

İnönü Ege'deki ilk seçim konuşmasını dün yaptı

Cumhurbaşkanı köy dâvasını, grev hakkı meselesini, Anayasa tadillerini tahlil etti ve yapılacak seçimin memleketle bir ilerleme devresi açacağını söyledi

D. P. adına Emek Akademi radyo konuşması

Nutuk C.H.P. lilerle bitaraflar üzerinde Partiler radyoda propagandaya dünden itibaren başladılar

Başlıca partilerin sözcüleri Ankara ve İstanbul radyolarında konuşular

M. P. adına Kızıllı Akademi radyo konuşması

Daniz kazaları

Marmaragücü kazaları... (text continues)

Ankara'ya dönen Bayar bu günlerde Erzurum'a gidecek

D. P. seçim beyannamesinin birkaç güne kadar neşri bekleniyor

Barış havarisi Lady Butterfield dün Atina'ya gitti

Mevlat kadın hareketinden önce Türkiye'ye çok iyi inihablarla ayrıldığı söyleniyor

Malatya'nın Polat köyü sel felâketine uğradı

12 ölü, 1 kayıp var; 26 bina harap oldu; 374 hayvan boğuldu

M. P. Kastamonu'da dün bir miting yapıldı

M. P. adına Kızıllı Akademi radyo konuşması

G.F-4: 5 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde Partilerin Radyoda Propagandaya Başlamasıyla İlgili Yazı

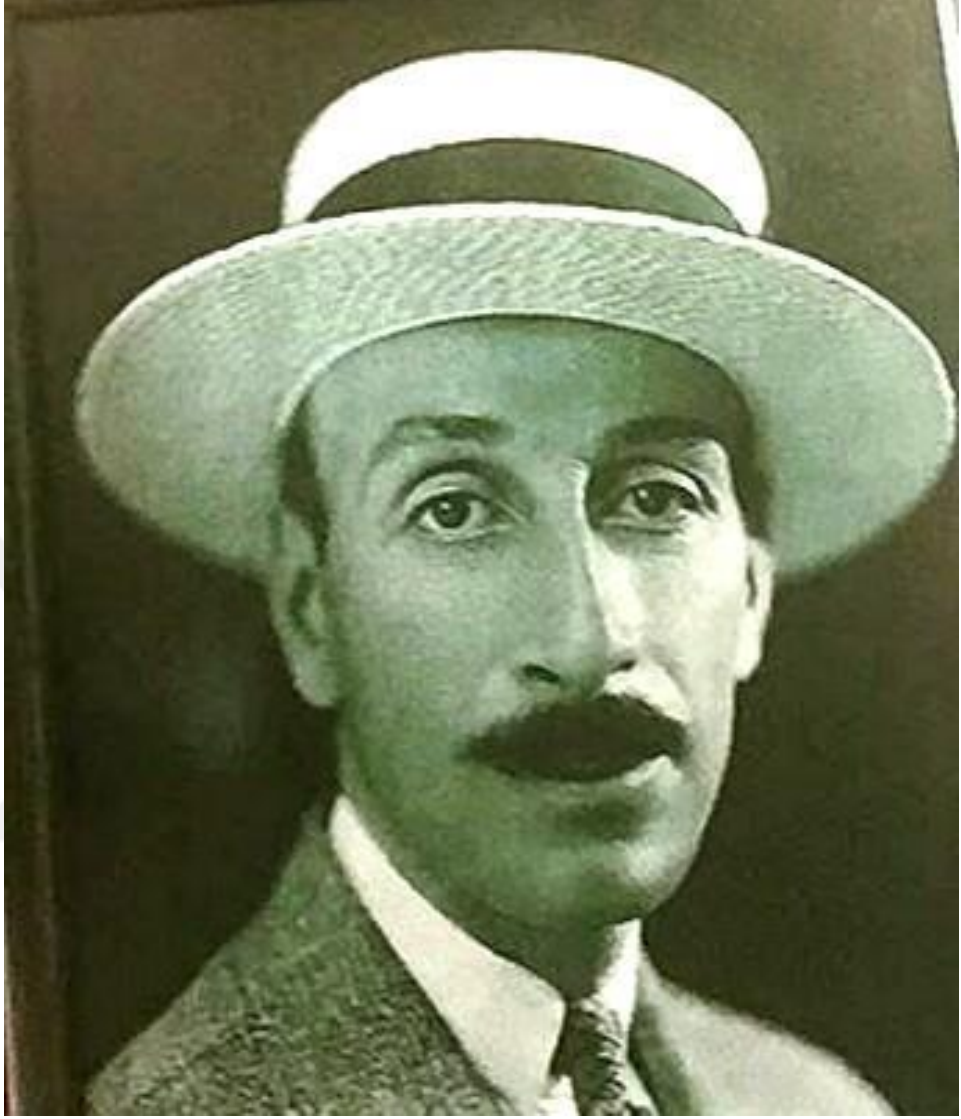
G.F-5: 2 Mayıs 1954 Genel Seçimlerinde Parti Liderlerinin Radyodan Yaptıkları Propaganda Konuşmaları

G.F-6: 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri Öncesi İsmet İnönü ve Kasım Gülek'in Yaptıkları Radyo Konuşmalarının Cumhuriyet Gazetesi'ndeki Yazısı

G.F-7: 12 Ağustos 1959'da Milliyet Gazetesi'nde Radyoya Yapılan Şikâyetle İlgili Yazı

G.F-8: İlk Radyo Spikerlerinden Sadullah Gazi Evrenos

G.F-9: Türkiye’de Radyo ve Toplum İkilisini Gösteren Fotoğraf

Doğan KOÇAK

1990’da Erzurum’un Pasinler İlçesi’nde doğdu. İlk, orta, lise ve üniversite öğrenimini Erzurum’da tamamladı. 2009’da Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nü kazandı. 2013’te mezun oldu. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisans öğrenimine başladı.

